

Maisema-arkkitehti Maj-Lis Rosenbröijer
ja moderni piha

Hanna Sorsa
Pro gradu -tutkielma
Turun yliopisto
Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos
Kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen koulutusohjelma
Maisemantutkimus
Marraskuu 2010

TURUN YLIOPISTO

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

SORSA, HANNA: Maisema-arkkitehti Maj-Lis Rosenbröijer ja moderni piha

Pro gradu, 101 s., 39 liites.

Maisemantutkimus

Marraskuu 2010

Tutkimuksen aiheena on maisema-arkkitehti Maj-Lis Rosenbröijerin moderni asuinpihasuunnittelu. Tutkimus on tehty maisemantutkimuksen näkökulmasta. Moderni maisema-arkkitehtuuri 1900-luvun loppupuolelta on uusi tutkimusalue Suomessa. Rosenbröijeriä käsitteleviä tieteellisiä tutkimuksia ei ole aiemmin kirjoitettu. Tutkimuksen esimerkkipihoina on neljä pääkaupunkiseudulla sijaitsevaa asuinpihaa, joiden avulla Rosenbröijerin modernin pihasuunnittelun olennaiset piirteet tulevat esille. Esimerkkipihat ovat neljältä vuosikymmeneltä, 1960-1990-luvuilta. Työn teoreettisina menetelminä ovat perinteinen rakennushistoriallinen tutkimus ja puutarhapiirustusten tulkinta. Ensisijaisena tutkimusaineistona ovat Rosenbröijerin tekemät puutarhapiirustukset ja havainnot esimerkkipihojen nykytilasta.

Tutkimusaineiston avulla muodostui kuva Rosenbröijerin modernista pihasuunnittelusta, suunnittelutyylistä ja suunnitteluprosessista asuinpihojen yhteydessä. Rosenbröijerin työskentelyssä korostuivat taiteellisuus ja selvä kokonaisvisio suunniteltavasta kohteesta. Suunnittelutyö tehtiin maisema-arkkitehtuurin suunnittelukonventioiden mukaisesti. Esimerkkipihojen tarkastelussa tulivat esille vuosikymmenille ominainen suunnittelu, pihasuunnittelun muuttuminen ammatin ja suunnitelmatehtävien vaatimuksien muuttuessa, Rosenbröijerin oman suunnittelutyön kehittyminen sekä pihasuunnitelmien ja pihojen nykytilan suhde toisiinsa.

Tutkimustuloksia voi käyttää hyödyksi puutarhapiirustusten tulkintamenetelmien ja puutarhapiirustuksien avulla tehtävien asuinalueiden piha-alueiden kunnostuksien kehittämisessä ja Rosenbröijeriin kohdistuvissa tutkimuksissa.

Asiasanat: maisema-arkkitehtuuri, moderni, pihat, pihasuunnittelu, piirustus

Sisälllys:

Maisema-arkkitehti Maj-Lis Rosenbröijer ja moderni piha

1. Johdanto	1
1.1. Tutkimuskysymys ja tutkimuksen rakenne	1
Tutkimuskysymys	2
Tutkimuksen rakenne	3
1.2. Tutkimuksen lähtökohdat, aiheen rajaus ja käsitteet	4
Tutkimuksen lähtökohdat	4
Aiheen rajaus	5
Käsitteet	6
1.3. Tutkimusmenetelmät	13
Modernin maisema-arkkitehtuurin tutkimusmenetelmistä	13
Vaihtoehtoisia menetelmiä	14
Tapaustutkimus työvälineenä	17
1.4. Tutkimusaineisto- ja kirjallisuus	18
Tutkimusaineisto	18
Esimerkkipihoissa käynnit	19
Haastattelut	19
Tutkimuskirjallisuus	20
Modernin pihan viitekehys	21
Moderniin piha-arkkitehtuuriin liittyvä tutkimus	24
Pihojen ja piirustuksien tutkimus	27
Rosenbröijer-kirjallisuus	28
2. Maj-Lis Rosenbröijer maisema-arkkitehtinä	30
2.1. Rosenbröijer ja puutarhasuunnittelu	30
Rosenbröijerin urasta	30
Oma toimisto	31
Muu toiminta	33
Rosenbröijerin tuotannosta	35
Yhteistyö	36
2.2. Majkenilaisen pihan perusteet	38
<i>Majkenilainen</i> piha	38

Vaikutteet Rosenbröijerin suunnittelussa	39
Suunnittelufilosofia	42
Kasvillisuus	45
2.3. Esimerkkikohteet esittelyssä	46
Pihasuunnittelua pääkaupunkiseudulla	46
Asunto-osakeyhtiö Otsonrinne	47
Pähkinärinne	50
Näkin pihapuistikko	54
Asunto-osakeyhtiö Tilkankuja	56
Yhteenveto esimerkeistä	57
3. Piha paperilla	62
3.1. Piirustus tutkimusvälineenä	62
3.2. Esimerkkikohteiden analyysi	65
Asunto-osakeyhtiö Otsonrinne	66
Pähkinärinne	69
Näkin pihapuistikko	73
Asunto-osakeyhtiö Tilkankuja	75
3.3. Yhteenveto piirustusten tulkinnasta	78
4. Pihat tänä päivänä	80
4.1. Pihojen muutoksen problematiikka	80
4.2. Esimerkkien analyysit	82
Puutarhanhoitoa omilla ehdoilla	82
1970-luvun henkeä kypsässä iässä	84
Naapuruston ja viherkeitaan verkosto	86
Nuorta pihakulttuuria	87
4.3. Pihoja neljältä vuosikymmeneltä	88
5. Johtopäätökset	91
5.1. Rosenbröijer ja moderni piha	91
5.2. Jatkotutkimuskysymykset	94

Lähteet

Liitteet

1. Johdanto

1.1. Tutkimuskysymys ja tutkimuksen rakenne

Tutkin työssäni modernia pihasuunnittelua maisemantutkimuksen näkökulmasta. Asuinpiha kuuluu arkipäiväiseen elämäämme ja vaikuttaa siihen, miten liikumme ja koemme lähiympäristömme. Pihan puutarha-arkkitehtuuri on näin osa arkipäivän estetiikkaa ja sen suunnittelu on taas tilojen suunnittelua elämiselle ¹. Sen ymmärtäminen on tärkeää, jotta osaisimme arvostaa ja suojella sitä perustellusti.

Tutkimuksen lähtökohtana on modernin piha-arkkitehtuurin tutkiminen sen suunnittelu-prosessin kautta. Maj-Lis Rosenbröijer (1926-2003) on yksi 1900-luvun lopun maisema-arkkitehdeistä Leena Iisakkilan, Katri Luostarisen ja monien muiden rinnalla (katso liite 1). Rosenbröijer toteutti erityisen paljon yksityispihoja. Tarkastelen hänen suunnittelutöiden kautta sitä, mitä moderni piha on ollut ja miten se on muuttunut 1960-1990 -luvulla. Tutkimustuloksia voi käyttää hyväksi asuinalueiden identiteettiin liittyvissä kysymyksissä kunnostamis- ja täydentämiskäytännöissä ja alueiden suojelukysymysten yhteydessä.

Kuva 1: Rosenbröijer, M-L, Villa Green, Porvoo, 1966, näyttelyplanssi Kevätpuutarha-näyttelystä Finlandia-talolla vuonna 1984 © tekijä.

¹ Katso esim. Garret Eckbo, 1950.

Pihojen suunnittelu on osa maisema-arkkitehtuuria, joka ulottuu kokonaisuudessaan yksityisten puutarhojen suunnittelusta valtakunnalliseen aluesuunnitteluun. Modernin maisema-arkkitehtuurin toteutuksista suurin osa on tuntematonta tai niiden merkitystä ei ole ymmärretty osana rakennettua maisemaa. Maisema-arkkitehtuuri onkin tältä ajan jaksolta tutkimaton ja tutkimuksista rajautunut osa-alue.

Aivan kuten arkkitehtuurissakin, pihojen arkkitehtuuri perustuu suunnittelijan tekemiin suunnitelmapiirustuksiin, jotka ovat tarkan ja harkitun suunnittelutyön tulos. Asuintalon yhteyteen toteutettu moderni piha käytti muotokieltä, jossa yhdistyi käytännöllisyys, helppohoitoisuus ja esteettinen minimaalisuus. Modernin pihan muotokielen lisäksi suunnittelijan ammatin kuva muuttui 1900-luvun loppupuolella. Suunnittelukenttä laajeni puutarha-arkkitehtuurista maisemasuunnitteluun. Tämä näkyi alan sisällä maisema-arkkitehtuurin suunnittelukohteiden muuttumisena, maisema-arkkitehtien suunnittelutyössä ja ammatinkuvan muotoutumisvaiheissa.

Tutkin modernia piha-arkkitehtuuria maisemantutkimuksen näkökulmasta. Maisemantutkimus on monitieteinen lähestymistapa, joka korostaa maiseman rakentumista moniulotteisesti ja kulttuurisesti. Tutkimuksessa korostuu humanistinen näkökulma. Maisemantutkimuksen avulla maisema-arkkitehtuurin tutkimus on moniulotteista, tieteen alojen eri näkökulmia huomioon ottavaa tutkimusta. Tutkimustuloksia voi hyödyntää monen eri tieteenalan tutkimuksissa ja sovellettuna käytännön opetuksessa sekä rakennetun ympäristön suunnittelussa ja suojelutoiminnassa.

Modernia maisema-arkkitehtuuria yhtenäisesti käsittelevää tutkimusta ei ole tehty aiemmin. Työni tutkimusaihe on uusi tutkimusalue, joka tuo aiemmin tutkimuksellisesti marginaalisessa asemassa olleen osa-alueen esille. Työskentelyni ja tutkimustulokseni edistävät näin myös maisema-arkkitehtuurin tutkimusta ja sen kehittämistä.

Tutkimuskysymys

Tutkimuksen tavoite on vastata kysymyksiin, mitä on Rosenbröijerin toteuttama moderni asuinpihasuunnittelu ja mitä modernia suunnittelussa ja toteutuksissa oli. Olen valinnut neljä eri esimerkkiä asuinpihoista, joihin Rosenbröijer on laatinut puutarhasuunnitelmat 1960-90 -luvuilla. Esimerkkikohteiden puutarhapiirustuksien tulkinta on ensi sijalla tutkimuksessani. Kohteiden tarkastelun kautta on mahdollista tutkia pihan merkityksien muutosta eri vuosikymmeninä.

Tämän lisäksi pihojen nykyisen tilanteen havainnointi auttaa ymmärtämään pihasuunnitelmien toteutusta ja niiden kestävyyttä. Rakennushistoriallinen tutkimus ja puutarhasuunnitelmien tulkinta ohjaavat tutkimusta teoreettisessa viitekehyksessä. Tutkimuksen ennako-oletuksena on, että tutkimuksen tulokset tuovat esiin olennaisia asioita Rosenbröijerin suunnittelutyylistä ja modernista pihasuunnittelusta.

Tutkimuksen rakenne

Työ jakautuu viiteen lukuun. *Ensimmäisessä osassa* keskitytään tutkimuskysymyksien avaamiseen, aiheen rajaukseen, käsitteiden avaamiseen, käytettyihin metodeihin ja tutkimukselle asetettuihin tavoitteisiin sekä tutkimusaineiston esittelemiseen. Lähteiden ja aiheeseen liittyvän aiemman tutkimuksen läpikäynti on luvun lopussa.

Toisen osan alkupuoli keskittyy Maj-Lis Rosenbröijerin uraan maisema-arkkitehtina. Luvussa esitellään lisäksi tutkimuksessa käytetyt esimerkkipihat eri vuosikymmeniltä. Samalla luodaan kuva Rosenbröijerin suunnittelutyylistä ja siihen vaikuttaneista tekijöistä. Niiden muotoutumiseen ovat vaikuttaneet kansainvälisen modernin maisema-arkkitehtuurin linjaukset sekä Rosenbröijerin saamat vaikutteet eri puutarha-arkkitehteiltä Suomesta, Ruotsista ja Tanskasta. Lisäksi Rosenbröijerin toimistossa työskennelleiden henkilöiden vaikutusta tai Rosenbröijerin temperamenttista persoonaa ei voi jättää huomiotta.

Kolmas osa keskittyy Rosenbröijerin suunnitelmapiirustuksiin. Piirustusten analyysissa on otettava huomioon niiden luotettavuus todistusaineistona. Paperilla olevan tiedon tulkinta voi olla hyvinkin subjektiivista ja siksi niiden tulkinnassa täytyy olla kriittinen. Kriittisyyttä tarvitaan varsinkin pohdittaessa erilaisten suunnitteluideologioiden näkymistä suunnitelmissa. Piirustusten avulla on kuitenkin saavutettavissa paljon sellaista tietoa, jota ei muuten olisi mahdollista saavuttaa.

Neljäs osa keskittyy esimerkeiksi valittujen pihojen nykytilaan. Niissä näkyvät muutokset kertovat Rosenbröijerin suunnittelutyön kestävydestä. Pihojen ja puutarhojen vanhetessa ja rapistuessa on aiemmin tehdyistä suunnitelmista on apua niiden ennallistamisessa, saneerauksessa tai kunnostamisessa.

Viides luku kerää tutkimuksen pääkohdat yhteen ja esittelee jatkotutkimuskysymykset.

1.2. Tutkimuksen lähtökohdat, aiheen rajaus ja käsitteet

Tutkimuksen lähtökohdat

Tutkimusta aloittaessani en tuntenut maisema-arkkitehtuurin kenttää yhdestä suorittamastani maisemasuunnittelun kurssista huolimatta. Ala kuitenkin kiinnosti, sillä olin tutustunut maisema-arkkitehtuurin tutkimukseen opiskellessani Versaillesissa Ranskassa arkkitehtuurin historiaa vuoden ajan. Tutkimusta aloittaessani olin hyvin kiinnostunut modernin maisema-arkkitehtuurin nykytilasta ja näiden alueiden arvostuksesta tai sen puutteesta. Toteutettujen alueiden suojeluperiaatteet ja -menetelmät oli toinen kiinnostava monitieteinen ja laaja tutkimusalue. Nämä kysymykset ohjasivat sisälle maisema-arkkitehtuurin tutkimuksen kentälle ja huomasin nopeasti tarvitsevani perustiedot puutarha- ja maisema-arkkitehtuurin historiasta, tyyleistä ja itse ammattikunnasta.

Saman aikaisesti opin kantapään kautta lukemaan ja ymmärtämään puutarhasuunnitelmia auki, sillä aloin työskentelemään Puutarhataiteen seuran ja Suomen rakennustaiteen museon apuraha-hankkeessa, jossa järjestin Rosenbröijerin piirustusarkiston hänen koko uransa ajalta. Tutkimuskysymys ja aiheen rajaus muuttui aineistoon tutustumisen myötä.

Tutkimuksen näkökulmana on maisemantutkimus. Maisemantutkimuksessa tutkitaan maisema-arkkitehtuuria monitieteisesti eri alojen, kuten historian ja taidehistorian, sosiologian, kulttuurimaantieteen ja arkkitehtuurin tutkimusta soveltaen. Tutkimus tuottaa uusia tutkimustuloksia ja lähestymistapoja tutkittavaan aiheeseen, johon pelkästään yhden tieteenalan tutkimusmenetelmät eivät vastaa. Maisemantutkimuksen avulla maisema-arkkitehtuurin ja pihojen tutkimus on moniulotteista, tieteen alojen eri näkökulmia huomioon ottavaa tutkimusta. Tutkimustuloksia voi hyödyntää monen eri tieteenalan tutkimuksissa ja sovellettuna käytännön opetuksessa sekä rakennetun ympäristön suunnittelussa ja suojelutoiminnassa.

Maisemantutkimuksen lisäksi tutkimuksen muina taustavoimina pidän taidehistorian, visuaalisen kulttuurin teorian, arkkitehtuurin historian ja museologian opintojani. Tutkimuksen lähtökohta on monitieteinen, vaikkakin pääpaino onkin humanistisissa tieteissä. Maisema-arkkitehtuurin opintoja kuuluu maisemantutkimuksen opintoihini, mutta käytännössä alan ymmärryksen ja tiedon olen kerännyt tämän tutkimuksen teon aikana. Tästä johtuen käyttämäni maisema-arkkitehtuurin käsitteistö, varsinkin alaan

liittyvien rakenne- ja mittapiirustuksien osalta, voi sisältää joitakin virheitä ja virheellisiä oletuksia.

Tutkimus eteni tutustumisella tutkimuskirjallisuuteen, joka auttoi ymmärtämään maisema-arkkitehtuuria ja sen kehitystä. Tavoite oli myös muodostaa mahdollisimman laaja konteksti hyvän tutkimuskysymyksen rajaamiseksi. Tutkimuskysymyksen rajaus tapahtui kerätyn tiedon ja aineistomateriaalin avulla. Aineiston keruuseen ja tutkimuksen etenemiseen kuului olennaisesti työskentely Rosenbröijerin piirustuskokoelman parissa. Lisäksi haastattelujen tekeminen ja esimerkiksi valituissa pihossa vierailu auttoivat jäsentämään tutkimusongelmaa.

Aiheen rajaus

Maisema-arkkitehtuuri ja pihatutkimus oli uusi tutkimuskenttä minulle ja siksi yritin tutkimuksen teon aikana perehtyä alan eri puoliin mahdollisimman hyvin. Tutkimuskenttä on kuitenkin ilmeisen laaja yhdessä tutkielmassa käsiteltäväksi. Tämän takia käsittelen kaupunkisuunnittelun, puutarha-arkkitehtuurin ja pihan historiaa, pihan merkityksiä eri aikoina tai sen muodostumiseen vaikuttaneita tekijöitä vain taustoina. Aiheesta löysin runsaasti kirjallisuutta². Asuin- ja aluerakentamisen kehitystä ja politiikkaa, modernin maisema-arkkitehtuurin liittymistä kaupunkirakentamiseen, maisema-arkkitehtien ammattikuvan ja alan kehittymistä käsittelen vain jos nämä liittyvät olennaisesti tämän tutkimuksen tutkimusongelmiin.

Tutkielmassa on lyhyt katsaus Rosenbröijerin koko urasta ja tuotannosta. Rosenbröijerin henkilöhistoria ei tule esiin tutkimuksessani. Olen kuitenkin ottanut huomioon joitakin hänen piirteitään, joiden olen kokenut vaikuttaneen hänen suunnittelutyöhönsä. Naisnäkökulma olisi ollut mielenkiintoista tuoda esille Rosenbröijerin yhteydessä, mutta rajaan sen tämän tutkimuksen ulkopuolelle. En käsittele Rosenbröijerin koko uraa tutkimuksessa, vaan esitän tarkemman analyysin ja kritiikin ainoastaan esimerkkikohteiden osalta. Rajaukset ovat tehty ottaen huomioon pro gradu -tutkimuksen laajuus. Tutkimuksen lopussa on Rosenbröijerin suunnitteleminen kohteiden työllistä³. Sen tarkoi-

² Katso esim. Badermann (1969), *Hortus Fennicus* (2001), Hurme (1991), Kaituri (2000), Nikula (1981) ja Tuomi, Timo, *Kaupunkikuvan muutokset. Suomalaisten kaupunkikeskustojen suunnittelun tavoitteiden ja todellisuuden kohtaamisesta toisen maailmansodan lopusta 1960-luvun puoliväliin*. SKS, Helsinki, 2005.

³ Listan olen tehnyt Rosenbröijerin piirustusarkiston arkistointi ja selvittämishankkeessa, joka toteutettiin yhteistyössä Puutarhataiteen seuran ja Suomen rakennustaiteen museon kanssa 2009/2010. Työlista perustuu arkistosta löytyviin piirustuksiin. Katso liite 2.

tuksena on antaa lukijalle monipuolinen kuva Rosenbröijerin tuotannosta ja sen merkityksestä.

Käsitteet

Käsitteillä on usein monia eri merkityksiä. Käsitteiden käyttö ja niiden merkityssisällöt elävät ajan mukana ja siksi niiden määrittelemine on olennaista. Rosenbröijerin pihasuunnittelusta on eri aikoina käytetty eri käsitteitä liittyen ammatin sisäiseen kehitykseen ja pihaan liittyvien eri diskurssien päällekkäin menosta ja limittymisestä toisiinsa. Tutkimukseni tärkeitä käsitteitä ovat *maisema-arkkitehtuuri*, *puutarha-arkkitehtuuri*, *puutarha*, *piha*, *pihatutkimus*, *viheralue*, *asuinalue*, *lähiympäristö*, *moderni*, *modernismi* ja *moderni piha*.

Pyrin käsitteiden käytössä ottamaan huomioon niiden vaihtelevat merkityssisällöt ajassa ja asiayhteyksissä. Määrittelen sanoja ammattisanaston ja etymologisen sanakirjan avulla. Käytän myös suomen kielen perussanakirjojen määritelmiä, sillä suomenkielistä ammattisanastoa maisema-arkkitehtuurista ei löydy. Se ei määrittele käsitteitä parhaiten, mutta muodostaa kuvan käsitteiden merkityksistä suomen peruskielessä. Käsitteet sekoittuvat myös helposti toisiinsa. Näin voi käydä, jos termit irrotetaan ajasta, jolloin niitä on käytetty. Tällaisia käsitteitä on muun muassa *maisema-arkkitehtuuri* ja *puutarha-arkkitehtuuri*. Käsitteet *maisema-arkkitehti* ja *puutarha-arkkitehti* nostavat esiin ammattikunnan muodostumiseen ja suunnittelutyön eri suuntauksiin liittyviä kysymyksiä. Samoin *moderni*, joka on yleinen arki- ja puhekielessä ja *modernismi*, joka on taas taidehistorian ismi, on tärkeä erottaa toisistaan. Olen määritellyt käyttämäni käsitteet tässä luvussa, jotta tutkimukseni aihe ja käsittely on ymmärrettävää.

Tutkimus Rosenbröijerin pihasuunnittelusta kerää siis yhteen monia eri tieteenalojen käsitteitä ja niistä käytyä keskustelua. *Maisema-arkkitehtuuri* on eri mittakaavoissa toteutettua ulkotilojen suunnittelua, rakentamista ja hoitoa⁴. Se on myös olennaisesti sosiaalinen käytäntö. Se, miten elinympäristömme on rakentunut, vaikuttaa liikkumiseemme ja kokemuksiimme siitä. Näin maisema-arkkitehtuuri ilmaisee myös sosiaalisia rakenteita, kulttuurikäytäntöjä ja merkityksiä.⁵ Asuinpihoihin toteutettu maisema-arkkitehtuuri on erityinen sosiaalinen ja arkinen tila, joka muokkaa sen käyttäjiä ja muokkaantuu itse käytössä.

⁴ TKK, http://engineering.tkk.fi/fi/opinnot/tutkinto-ohjelmat/maisema_arkkitehtuuri/, käyty 5.4.2010.

⁵ Swaffield, 2002, 233.

Maisema-arkkitehtuuri on myös suunnitteluammatti. Tavoite on ilmaista harmonisesti ihmisen ja luonnon suhdetta suunnittelutyön kautta ⁶. Maisema-arkkitehtuuri on ollut terminä käytössä ulkomailla 1800-luvulta asti. Gilbert Laing Meason (1769-1832) käytti termiä jo vuonna 1828 teoksessaan *On The Landscape Architecture of the Great Painters of Italy*. Measonin käyttämänä termi ei yleistynyt, vaan vasta kasvitieteilijä ja puutarhasuunnittelija John Claudius Loudon (1783-1843) vakiinnutti käsitteen käytön muun muassa tietosanakirjojensa kautta. Yhdysvalloissa maisema-arkkitehtuuri vakiintui kieleen jo 1800-luvun puolenvälin jälkeen, aikana, jolloin vaikutti esimerkiksi Frederick Law Olmsted (1822-1903) New Yorkin Central Parkin suunnittelussa.

Maisema-arkkitehdin rinnalla puhutaan usein *puutarha-arkkitehdeista*. Maisema-arkkitehti ja puutarha-arkkitehti -käsitteiden käytön välinen rajapinta on kuitenkin epäselvä. Ammattia kuvaavat eri nimikkeet kertovat hatarasta ammattikuvasta, jolloin eri nimikkeillä on pyritty korostamaan jotain tiettyä suunnittelulinjausta. Aiemmin käytetty *puutarhurin* ammatinimike muotoutui maisema-arkkitehtuuriin viittaavaksi *maisema-puutarhurin* nimikkeeksi 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa Iso-Britanniassa. Maisema-arkkitehdin nimike vakiintui William Robinsonin (1838-1935) kehittämän *Wild Garden*-tyylisuunnan ja myöhemmin *Arts and Crafts* -liikkeen edustajan puutarhuri Thomas Mawsonin kautta. Hän vaati maisema-arkkitehtuurin koulutusta, joka painottaisi niin ympäristön eri osa-alueiden hallintaan, arkkitehtonisen muotokielen hallintaan että taiteelliseen hahmottamiskykyyn.⁷

Saksassa 1900-luvun alku oli maisema-arkkitehtuurin ammatinkehittämisen aikaa. Koulutetut puutarha-arkkitehdit tunsivat niin kasvillisuuden kuin myös arkkitehtonisten elementtien käytön suunnittelussa. Puutarha-arkkitehti Willy Langen (1864-1941) *Naturgarten* -tyylisuunta muistuttaa Robinsonin Wild Gardenia, mutta sai myöhemmin nationalistia sävyjä.⁸ Lange ja Robinson joutuivat kumpikin puolustamaan omaa ammattikuvaansa puutarhoja suunnittelevien arkkitehtien rinnalla. Luonnonpuutarhojen suunnittelu, joka vaati hyvää kasvitietämystä, olikin tässä suhteessa vastaisku arkkitehtoniselle puutarhasuunnittelulle.⁹

⁶ Rainey, 1997, 201.

⁷ Häyrynen, 1994, 37.

⁸ Wolschke-Bulmahn, 1992, 184.

⁹ Ibid, 195.

Suomessa maisema-arkkitehtuuri otettiin käyttöön terminä 1960- ja 1970-lukujen vaihteessa teknillisen korkeakoulun maisema-arkkitehtuurin koulutuslinjan kautta. Kyse oli ammattikunnan sisällä tapahtuneesta koulutusmuutoksesta, jolla pyrittiin vastaamaan suunnittelutyön muuttuviin vaatimuksiin. Termin vakinaistamisessa vaikutti varsinkin teknillisen korkeakoulun apulaisprofessori Katri Luostarinen. Puutarha-arkkitehti -nimikkeen vaihtaminen maisema-arkkitehdiksi ei ole ammattikunnan ulkopuolella selvä - jos se sitä on ammattilaistenkaan silmissä ¹⁰. Rosenbröijeristä käytän nimitystä maisema-arkkitehti vaikka hän itse mielsi itsensä ennen kaikkea *puutarha-arkkitehdiksi* ¹¹.

Tutkimuksessani *piha* on keskeinen käsite. Sanan alkuperä on määritelty etymologisessa sanakirjassa vuonna 2001 seuraavasti '*karja-aitaus; kodin ympäristö, koti; kylä*', yhd. *karjapiha, hevospiha, miespiha* '*asuinrakennusten puoli länsisuomalaisessa pihapiirissä*', *pihamaa, pihapuu, pihapiiri*', '*väliseinä, joka erottaa karjapihan t. navetan asuinrakennuksista*', '*piha, pihamaa, pihapiiri, kartano; koti*'. Piha muodostaa näin puolijulkisen tilan ja se sijoittuu kadun, kaupunkitilan ja kodin rajamaastoon. Piha vaikuttaa lähiympäristöön tai katukuvaan joko miellyttävästi tai luotaan työntävästi. Tutkimuksessani määrittelen pihan käsitteen asunnon välittömässä yhteydessä olevaksi ulkona tapahtuvan toiminnan tilaksi, joka on yksityisessä tai yhteisessä käytössä sekä suunniteltu ja toteutettu puutarhapiirustuksien mukaan.

Pihojen suunnittelu eroaa maisemasuunnittelusta varsinkin kohteiden kokoluokan suhteen. Maisemasuunnittelun keskittyessä isoihin kokonaisuuksiin, pihasuunnittelu on detaljien hallintaa pienessä mittakaavassa. Pihoja ovat suunnitelleet vaihtelevalla menestyksellä eri ammattikunnat, eivät ainoastaan puutarha- tai maisema-arkkitehdit. Arkkitehdit, agronomit, hortonomit, puutarhurit, insinöörit ja amatööri- ovat vaihtelevasti tehneet pihasuunnittelua oman ammattitaidon mukaisesti. Pihasuunnittelu ei näin ole ollut automaattisesti maisema-arkkitehdeille kuuluva suunnittelualue. Ammattikunta on ollut tässä suhteessa tilanteessa, jossa oma ammattitaito ja osaaminen on täytynyt osoittaa muiden mahdollisten pihasuunnittelijoiden rinnalla. Tämä heijastuu myös maisema-arkkitehtien käsitykseen oman ammatin työnkuvasta, ammattimaisuudesta ja työn arvostamisesta sekä pihasuunnittelusta käytyyn keskusteluun.

¹⁰ Tekemissäni haastatteluissa raja puutarha- ja maisema-arkkitehti -nimikkeen käytössä vaihteli haastattavien mukaan.

¹¹ Asia nousi haastatteluissa esiin.

Piha, sen toiminnot ja siten myös pihojen suunnittelutyön vaatimukset ovat muuttuneet paljon 1900-luvun aikana. Piha on kautta aikojen ollut yhteydessä asuinrakennukseen, mutta siihen liitetyt toiminnot ovat vaihdelleet. Agraariyhteiskunnassa piha edusti miestä tai karjapihaa, joka liittyi vahvasti maatalon harjoittamaan elinkeinoon ja kodinhoitoon. Suomi siirtyi agraariyhteiskunnasta moderniin yhteiskuntaan toisen maailmansodan jälkeen. Tämä merkitsi asumiskulttuurin muuttumista maaseudun asutuksesta urbaaneille taajama- ja kaupunkialueille.¹² Muutos näkyi myös pihan toiminnoissa ja pihasuunnittelussa.

Porvariston huvilaesikaupunkien edustuspuutarhat ja niiden suunnittelutyö 1900-luvun alussa on yksi hyvä esimerkki yhdestä pihan suunnitteluvaiheesta. On otettava huomioon, että pihan suunnittelutyön vaatimukset ovat olleet varsin erilaiset porvariston edustaloissa, tai vastaavasti 1900-luvun puolen välin metsälähiöiden asuinpihoissa. Vuosisadan alkupuolella puutarha-arkkitehteistä esimerkiksi Paul Olsson ja Bengt Schalin suunnittelivat yksityisille tahoille edustuspuutarhoja. Seuraava maisema-arkkitehtien sukupolvi suunnitteli asuinpihoja kaikelle kansalle, usein osana kokonaisen asuinalueiden suunnittelua.

Pihan arkkitehtonisten elementtien käytön voi katsoa korostuvan runsaan kasvillisuuden käytön sijaan suurikokoisten aluerakentamisen kohteissa. Toisaalta sodan jälkeinen jälleerakennuskauden rintamies- ja tyyppitaloissa oma piha oli erityisen tärkeä talon asukkaille hyöty- ja virkistysmielessä. Kotipihojen suunnittelun apuna ei kuitenkaan käytetty usein alan ammattilaista. Vuosisadan lopulla piha on koettu hyvinkin erilaisena tilana ja paikkana jo sen yksityisyyden ja julkisuuden suhteen. Vuosisadan lopun pihan muutosta käsittelen Rosenbröijerin esimerkkipihojen avulla.

Piha on toiminut kautta aikojen sosiaalisen ja yhteiskunnallisen statuksen kuvaajana, mutta myös erityisenä yksilön kokemana paikkana. Paikan identiteettiä, sen erityisluonnetta ja muistettavuutta kuvaillaan usein ”paikan hengellä” (*Genius Loci*)¹³. Tekemissäni haastatteluissa useat Rosenbröijerin kanssa töitä tehneet henkilöt mainitsivat juuri tämän paikan hengen huomioon ottamisen näkyvän Rosenbröijerin suunnitelmassa. Tässä tutkimuksessa asia nousee esiin esimerkkikohteiden puutarhapiirustusten tulkinnassa ja paikkakäynneissä.

¹² Saarikangas, 2004, 23.

¹³ Katso esim. Norberg-Schulz, 1988, 196.

Käytän *pihatutkimuksen* termiä tutkimuksessani. Käsite kokoaa yhteen pihaan liittyviä monitieteellisiä näkökulmia ja lähestymisiä. Pihatutkimus on näin tutkimusta pihaan suunnitellusta ja fyysisestä olemuksesta, mutta myös tutkimusta eri ammattikuntien ja tieteiden välisestä keskustelusta sekä yhteiskunnasta, sen tilasta ja ajan politiikasta. Tutkimus on tärkeätä niin modernin pihaan merkityksen esiin tuomisen kannalta kuin myös piha-arkkitehtuurin menneen ja tulevan kehityslinjan näkemiseksi. Tutkimustuloksilla on lisäksi mahdollisuus vahvistaa asuinalueiden identiteettiä, jos sen historiaa ja ominaispiirteitä tunnetaan paremmin. Aiheen ajankohtaisuus on noussut esille viime aikoina alueiden kunnostamis- ja täydentämISRakentamisessa ja alueiden suojelukysymyksiensä yhteydessä.

Piha ja *puutarha* -käsitteitä käytetään usein rinnasteisia toisilleen. *Puutarha* on vuonna 1976 tehdyn määritelmän mukaisesti kuitenkin *viljelmä, jossa kasvatetaan hyöty t. koristekasveja (...), Kartanon p, Kasvitieteellinen p. tai hedelmä-, kauppa-, keittiö-, koriste-, koti-, siirtolap.; kivikko-, maisemap.; katto-, pihap.; talvip.; harjoittelu-, koulup.*¹⁴ Vuoden 1992 sanakirjassa puutarhan käsite ei ole olennaisesti muuttunut. Määritelmään on lisätty *Omakotitalon p. Kasvitieteellinen p. Talvip. ja Kauppap.*¹⁵ Puutarha ja piha ovat kumpikin yksityisiä, puolijulkisia tai julkisia rajattuja alueita, joilla on esteettisiä ja toimintaan liittyviä arvoja.

Viheralue on uudissana, joka esiintyy tutkimusaineistossa lähinnä haastattelujen yhteydessä. Nykysuomen sanakirjassa vuodelta 1976 viheralue on *nurmea, pensaita ja (t.) puuta kasvava (rakentamaton) alue kaupungissa tm. asutuskeskuksissa*. Suomen kielen perussanakirjan vuoden 1994 painoksessa viheralue-käsitettä käytetään *(kaavoitetun alueen) metsistä, puistoista tms.* Viheralueen-käsitteen muutoksella rakentamattomasta kaavoitetuksi alueeksi on tärkeä merkitys viheralueiden asemalle osana kaupunkikuvaa.

Asuinalue ja lähiympäristö ovat tutkimuksen peruskäsitteitä. Kaupunkisuunnittelu tuottaa asuinalueita ja asuinalueet lähiympäristöjä. J. G. Granön vuonna 1930 tekemä maantieteellinen määritelmä viimeksi mainitusta on *kaikkiin aistimiin vaikuttava lä-*

¹⁴ *Nykysuomen sanakirja*, 1976, 512.

¹⁵ *Suomen kielen perussanakirja*, 1992, 559.

*hiympäristö*¹⁶. Lähiympäristön tärkeitä osia ovat taas viheralueet, puutarhat, pihat, puistot ja virkistysalueet.

Moderni-sanaa käytetään usein arkikielessä ja se kuvaa uudenaikaista. Etymologisesti moderni tulee latinan sanasta *modo*, joka tarkoittaa juuri, ensin, nyt. Moderni ymmärrettiin 1900-luvun alusta saakka uutena ohjelmallisena projektina. Tähän liittyivät taidehistorian ismit, kuten modernismi ja funktionalismi.¹⁷ Modernin ajan muutos tapahtui kulttuurin, taiteen ja teknologian modernisaationa, uudistamisena¹⁸. Modernin käsite viittaa niin ihmisiin, objekteihin kuin kulttuuriin ja moderniin kaupunkiin.

Modernia, modernismia ja postmodernia on tutkittu paljon eri tieteenaloilla. Käsitteitä ei ymmärretä yhtenäisesti, vaan niistä käydään moninaista keskustelua. Modernin johdannaisia on muun muassa modernismi. Modernismi on yleinen käsite erilaisille teoreettisille ja taiteellisille ajatuksille modernien aikojen tyypillisistä piirteistä ja näiden kokemisesta Marshall Bermanin mukaan. Modernismi onkin ismi, taiteen teorian tyyliuuden käsite.¹⁹ Filosofi ja antropologi Bruno Latour (1947-) horjuttaa koko modernin ja tiedemaailman käsitteitä teoksessaan *Nous n'avons jamais été modernes* (1991, suom. 2006). Sosiologi Zygmunt Bauman (1925-) on keskeinen hahmo keskustelussa modernista ja postmodernista. Teoksissaan *Intimations of Postmodernity* (1992) ja *Postmodern Ethics* (1993) Bauman käsittelee postmodernin käsitettä ja postmodernia etiikkaa. Suomessa varsinkin modernismia on tutkittu arkkitehtuurin yhteydessä, jolloin modernismilla viitataan usein funktionalismiin tai historismiin²⁰.

Moderni piha ei ole suuntaus tai erillinen tyyli. Rosenbröijerin tutkimuksessa käytän modernin pihan käsitettä selventämään suunnittelun kontekstia. Modernilla maisema-arkkitehtuurilla tarkoitan erityisesti 1900-luvun jälkipuoliskoa. Se on käsitteellinen apuväline, jonka avulla on mahdollista koota yhteen asuinalueiden yhteyteen toteutetuista pihoista tehtyjä huomioita. Samalla käsite antaa mahdollisuuden tarkastella modernissa pihassa ja sen suunnittelussa tapahtuneita muutoksia Rosenbröijerin esimerkkipihoissa.

¹⁶ Hirvensalo, 2006, 14.

¹⁷ Lahti, 2006, 33-34.

¹⁸ Meyer, 2002 (1992), 22.

¹⁹ Lahti, 2006, 32-33, 34.

²⁰ Ibid, 39. Katso myös esim. Heinonen, Raija-Liisa, *Funktionalismin läpimurto Suomessa* (1986) ja *Modernismi - Historismi*, toim. Riitta Nikula ((1989).

KÄSITTEET	MERKITYS	KÄSITE OLLUT KÄYTÖSSÄ	SUHDE ASUINPIHAAN	LÄHEISIÄ KÄSITTEITÄ
<i>Maisema-arkkitehtuuri</i>	ulkotilojen suunnittelu, rakentaminen ja hoito kaikissa mittakaavoissa	Jo 1800-luvulla, merkitys hakenut muotoaan 1900-luvun puolella. Suomeen 1960-luvulla.	taiteellista, ekologista ja toiminnallista suunnittelua	puutarha-arkkitehtuuri, maisemasuunnittelu
<i>Maisema-arkkitehti</i>	suunnitteluammatti	Suomessa 1960-luvun lopulta	pihan suunnittelija, ihmisen ja luonnon harmoninen ilmaisu, usein laaja-alaiset maisemasuunnitelmat	maisemasuunnittelu, -hoito, -suojelu, ympäristösuunnittelu, puutarha-arkkitehti
<i>Maisemasuunnittelu</i>	laaja-alainen maisemasuunnittelu, myös asuinalueiden ympäristöt	Suomessa 1900-luvun puolessa välissä	ottaa erityisesti huomioon suunnittelun teknisen puolen	maisema-arkkitehtuuri
<i>Puutarha-arkkitehtuuri</i>	puutarhojen taiteellinen suunnittelu ja rakentaminen, puutarhataide	Suomessa olennainen muutos 1960-luvulla, jolloin alettiin puhua maaisema-arkkitehtuurista	pihan suunnittelu, kasvillisuus ja detaljit korostuvat	puutarhataide, maisema-arkkitehtuuri
<i>Puutarha-arkkitehti</i>	perusteellisen koulutuksen saanut puutarhojen suunnittelija	Samoin kuin puutarha-arkkitehtuurin kanssa	pihojen suunnittelija	puutarhasuunnittelija
<i>Piha</i>	asuinrakennuksen ympärillä,	Jo 1580-luvulla Suomessa	puolijulkinen tila, vaikuttaa lähiympäristöön tai katukuvaan joko miellyttävästi tai luotaan työntävästi	puisto, puutarha
<i>Pihatutkimus</i>	Lähestytään monitieteisesti asuinpihan suunnittelua ja kehitystä	Käyttö tässä tutkimuksessa	pihan muotokieli, elementit, toiminnat, käyttäjät, suunnittelija(t), yhteiskunta	kaupunkitutkimus, maisema-arkkitehtuurin tutkimus, maisemantutkimus
<i>Puutarha</i>	Viljelmä, jossa hyöty t. koristekasveja	Esiintyy kaikissa kielissä eri aikoina	yksityinen t. julkinen tila	piha, puisto
<i>Viherialue</i>	Puistovyöhyke	Uudissana, 1900-luvun loppu ja 2000-luku	julkinen tila, osa kaavoitusta	puisto, virkistysalue, vapaa-alue
<i>Asuinalue</i>	Vihervyöhykkeen ympäröimä (asuma)soluista muodostunut kaupunigin t. taajaman osa	ei tietoa käsitteen käytöstä	asuinalueiden pihat	lähiympäristö, lähio

<i>Lähiympäristö</i>	kaikkiin aistimiin vaikuttava lähiympäristö	J. G. Granön määritelmä vuonna 1930.	piha osa lähiympäristöä	asuinalue, viheralue, virkistysalue
<i>Moderni</i>	uudenaikainen, puhekielessä usein käytetty	keskiajalta asti, nimi uudelle aikakaudelle 1800-luvulla	ajalle uudenlainen piha	uudenaikainen
<i>Modernismi</i>	yleinen käsite erilaisille teoreettisille ja taiteellisille ajatuksille modernien aikojen tyypillisistä piirteistä ja näiden kokemisesta, yhteys taidehistoriaan	1900-luvun vaihde	tyylisuunta	ismit, funktionalismi
<i>Moderni piha</i>	uudenaikaisesti suunniteltu asuinrakennuksen yhteyteen suunniteltu ja rakennettu maa-ala	1900-luvun puolella, usein liitetty keskusteluun modernin arkkitehtuurin yhteydessä	käsitteellinen apuväline	puutarha, lähiympäristö

Taulukko 1. Yhteenveto tutkimuksen käsitteistä.

1.3. Tutkimusmenetelmät

Modernin maisema-arkkitehtuurin tutkimusmetodeista

Maisema-arkkitehtuurin tutkimukselle on vaikea hahmottaa yhtä yleisteoriaa, joka sopisi kuvaamaan erilaisia sosiaalisia ja poliittisia tilanteita ²¹. Hyvän teorian täytyy muodostua käytännön tarpeesta ja perustua jatkuvaan tarkkailuun ja kokemiseen. Hyvä maisema-arkkitehtuurin teoria on teoria yhtäläillä muodosta ja funktiosta.²² Näkökulmien ja menetelmien valinta riippuu siitä, mitä tutkimuksella pyritään selvittämään. Metodien valinnalla voi painottaa tietyn tutkimusalan traditioita tai venyttää oman tieteenalan rajoja. Se on tarpeen, esimerkiksi monitieteinen lähestymistapa tuottaa vartenotettavia ja kiinnostavia, rajoja rikkovia tutkimustuloksia. Miten siis lähestyä tieteellisin menetelmin Rosenbröijerin suunnitteleminen piha-alueiden tutkimusta?

Maisemantutkimuksen näkökulmasta piha on moniulotteinen asukkaiden ja ympäristön, paikan ja tilan kokemisen ja siinä ilmenevien funktioiden, sosiaalisten ja yhteiskunnallisten rakenteiden sekä tekijän ja tilaajan kokonaisuus. Tämä tutkimus ei voi kartoittaa kaikkia mahdollisia näkökulmia, jotka liittyvät Rosenbröijerin pihasuunnitelmiin. Olen

²¹ Swaffield, 2002, 2.

²² Eckbo 2002 (1950), 10.

käyttänyt työssäni taidehistorian perinteistä rakennushistoriallista tutkimusta ja puutarhapiirustusten tulkintaa.

Rakennushistoriallinen tutkimus hyödyntää lähteinään arkisto- ja kirjallisuuslähteitä. Rosenbröijerin piirustusarkisto on tämän tutkimuksen pääasiallinen lähdeaineisto tutkimuskirjallisuuden lisäksi. Tutkimuskirjallisuudesta on erotettava aikalaikirjallisuus sekä huomioitava, mitä tarkoitusta varten kirjoitus on alun perin tehty. Samoin puutarhapiirustusten yhteydessä on otettava huomioon, mitä tarkoitusta varten ne on tehty. Esimerkiksi luonnosvaiheen piirustus eroaa paljon lopullisesta suunnitelmasta. Piirustusten analyysissä on arvioitu myös erilaisten määräysten ja lupakäytäntöjen vaikutusta. Piirustuksia ei voi siten tulkita vain Rosenbröijerin taiteellisena ilmaisuna.²³ Tutkittaessa Rosenbröijerin suunnittelema pihaja, on suunnittelutyön kaikki vaiheet, luonnoksista valmiisiin työpiirustuksiin ovat kiinnostavia. Toteutetun pihan näkeminen ja kokeminen viimeistelevät tutkimusprosessin.

Modernin maisema-arkkitehtuurin tutkimus on kehittänyt tutkimusmenetelmiään viime vuosikymmenien aikana. Perinteistä poiketen maisema-arkkitehtuuria on lähestytty kulttuurihistorian, ympäristöhistorian, fenomenologian ja poststrukturalistisen tutkimuksen sekä naistutkimuksen menetelmin ja sanastoin²⁴. Seuraavassa esittelen Suomessa yleisesti käytettyjä vaihtoehtoisia perinteisiä metodeja, joita käyttäen näkökulma Rosenbröijerin pihasuunnitteluun olisi hyvinkin erilainen.

Vaihtoehtoisia metodeja

Yksi vaihtoehto pihan tutkimuksen taidehistorialliseksi näkökulmaksi on antikvaarinen tutkimus. Se perustuu olemassa olevien dokumenttien avulla tehtyyn analyysiin tietyistä aikakaudesta. Tavoitteena on selvittää eri aikakausien historialliset ja esteettiset tekijät ja arvot kaupunkitilassa.²⁵ Rosenbröijerin pihasuunnitelmista olisi tämän metodin avulla olisi mahdollista selvittää hänen suunnittelunsa arvokkaimmat kohteet sekä suojella ja siirtää niistä tietoa seuraaville sukupolville. Pihan visuaalisten elementtien tutkimukselle ovat omat tutkimusmenetelmät. Perinteinen moderni taidehistoria ja empiirinen taidehistoria soveltuisivat tähän lähestymistapaan.²⁶ Rosenbröijerin pihasuunnittelun tutkimuksessa huomio olisi näin suunnitellussa muotokielessä ja materiaaleissa.

²³ *Mistä tietoa rakennusten historiasta? Lähdeopas ammattilaisille ja asianharrastajille*, 2003, 6-8.

²⁴ Meyer, 2002 (1992), 30.

²⁵ Elovirta & Lukkarinen, 1998, 178.

²⁶ *Ibid*, 183.

Toinen vaihtoehto lähestyä modernia pihaa on arkkitehtuurihistoriallinen lähestymistapa. Se painottaa tekijän tai suunnittelijan osuutta ²⁷. Pihatutkimuksessa tekijän tarkoituksen pohtiminen ei tunnu kovin vieraalta, vaikka onkin kovin kritisointia. Tutkiessani Rosenbröijeriä väistämättä ajaudun kysymyksiin hänen motiiveistaan tehdä juuri tietyn tyylistä puutarhasuunnittelua. Puutarhasuunnitelmiin on myös helppo mieltää merkityksiä, joita ei niissä kuitenkaan ole. Kritiikkinä voi taasen sanoa, ettei Rosenbröijerin intentioita hänen puutarhasuunnitelmistaan ole helppoa tai edes mahdollista selvittää. Alkuperäisten merkitysten uudelleen rakentamiseksi olisi tunnettava ilmiön laaja konteksti esimerkiksi aikalaiskeskustelun avulla ²⁸. Rosenbröijerin intentioiden tutkimus keräisi näin yhteen erilaisia konteksteja, joita riittää loputtomiin ²⁹. Rosenbröijerin motiiveista toteuttaa juuri tietynlaista puutarha-arkkitehtuuria, olisi tunnettava esimerkiksi hänen henkilöhistoriansa, yhteiskunnallinen tilanne ja näiden vaikutus itse suunnittelutyöhön. Olennaisia kysymyksiä olisivat näin, mitä Rosenbröijer ilmaisi suunnittelutyylillään ja kuvaako Rosenbröijerin suunnittelu jotain olennaista sen hetkisestä kulttuurista.

Tekijän intentioihin keskittyvää tutkimusta on kritisoitu paljon, sillä taiteilijan antama merkitys ei ole ainut ja lopullinen merkitys teokselle ³⁰. Monroe Beardsleyn ja William Wimsattin artikkeli *Intention Fallacy* (1945) korosti, ettei taitelijan intentiot ole tärkeitä, vaan itse teos paljastaa sen merkitykset. Tekijä ja teos on näin erotettu toisistaan. Tekijän intentiota ja sen jäljitettävyyttä kohtaan suunnatut kysymykset voi väistää Hilikka Lehtosen mukaan toteamalla, että tekijän (eli Rosenbröijerin) visiot näkyvät ja sisältyvät hänen suunnitelmapiirustuksiin ³¹. Ville Lukkarinen on samalla linjalla Lehtosen kanssa. Hänen mukaansa teoksen alkuperäisen merkityksen löytäminen voi olla mahdollista tekijän ja alkuperäisen kontekstin avulla.

Metodin toimivuuteen ei voi kuitenkaan luottaa, sillä emme voi – vaikka olisimme kuinka perehtyneitä tutkimusaiheeseen – tunkeutua toistemme mieliin tai kokea toista aikakautta tai irrottautua omista ennakkoluuloistamme ja tiedoistamme.³² Intentioiden

²⁷ Kervanto Nevanlinna, 2005, 94.

²⁸ Lukkarinen, 1998, 48.

²⁹ *Tapaustutkimuksen taito*, 2008, 151.

³⁰ Lukkarinen, 1998, 48.

³¹ Lehtonen, 1994, 15.

³² Lukkarinen, 1998, 50.

utkimisen sijaan teosta voi kuvata paremmin tekijänsä ilmaisuna tai ”lausumina”³³. Näin tutkimuskenttä olisikin Rosenbröijerin pihasuunnittelussa, hänen toimintansa asuinrakentamisen ja suunnittelun kentällä sekä hänen roolinsa osana siihen liittyvää ammattikuntaa. Rosenbröijer on näin enemmänkin konstruktio kuin inhimillinen subjekti ja hänen toimistonsa teoksia tuottava suunnittelukoneisto.

Taidehistorian analyysi kaupunkitilasta ottaa huomioon rakennetun muodon lisäksi subjektien eli yksilöiden kaupunkikäsitteitä ja niiden heijastumista rakennettuun kaupunkitilaan.³⁴ Tästä näkökulmasta Rosenbröijerin pihasuunnitelmien tutkimus tarkastelisi, mitä oma piha merkitsee asukkaille sekä miten piha vaikuttaa asukkaan liikkumiseen ja kokemiseen.

Yhtäläillä pihasuunnittelua voi tutkia kulttuurisena käytäntönä³⁵. Tällöin apuna voivat olla visuaalisen kulttuurin teorian näkökulma tai sosiaalis-historiallinen, ikonologinen tai ikonografinen näkökulma. Visuaalisen kulttuurin tutkimuksessa pihaan liittyvät mahdolliset ja yhtäaikaiset näkökulmat laajenevat taidehistoriasta estetiikkaan, filosofiaan ja psykotieteisiin.³⁶ Rosenbröijerin pihasuunnittelun tutkimuskysymyksiä voisivat näin olla miksi ja miten piha koetaan esteettisesti, mitä piha merkitsee yksilölle tai miten se vaikuttaa yksilön maailmankuvaan. Tällöin yhtenä tutkimusaineistona olisivat esimerkiksi asukkaiden haastattelut.

Sosiaalis-historiallisessa lähestymisessä pihaa on tarkasteltu kulttuurin ja yksilön kannalta. Pihan käsitetään näin lähtökohtaisesti sisältävän ja tuottavan sosiaalis-historiallisia ja kulttuurisia merkityksiä. Piha on osa ihmisten arkea tilajärjestelyillään, jotka koetaan kaikkien aistien avulla. Se muokkaa ja heijastaa olemistamme kuten myös sosiaalisia verkostoja ja niiden merkityksiä.³⁷ Jos lähestyisin Rosenbröijerin pihasuunnittelua tällä metodilla, tutkimustulos voisi vastata kysymykseen, miten Rosenbröijerin suunnittelu on vaikuttanut asukkaiden kotiutumiseen uudelle asuinalueelle ja miten sosiaalinen verkottuminen alueen muiden asukkaiden kanssa on tapahtunut.

Ikonologinen ja ikonografinen tarjoaa myös apuvälineet tarkastella sitä, miten tila eli piha tuottaa kulttuuria ja miten se on osa sitä. Rosenbröijerin pihasuunnittelun yhtey-

³³ Ibid, 51.

³⁴ Kervanto Nevanlinna, 2005, 57.

³⁵ Elovirta & Lukkarinen, 1998, 34.

³⁶ Katso Kervanto Nevanlinna (2005) ja Seppänen (2005).

³⁷ Elovirta & Lukkarinen, 1998, 39, 185.

dessä tämä tarkoittaisi pihan merkitysten historiallisuuden, suunnitteluajankohtansa kontekstin ja ajassa tapahtuvan merkitysten kerrostumisen ja muokkaantumisen tutkimisena.³⁸ Tutkimus perustuisi näin kirjalliseen historiantietoon, lehtiartikkeleihin ja aikalaiskirjallisuuteen.

Mahdollisten tutkimusnäkökulmien valinta ulottuu vielä tätäkin pidemmälle. Pihaa voi esimerkiksi tutkia sosiaalisen todellisuuden jäsentäjänä semioottisen, intertekstuaalisen tai fenomenologisen lähestymistavan avulla. Tilan kokeminen ja subjekti ovat kaikille kolmelle näkökulmalle tutkimuksen peruskysymyksiä. Fenomenologia painottaa enemmän ruumiillisuutta ja yksilön kokemusta³⁹. Tutkimuskysymys voisi olla näin miten piha tuottaa ja uusintaa siihen sisältyviä merkityksiä tai miten piha järjestyy tilallisesti subjektin kokemuksesta käsin.⁴⁰ Näin tutkimuksen mielenkiinto ei olisi niinkään Rosenbröijerin suunnittelutyössä vaan yksilön kokemuksessa.

Edellä mainittujen lähestymistapojen rinnalle on kehittynyt uusi kriittinen kaupunkitutkimus tämän vuosikymmenen puolella. Lähestymistapa on monitieteinen, jolloin tutkimuksen apuna on monia eri tutkimusmenetelmiä.⁴¹ Tutkimuksen näkökulmana voi olla näin esimerkiksi feministinen lähestyminen, jota muun muassa amerikkalainen maisema-arkkitehtuurin teoreetikko Elisabeth Meyer⁴² soveltaa modernin maisema-arkkitehtuurin marginaalisuuden ja siitä esitettyjen diskurssien tutkimiseen. Tavoitteena on kyseenalaistaa käsityksiämme maisema-arkkitehtuurista. Tutkimus Rosenbröijerin pihasuunnittelusta olisi tämän lähestymisen kannalta kiinnostunut pihojen puutarhasuunnittelusta, sen historiallisuudesta ja kehittymisestä. Tutkimuksen tavoitteiksi voisi asettaa esimerkiksi pihojen suunnittelussa käytetyn oman sanaston ja muotokielen sekä niiden aseman osoittamisen laajemmassa kontekstissa.

Tapaustutkimus työvälineenä

Tutkimukseni Rosenbröijerin pihasuunnittelun tutkimuksen apuna olen käyttänyt tapaustutkimus-metodia. Tapaustutkimuksessa käytetään monia eri tutkimusmenetelmiä ja -aineistoja tutkimustulokseen pääsemiseksi⁴³. Tutkimuksen perustan muodostavat

³⁸ Ibid, 184.

³⁹ Katso esim. Maurice Merleau-Ponty (1945), Julia Kristeva (1988), Michel de Certeau (1974, 1980).

⁴⁰ Elovirta & Lukkarinen, 1998, 186.

⁴¹ Nikula 1998, 177-80.

⁴² Katso myös toinen kriittisen lähestymisen kannattaja, James Corner, *Recovering Landscape: Essays in Contemporary Landscape Architecture* (1999).

⁴³ *Tapaustutkimuksen taito*, 2008, 9.

Rosenbröijerin suunnittelemien pihojen puutarhapiirustusten tulkinta ja pihakohteissa vierailu. Tarkastelen pientä joukkoa tapauksia, neljää esimerkkikohdetta neljältä eri vuosikymmeneltä. Näin kvalitatiivinen eli laadullinen analyysi painottuu tutkimuksessa kvantitatiivisen analyysin sijaan. Kvantitatiivinen, koko Rosenbröijerin uran aikana toteuttamien kohteiden tarkastelu jättäisi tutkimuksen hyvin pintapuoliseksi. Kvalitatiivisella analyysillä on mahdollista tehdä tarkka ja selväpiirteinen analyysi valitusta tutkimuskentästä.

Tapauksetutkimuksen yhteydessä puhutaan usein tapauksesta ja ilmiöstä. Niitä ei ole syytä sekoittaa toisiinsa. Tapaus on aina osa jotain tiettyä ilmiötä.⁴⁴ Tapauksena on Rosenbröijerin puutarhasuunnittelu, ilmiönä on pihojen puutarha-arkkitehtuuri. Laajana viitekehyksenä toimivat moderni maisema-arkkitehtuuri, kaupunki- ja maisemasuunnittelu sekä suomalainen yhteiskunta ja sen muutos.

Aineiston käsittely etenee sykleittäin tutkimusaineiston ja aiheen syvemmän tietämyksen kasvaessa. Kirjoittamistyö on muokkaamista ja uudelleen kirjoittamista, asioiden yhdistämistä toisiinsa. Tutkimuskirjallisuus toimii teorian ja laajemman maisema-arkkitehtuurikontekstin ymmärtämisen taustana. Tutkimuksen aikana jouduin jatkuvasti tarkentamaan teoreettisia lähtökohtiani.⁴⁵ Kohteissa käyminen tehdään edellä mainittujen tutkimusvaiheiden jälkeen. Seuraavassa luvussa esitellään tutkimusaineisto- ja kirjallisuus, joiden avulla olen muodostanut oman teoreettisen viitekehysten tutkimukselleni.

1.4. Tutkimusaineisto- ja kirjallisuus

Tutkimusaineisto

Tutkimuksen aineistona ovat puutarhapiirustukset, arkistomateriaali, valokuvat, kenttätyöskentelyssä saamani materiaali, haastattelut, lehtiartikkelit sekä aikalais- ja tutkimuskirjallisuus. Tutkimusaineistoon kuuluvat myös Rosenbröijerin kanssa työskennelleiden henkilöiden haastattelut ja käynnit valituissa esimerkkikohteissa. Aineiston avulla on tarkoitus vastata tutkimuskysymykseen perusteellisesti ja perustellusti.

⁴⁴ Laine, Bamberg & Jokinen, 2008, 9-12.

⁴⁵ Eräsaari, 2008, 155.

Rosenbröijerin työarkiston puutarhapiirustuksien tulkinnalla on tärkeä osa. Maj-Lis Rosenbröijerin piirustuskokoelma on saatu lahjoituksena Suomen rakennustaiteen museoon vuonna 2001. Tekemäni arkistotyöskentely auttoi ymmärtämään puutarhapiirustuksien logiikkaa sekä tunnistamaan Rosenbröijerin suunnittelutyylin olennaisia, aineistosta usein nousevia elementtejä. Rosenbröijerin kokoelma käsittää tuhansia puutarhapiirustuksia, maisema- ja ympäristösuunnitelmia, luonnoksia sekä raportteja ja työselvityksiä hankkeista. Kokoelman osana on myös muuta sekalaista aineistoa, muun muassa valokuvia urakka-alueilta. Lisäksi arkistosta löytyneet Rosenbröijerin itse laatimat kirjoitukset ja työluettelot antoivat paljon tiedonlähteitä hänen elämästään ja urastaan.

Puutarhapiirustuksia on tasaisesti 1950-luvun loppupuolelta 1990-luvun puoleen väliin, mikä kattaa koko Rosenbröijerin työskentelemän ajan. Tutkimuksen esimerkkikohteiksi valitsin arkistokokoelmaan tutustumisen jälkeen jokaiselta vuosikymmeneltä yhden asuinpihalle toteutetun suunnitelman. Valintakriteereinä olivat asuinpihan sijainti jollain pääkaupunkiseudun asuinalueella, jotta niissä vierailu olisi mahdollista, sekä se, miten piha edustaa kyseisen vuosikymmenen pihoja.

Esimerkkipihoissa käynnit

Piirustusanalyysin lisäksi vierailin neljässä valitsemassani esimerkkipihassa. Pihoissa ja puutarhoissa huomio oli pihan muutoksessa alkuperäiseen suunnitelmaan nähden. Tähän kuului eri pihaelementtien säilymisen, kasvillisuuden vaihtuvuuden ja pihakokonaisuuden yhtenäisyyden tarkkailu. Tutkimuksessa kartoitan, miten säilyvää Rosenbröijerin suunnittelutyö on sekä miten puutarhapiirustuksia olisi mahdollista käyttää osana pihojen ennallistamista. Ennallistamis- ja saneeraussuunnitelmat ovat hyvin ajankohtaisia kysymyksiä 1900-luvun puolen välin jälkeen toteutettujen kohteiden yhteydessä.

Haastattelut

Tutkimuksen tueksi olen tehnyt haastatteluja. Valitsin ensimmäisiksi haastateltaviksi niitä henkilöitä, jotka olivat työskennelleet Rosenbröijerin toimistolla. Lähetin kyselyn Suomen maisema-arkkitehtiliiton internet-sivustolle, jonka avulla sain monia vastauksia ja ehdotuksia toimistolla työskennelleistä henkilöistä. Näin sain tehtyä Juhani Kaaren, Maija Pelkosen, Outi Tahvosen, Tuula Uusitalon ja Seppo Äijälän haastattelut.

Haastattelut tein puolistrukturoidusti. Näin haastattelujen pohjalla on runko, joka ohjaa haastattelutilannetta, mutta ei kuitenkaan rajoita haastattelun itse nostamia aihealueita haastattelun ulkopuolelle. Loput haastateltavat valitsin lumipallo-otannalla (*snowball sampling*). Tällöin jo haastateltujen keskusteluista saadaan tieto henkilöistä, joiden haastattelu tuo jonkin uuden näkökulman esiin tutkimukseen.

Tämän metodin avulla valitsin haastateltaviksi Rakel ja Markku Uusitalon, jotka toimivat 1980- ja 1990 -luvulla viherurakoitsijoina Rosenbröijerin suunnitteluhankkeissa. Samoin valikoitui haastateltavaksi arkkitehti Stefan Ahlman, jolle Rosenbröijer suunnitteli paljon uudisrakennusten piha-alueita 1990-luvulla. Jussi Luomasen kutsuin haastateltavaksi Rakennustaiteen museolla pidetyn Rosenbröijer-luennon yhteydestä. Haastattelumetodi toimi hyvin. Haastateltavat, jotka tuntevat hyvin oman alansa toimijat, osasivat todella hyvin ehdottaa muita henkilöitä, joiden avulla saisin työhöni uusia näkökulmia.

Tutkimuskirjallisuus

Maisema-arkkitehtuuria ei ole helppo kuvailla modernin arkkitehtuurin tai modernin taiteen avulla, joista on julkaistu kirjallisuutta runsaasti. Modernin maisema-arkkitehtuurin tutkimuksesta on tämän tutkimuksen onneksi julkaistu suhteellisen paljon. Suomessa maisema-arkkitehtuuria on käsitelty usein osana tiettyä ilmiötä, kuten lähiöaatetta tai tiettyä henkilöä, kuten Bengt Schalinia⁴⁶. Moderneista pihosta on julkaistu useitakin teoksia, jotka painottuvat kuitenkin tieteellisen tekstin sijaan visuaalisuuteen.

Maisema-arkkitehtuuriin ja sen tutkimukseen liittyvä kirjallisuus jakaantui eri aloittain historiaan, taidehistoriaan, kaupunkitutkimukseen, arkkitehtuuriin, maantieteeseen ja teknisiin alueisiin. Moniulotteisia, monen tieteenalan huomioon ottavia julkaisuja tuli esille parhaiten asuinalueita koskevien tutkimuksien yhteydessä. Tällöin eri alojen ammattilaiset oli kerätty yhteen pohtimaan omasta näkökulmastaan alueen menneisyyttä. Pihojen osalta eniten huomiota ovat saaneet huviloiden tai isojen yritysten puutarhasuunnitelmat.

Arkisia ympäristöjä on tarkasteltu esimerkiksi Helsingin kantakaupungin sisäpihojen, Töölön ja Vallilan osalta sekä lähiötutkimuksien yhteydessä. Asuinalueiden pihosta on

⁴⁶ Hurme (1991) ja Merivuori, Tuula-Maria, *Puutarha- ja maisema-arkkitehtuuri Suomessa osa 2*, Suomen Maisema-arkkitehdit, Finlands Landskapsarkitekter, Helsinki, 1984.

kirjoitettu hajanaisesti myös artikkelikokonaisuuksissa, maisemaselvityksissä ja ympäristöraporteissa. Puutarha-alan lehdet julkaisevat paljon pihasuunnitteluun liittyviä artikkeleita, kuten myös suurelle yleisölle suunnatut puutarhaoppaat. Tiivistäen, pihojen puutarha-arkkitehtuurista ja maisema-arkkitehtuurista on olemassa kirjallisuutta. Julkaisu- ja tieteellisyysvaihtelevuus ja artikkelien hajanaisuus eri julkaisufoorumeilla on kuitenkin tutkimuskirjallisuutta etsivälle tai etsittäessä ongelma.

Modernin pihan viitekehys

Modernia pihatutkimusta on mahdollista lähestyä monelta eri näkökannalta. Eri tieteenalat antavat erilaisia tapoja käsitellä aihetta. Kaupunkitutkimus, maantiede, taidehistoria, sosiaalishistoria sekä arkkitehtuuri lähestyvät kaikki omalta näkökannaltaan aihetta. Alla olen käynyt läpi teorioita, jotka ovat vaikuttaneet 1900-luvun loppupuolen kaupunkirakentamiseen ja pihasuunnitteluun. Tämän jälkeen käyn läpi eri tieteenalojen lähestymistapoja modernin piha-arkkitehtuurin tutkimukseen.

On muistettava, että maisema-arkkitehtuuriin kuten arkkitehtuuriinkin tulleet vaikutteet ovat suodattuneet Saksan kautta Suomeen joko suoraan tai Ruotsin kautta 1900-luvulla⁴⁷. Vuosisadan puolessavälissä Saksan ja Ruotsin lisäksi tanskalainen maisema-arkkitehtuuri vaikutti Suomeen maisema-arkkitehtien hakiessa Tanskasta puutarha-alan koulutusta. Rosenbröijer itsekin opiskeli ja työskenteli kolmessa maassa, Suomessa, Ruotsissa sekä Tanskassa. Pohjoismaiden lisäksi on olennaista käsitellä anglosaksissa maissa vaikuttaneita tyylejä ja teorioita, jotta Rosenbröijerin suunnittelu on paremmin ymmärrettävissä. Kappaleen lopussa käyn läpi Rosenbröijeristä julkaistut teokset.

Saksan vaikutus suomalaiseen maisema-arkkitehtuuriin ja kaupunkisuunnitteluun on tärkeä. Riitta Nikulan väitöskirja vuodelta 1981 ja Riitta Hurmeen lähiötutkimus vuodelta 1991 korostavat saksalais-itävaltalaiseen kaupunkisuunnittelun teorian vaikuttaneen suomalaiseen suunnitteluun 1900-luvun alussa. *Siedlung*-ajattelulla pyrittiin järjestelmälliseen kaupunkisuunnitteluun, kaupunkien tekniseen kehittämiseen ja omavaraisuuteen. Esimerkiksi Otto Wagner esitti viheralueiden määrällistä vakinaistamista suhteessa kaupungin kokoon Suur-Berliinin alueella. Lindenhofin asuntoalueen (1919) vaikutus puutarhakaupunkiliikkeen ja *siedlungien* välimaastossa oli merkittävä luonnon ja asuntojen rakentamisen kannalta.⁴⁸

⁴⁷ Nikula, 1981, 29.

⁴⁸ Hurme, 1991, 47-48.

Wagnerin lisäksi Ernst Mayn työ vihervyöhykkeiden lisäämiseksi kaupunkirakenteisiin oli edistyksellistä Saksassa. Tämä ja Joseph Stübberin ajatukset avoimesta rakennustavasta, rakennustavan tarkoituksenmukaisuudesta ja käytännöllisyydestä ovat vaikuttaneet suomalaiseen kaupunkisuunnitteluun.⁴⁹ Saksalaisten reformisesti painottunut suunnittelu näkyi muun muassa kansallis-organisten muotojen korostamisessa sekä agraariromantiikan ihannoinnissa.⁵⁰ Saksalaisen kaupunkisuunnittelun vaikutus heijastui myös Ruotsiin. Ruotsissa kaupunkisuunnittelu painotti sosiaalisuutta ja toiminnallisuutta arkkitehtuurin avulla. Suunnittelu korosti perhettä ja yhteisöllisyyttä kun Saksassa painottuivat kansallisuus ja keskiaikaisen kaupungin ja maaseudun ihannointi⁵¹.

Maisema-arkkitehtuurin tutkimus on usein tehty merkittävien maisema-arkkitehtien ja heidän suunnitelmiensa näkökulmasta. Thorbjörn Anderssonin, Tove Jonstojin ja Kjell Lundquistin artikkelikirja *Svensk Trädgårdskonst under fyrahundra år* (2000) keskittyy Ruotsin puutarha- ja maisema-arkkitehtuuriin laaja-alaisesti esitellessään tunnetuimpia maisema-arkkitehtejä ja toteutuksia. Esimerkiksi Ruotsista Holger Blomin vuonna 1956 julkaistu *parkprogram* ja yhteistyö Erik Glemmen kanssa edustaa hyvin Tukholman puistojen rakentamista. Taidehistorioitsija Catharina Nolin on taasen selvittänyt naispuolisten maisema-arkkitehtien toimintaa 1900-luvun alussa esimerkkeinään muiden muassa Inger Wedborn, Ester Claesson ja Ulla Bodorff. Eivor Bucht on taas tutkinut Ruotsin julkisia puistoja vuosien 1860-1960 välillä.

Anglosaksisesta kirjallisuudesta löytyy useita yleisteoksia, joiden kautta on mahdollista muodostaa kattava kuva modernin maisema-arkkitehtuurin suuntaviivoista ja kehityksestä. Myös englantilaiset vaikutteet tulivat Saksan kautta Suomeen vielä 1900-luvun alussa⁵². Sitä, miten paljon anglosaksinen maisema-arkkitehtuuri on vaikuttanut asuinpihojen suunnitteluun on vaikea sanoa. Seuraavassa luettelen kuitenkin tutkimuksen apuna olleet teokset.

Modernin maisema-arkkitehtuurin kehityksen ja kontekstin ymmärtämiseksi on olemassa useita klassikkoteoksia. Kaupunkisuunnittelu ja sen teoriat ovat olennaisesti vaikuttaneet asuinalueiden puutarhasuunnitteluun. Suomeen kansainvälisistä klassikois-

⁴⁹ Nikula, 1981, 100.

⁵⁰ Hurme, 1991, 52.

⁵¹ Ibid, 52-53 ja Nikula, 1981, 60.

⁵² Nikula, 1981, 29.

ta ovat vaikuttaneet muun muassa Camillo Sitten *Kaupunkirakentamisen taide* (1889), Howardin *Garden Cities of Tomorrow* (1902), Lewis Mumfordin *Kaupunkikulttuuri* (1938) ja Le Corbusierin ja CIAMin (*Congrès International d'Architecture Moderne*) teoreettinen kaupunkisuunnittelu modernismin hengessä. Saksalainen *siedlung*-ajattelu vaikutti olennaisesti lähiörakentamiseen. Kaupunki-ideologioista ja teorioista on olemassa runsaasti kirjallisuutta sekä englannin että suomen kielellä.

Maisema-arkkitehtuuriin keskittyvät teokset 1900-luvulta ovat toimineet mahdollisen tutkimuskenttänä hahmottajina. Näistä Eckbon *Landscape for Living* (1950) ja Christopher Tunnardin teos *Gardens in the Modern Landscape* (1938) ovat auttaneet rakentamaan kansainvälistä kontekstia Rosenbröijerin suunnittelulle ja ajan mahdolliselle hengelle. Eckbon tutkimus perustuu maiseman empiiriseen tulkintaan ja perustuu näin käytäntöön. Maisema-arkkitehtuuri on Eckbolle paikan designia arkkitehtuurin ja luonnon välissä.⁵³ Tunnardin teos on sen sijaan kuvaileva, ajan maisema-arkkitehtuurin henkeä etsivä artikkelikokoelma. Tunnardin tekstit tuntuvat yhä ajankohtaisilta vaikka teoksen kirjoittamisesta on yli 60 vuotta. Rosenbröijerin tutkimuksen kannalta Tunnardin teos hahmotti tapahtuneiden muutoksien kenttää hyvin, vaikkakaan suomalainen maisema-arkkitehtuurin kenttä ei noudattaisikaan samoja kehityslinjoja. Uudemmissa teoksista Marc Treibin *Modern Landscape Architecture: a critical review* (1993) auttoi minua samaten ymmärtämään maisema-arkkitehtuurin tutkimusta ja tutkimusongelmia paremmin.

Puutarha- ja maisema-arkkitehtuuriammattin taustoja on tutkittu. Puutarhan historian kehityksen klassikkoja ovat Marie-Luise Gothein (1863-1931) suurteos *Geschichte der Gartenkunst* (1914) ja Derek Cliffordin *A History of Garden Design* (1962). Kumpikin teos käsittelee myös ammattialan muodostumista. Saksalaisen puutarha-arkkitehtiprofessiota ovat tutkineet Dieter Hennebo teoksessa *Der Stadtpark. Die deutsche Stadt im 19. Jahrhundert. Stadtplanung und Baugestaltung im industriellen Zeitalter* (1994) ja Joachim Wolschke-Bulmahn *Journal of Garden History* -lehden artikkelissa ”The ’Wild Garden’ and the ’Nature Garden’-aspects of the garden ideology of William Robinson and Willy Lange” (1992). Maisema-arkkitehtien ammattikunnan kehitystä ovat tutkineet Suomessa Tuula-Maria Merivuori *Puutarha- ja maisema-*

⁵³ Ibid ja Eckbo (1950) 2002, 10.

arkkitehtuuri Suomessa osa 1 (1984, 87) ja *2* (1984)⁵⁴ ja Arto Kaituri painamattomassa diplomityössään *Puutarha-arkkitehdista maisema-arkkitehdiksi – ammatin kehitys vuosina 1946-1979* (2000).

Moderniin piha-arkkitehtuuriin liittyvä tutkimus

Olen käyttänyt tutkimukseni avuksi eri tieteenalojen lähestymistapoja modernin piha-arkkitehtuurin. Modernin maisema-arkkitehtuurin osalta tutkimukseni nojaa vahvasti Tapiolan esimerkkiin ja muutamista maisema-arkkitehdeistä tehtyihin tutkimuksiin lähinnä 1900-luvun alkupuolelta. Kansainvälisesti arvostettu Tapiolan puutarhakaupunki on kirjallisuudessa esillä arkkitehtuurin ja puutarha-arkkitehtuurin osalta⁵⁵. Heikki von Hertzenin *Koti vai kasarmi lapsillemme* -pamfletti (1948) vaikutti erityisesti Suomen ainoan howardilaisen puutarhakaupungin sovellukseen, Tapiolan rakentamiseen. Tapiola oli myös ensimmäisiä maisemasuunnittelun esimerkkejä Suomessa⁵⁶. Tapiolan kaltaisia kohteita ei ole toteutettu Suomessa samassa mittakaavassa, vaan rakentaminen on keskittynyt lähiöarkkitehtuuriin. Tapiolan puutarhakaupunki on toiminut usein vertailukohteena muulle suomalaiselle aluerakentamiselle tutkimuksissa.

Modernin pihan tutkimuksen kannalta on olennaista ottaa huomioon tutkimuskirjallisuutta kaupunkisuunnittelun osalta, jotta kaupunginosien olemassa olevan rakenteen ja suunnittelutyön lähtökohtien ymmärtäminen olisi selvää. Otto-Iivari Meurmanin teos *Asemakaavaoppi* (1947) tuli suomalaisen kaupunkisuunnittelun esikuvaksi jälleenrakentamisen aikana. Hän noudatti hierarkkista lähiöjärjestelmää, jonka hän omaksui lontoolaisesta asumalähiön (*neighbourhood unit*) käsitteestä Lontoosta vuodelta 1943. Meurmanin opit vaikuttivat niin kaupunkien asemakaavoihin kuin viheralueiden arvostukseen.

Lähiöistä ja 1900-luvun aluerakentamisesta löytyy aineistoa jo varsin kattavasti. Esimerkiksi Matti Kortteisen sosiaalhistoriallinen tutkimus *Lähiö* vuodelta 1982 kertoo lähiön asukkaista, ongelmista, toiveista ja arjesta. Samoin ajan elokuvat, kuten Risto

⁵⁴ Katso myös Merivuoren artikkeli *Smafla vuosikirja* (1996), joka luo kuvan maisema-arkkitehtien ammatinkuvasta ja esittelee puutarha- ja maisema-arkkitehtuurin historiaa, tutkimusta ja toimintaa Suomessa ja kansainvälistä toimintaa.

⁵⁵ Katso Tapiola, *elämää ja arkkitehtuuria*, toim. Tuomi, Timo (2003), Hiisiö, Ossi, *Tapiola – parempien ihmisten kylä* (1970), von Herzen, Heikki, Spreiregen, Paul D., *Building a new town – Tapiola, Finland's new garden city* (1971).

⁵⁶ Lukkarinen, <http://www.mfa.fi/tapiola>, 2007.

Jarvan *Työmiehen päiväkirja* vuodelta 1967, kertovat 1960- ja 1970 -lukujen ajasta, lähiötaajamien rakentumisesta ja työläisten ponnisteluista kohti parempaa maailmaa.

Arkkitehtuurin näkökulmasta Johanna Hankosen tutkimus *Lähiöt ja tehokkuuden yhteiskunta* (1994) selvittää lähiösuunnittelun ideologiaa osana suomalaisten kaupunkien rakennemuutosta ja suunnittelujärjestelmää. Hankonen kuvailee lähiösuunnittelun taustalla vaikuttavia voimia. Samoin kaupunkisuunnittelupolitiikka ja sen vaikutus pihojen suunnitteluun näkyy Rosenbröijerin suunnittelemissa kohteissa esimerkiksi käytettävissä budjetissa, tiettyjen toimintojen korostamisessa ja pihan materiaalien valinnoissa.

Kaupunkimaantieteen näkökulmasta tehty Virpi Hirvensalon *Modernin kaupungin luonto muutoksessa – kahdeksan esimerkkiä suomalaisesta asuinalue-suunnittelusta* (2006) pyrkii ymmärtämään luonnon merkitystä modernissa kaupunkirakentamisessa. Hirvensalo tutkii näin moderneja asuinalueita, niiden ideologioita sekä mielikuvia ja merkityksiä niissä. Riitta Hurme hahmottaa taidehistorian metodeja käyttäen laajasti suomalaisen lähiön mallia ja taustaa teoksessa *Suomalainen lähiö Tapiolasta Pihlajamäkeen* (1991)⁵⁷. Suomalainen lähiörakentaminen muistuttaa asuinalueita tai puutarhaesitekaupunkia ilman niihin liittyviä aatteita tai toiminnallisen rakenteen toteutumista. Hurmeen mukaan suomalaisen lähiön juuret ovat funktionalismissa. Ajattelumalliin vaikutti erityisesti saksalainen siedlung-tyyppinen kaupunkisuunnittelu, jossa kaupunki jakaantui sektoreihin ja vyöhykkeisiin. Taidehistorioitsija Anja Kervanto Nevanlinna on kirjoittanut paljon kaupunkitilasta ja tilan käsitteistä. Käytän tutkimuksessani hänen teostaan *Näköaloja kadunkulmalta. Kaupunkihistorian kirjoituksia* vuodelta 2005.

Aluerakentamista on tutkittu myös niiden nykytilan ja suojelun näkökulmasta. Riitta Salastien toimittama teos *Pihlajamäen arvot ja aatteet – suojelun viitekehystä hakemassa* (2003) käsittelee Pihlajamäen suojelukysymystä. Aihe on ajankohtainen, sillä 1960- ja 1970 -lukujen lähiöitä on inventoitu ja arvotettu tuoreimmillaan Tampereella⁵⁸. Kaavoitus- ja rakennusosastolla Ympäristöministeriön alaisuudessa toteutettu tutkimus *Suomen lähiöt - Kyselytutkimus 1950-1980 – luvuilla rakennetuista lähiöistä* (1990) antaa 1950-80 -luvulla rakennetuille lähiöille ominaispiirteitä. Riitta Jalkasen, Tapani

⁵⁷ Hurme on julkaissut useita artikkeleita aiheesta, katso esimerkiksi *Piirteitä lähiöidean historiasta* (1984) ja *Murrosvaiheiden alueita* (1984), Taidehistorian tutkimuksia 4, 7.

⁵⁸ *Kaupunkiympäristön kehittäminen / Maankäytön suunnittelu*, Tampereen kaupunki, kaavoitus, <http://www.tampere.fi/material/attachments/t/5odo289cn/lahioidenarvottaminen.pdf>, 7.4.2010.

Kajasteen, Timo Kauppisen, Pekka Pakkalan ja Camilla Rosengrenin toimittama *Asuin-alue suunnittelu* vuodelta 1997 tiivistää hyvän asuinalueen suunnittelun ja rakentamisen peruskäsitteet ja vaatimukset ajankuvassa.

Kirsi Saarikangas lähestyy lähiöitä sosiaalisemmasta näkökulmasta tutkimuksessaan *Asunnon muodonmuutoksia. Puhtauden estetiikka ja sukupuoli modernissa arkkitehtuurissa* (2002). Modernin pihan tutkimuksen kannalta Saarikankaan teos on tärkeä, sillä se hahmottaa monelta eri näkökannalta modernin asumisen ulottuvuuksia esimerkiksi kulttuuristen merkitysten muodostumisen ja asunnon ja elinympäristön tilajärjestelyjen kannalta.

Suomalaisista pihosta on niin ikään kirjallisuutta. Nils Sonessonin *Suuri Puutarhakirja 1 ja 2* (1961, 1962) ja uudempana painoksena *Suomalainen piha ja puutarha* (2008)⁵⁹ toimivat puutarha-alan peruskirjallisuutena. Puutarhaoppaat ovat myös hyvä lähde ajankuvaan, esimerkiksi vuonna 1960 julkaistu *Omakotikirja* (toim. Aaltonen, Ruusuvoori, Tukkila ja Visanti) neuvoo pihapuutarhan rakentamisesta esimerkkipuutarhojen avulla.

Toinen näkökulma puutarhoihin on niiden historiallinen tutkimus ja inventointi, josta on julkaistu Ranja Hautamäen *Portti puutarhaan: historiallisten puutarhojen inventointiopas* (2000). *Hortus Fennicus - Suomen puutarhataide* (2001) Maunu Häyrysen päätoimittamana selvittää puutarhahistorian kehitystä 1500-luvulta 1900-luvun alkupuolelle. Alan kirjallisuus ja julkaisujen määrä on selvästi kasvanut 2000-luvulle tultaessa.

Maisema-arkkitehtuuriin tutkimus on selvästi lisääntynyt ja syventänyt otettaan. Tutkimuskentän voi olettaa laajentuvan yhä enemmän tulevaisuudessa. Esimerkiksi lähiöarkkitehtuuri ja alueiden oman identiteetin etsiminen on herättänyt kiinnostusta alueiden korjaushankkeiden yhteydessä⁶⁰. Samoin voi ajatella puutarhojen ja pihojen ennallistamishankkeiden kehittyvän yleisen puutarhainnostuksen ja asiaintuntijajärjestöjen toiminnan vanavedessä. Maisema-arkkitehtuurista kiinnostuneista tutkijoita ei kuitenkaan ole Suomessa montaakaan, vaan kirjoittajat ovat usein maisema-arkkitehtejä tai arkkitehtejä.

⁵⁹ Alanko & Koivunen & Regårdh & Saario.

⁶⁰ Hurme, 1991, 174.

Maisema-arkkitehdeistä tehtyjä tutkimuksia on joitakin. Puutarha-arkkitehdeistä Jussi Jänneksestä, Ola Mannströmistä, Svante ja Paul Olssonista, Onni Savonlahdesta, Bengt Schalinista sekä Leif Simbergistä kustakin on tehty tutkimus. Ria Ruokonen on tutkinut Jussi Jännestä (1992), Maija Salovaara Ola Mannströmiä (2008), Pirjo Uino on tutkinut Paul Olssonista (1990), Merja Kiviluoto Onni Savonlahtea ⁶¹, Tuula-Maria Merivuori Bengt Schalinia (1984) ja Reeta Vaha ja Anu Tapper Leif Simbergiä (2000, 2009). Mainitut puutarha-arkkitehdit toimivat ennen tai osittain samanaikaisesti Rosenbröjjerin kanssa. Lisäksi Katri Luostarisen urasta oli Raumalla näyttely vuonna 1996 ⁶². Luostarisen piirustuksista oli pieni näyttely Rakennustaiteen museolla vuonna 2010. Leena Iisakkilasta oli näyttely Lepaan puutarhamuseossa kesällä 2010.

Pihojen ja piirustuksien tutkimus

Puutarhapiirustusten tutkimus ja metodien kehittämistyö on ollut vähäistä. Lehtosen väitöskirja vuodelta 1994 on yksi harvoista piirustusten analyysiin paneutuvista kirjoituksista. Vaikka Lehtonen tarkasteleekin aihealuetta arkkitehtuuripiirustusten kautta, olen käyttänyt hänen teostaan teoreettisena tietopohjana omalle tutkimukselleni. Rakennustaiteen museon julkaisema *Mistä tietoa rakennusten historiasta?* vuodelta 2003 käy läpi lyhyesti suunnitelmapiirustusten tulkitsemista kirjan esipuheessa.

Monipuolinen piirustusten tulkinta syntyy monitieteellisestä näkökulmasta. Esimerkiksi Marc Treibin toimittama *Representing Landscape Architecture* vuodelta 2008 on yksi tämän tyyppinen lähestymisyritys modernin maisema-arkkitehtuurin tutkimukseen. Teos kerää yhteen eri näkökulmia maisemasuunnittelun piirustuksista. Kirjoittajat, jotka ovat maisema-arkkitehtejä ja historioitsijoita, avaavat monia kiinnostavia tutkimusnäkökulmia, joista useimpiin olisin voinut paneutua tutkimusaineistoni pohjalta.

Maisema-arkkitehtien piirustuksien tutkimus on pienimuotoista ja tutkimus on toteutunut opintokurssien yhteydessä Teknillisessä korkeakoulussa. Maisema-arkkitehti Ria Ruokosen diplomityö *Puutarha-arkkitehti Jussi Jännes Tapiolan suunnittelijana* luo kuvan Jänneksen toteutuksista Tapiolan alueella. Oma työni etenee Ruokosen tutkimuksen kanssa samansuuntaisesti. Tutkimuksensa alkuvaiheessa Ruokonen erotteli Jänneksen piirustuksista Tapiolaa koskevat piirustukset, jonka jälkeen hän analysoi Jänneksen suunnitelmien toteutuksia Tapiolassa. Työ toimii osaltaan oman tutkielmani

⁶¹ Tästä ei julkaisutietoa, Kaiturin huomautus, 2000, 12.

⁶² Kaituri, 2000, 13.

esikuvana, joskin Ruokonen keskittyi omaa tutkimustani enemmän maisema-arkkitehdin henkilökuvaan sekä lähestyi aiheeseen maisema-arkkitehdin näkökulmasta.

Toinen työ, jota olen käyttänyt osittain tutkimukseni mallina on Teknillisen korkeakoulun maisema-arkkitehtuurin koulutusohjelman Asuinympäristön parannus -kurssijulkaisu *Pihojen kunnostusprojektit* (1995). Teoksessa on pienimuotoinen tutkimus puutarha-arkkitehti Paul Olssonista pihasuunnittelijana. Olssonin toteuttamaa funktionaalista suunnittelutyötä tutkitaan hänen toteuttamiensa suunnitelmien ja valittujen esimerkkikohteiden nykytilan tarkastelun avulla. Painamattomina lähteinä työt eivät ole samanarvoisia painetun materiaalin kanssa. Työt ovat kuitenkin auttaneet paljon oman tutkimukseni rakentumisessa.

Rosenbröijer-kirjallisuus

Rosenbröijer on itse julkaissut yhdessä Anna-Liisa Ahmavaaran kanssa teoksen *Pihoja ja puutarhoja* (1968). Se esittelee Rosenbröijerin piha- ja puutarhasuunnitelmia 1950- ja 1960 -luvulla. Kirjassa on paljon kuvia kohteista ja piirustuksista. Niissä esitellään myös kunkin kohteen yleistiedot ja siinä käytettyä kasvillisuutta. Rosenbröijerin tekemiä puutarhapiirustuksia on julkaistu myös, esimerkiksi Åge Nicolaisen *Jokamiehen puutarhakirjassa* (1966, tanskalainen alkuteos *Bo Bedre's Haveborg*, 1964) piirustukset ovat Rosenbröijerin laatimia.

Rosenbröijeristä on tehty vain vähän tutkimusta. Muutamia bibliografioita ja julkaisuja on silti julkaistu⁶³. Jussi Luomanen on laatinut bibliografian Rosenbröijeristä *Puutarha & Kauppa* -lehteen (2003). Samaten Aura Kivilaakso on laatinut Rosenbröijeristä maisema-arkkitehtiesittelyn Suomen rakennustaiteen museon internet-sivuille (2009).

Hiroko Kiviranta on kirjoittanut *Modern garden design for living - landscape architect Maj-Lis Rosenbröijer's work in 50s and 60s* -nimisen opinnäytetyön Rosenbröijerin 1950- ja 60-luvun puutarhoista (2006). Työn aineistona ovat samat piirustukset kuin ne, joita olen itsekin käyttänyt tutkimuksessani. Kiviranta oli käyttänyt aineistonaan lisäksi haastatteluja sekä aikakausi- ja naistenlehdissä julkaistuja artikkeleita.

Minna Piispanen esittelee Rosenbröijerin viheralueiden suunnittelua ja rakentumista Pihlajamäessä maisema-arkkitehdin näkökulmasta teoksessa *Pihlajamäen arvot ja aat-*

⁶³ Katso esim. Luomanen, 2003:49, 23 tai SRM, <http://www.mfa.fi/arkkitehtiesittely?apid=15914958>.

teet – suojelun viitekehystä hakemassa (2003). Myös hän käyttää myös apunaan Rosenbröijerin piirustuksia. Artikkelin kuva Pihlajamäen kehitystä maisema-arkkitehtuurin näkökulmasta. Piispanen ei työssään kirjoita kaikista Rosenbröijerin suunnitelmista kohteista työssä, sillä tutkimusajankohtana osa piirustuksista ei ollut tutkimuskäytössä.

Anniina Tarvonen on kirjoittanut maisemasuunnittelun koulutusohjelman lopputyönä Hämeen ammattikorkeakoulusta Rosenbröijerin suunnitelmasta Mäntyniemen puutarhasta otsikolla ”Mäntyniemen luonnonkasvit – Viherkeskus Oy:n kokemukset hoidosta ja menestymisestä” vuonna 2009. Tutkimus keskittyy luonnonkasvialueiden hoitotoimenpiteiden kuvaamiseen.

Rosenbröijerin suunniteltuja pihvoja on esitelty lehdissä ja kirjoissa. Esimerkiksi Kultaranta⁶⁴, Saimaan kanava⁶⁵, Pihlajamäki⁶⁶, Rosenbröijerin kesäpaikka Røjmossa Tenholassa⁶⁷ ja Vakuutusyhtiö Ilmarisen piha Eerikinkatu 41:ssä⁶⁸ ovat esitelty eri julkaisuissa. Lisäksi Avotakassa ja Kotiliedessä on esitelty Rosenbröijerin suunnitteluita. Myös Rosenbröijerin Lauttasaarella sijainnut piha on esitelty Åsa Wilkenin vuonna 2006 julkaistussa kirjassa *Villaträdgårdens historia. Ett 150-årigt perspektiv*. Yhtään Rosenbröijerin elämästä tai urastaan kertovaa kattavaa kirjoitusta ei ole julkaistu.

⁶⁴ Uino, 2001, 112.

⁶⁵ Suominen, 2001, 134.

⁶⁶ Piispanen, 2003, 99-122.

⁶⁷ Vireoja, 2008, 148-156.

⁶⁸ Arrakoski-Mäkinen, 2001, 17-21.

2. Maj-Lis Rosenbröijer maisema-arkkitehtina

2.1. Rosenbröijer ja puutarhasuunnittelu

Rosenbröijerin urasta

Enni Maj-Lis Rosenbröijer (ent. Backman) syntyi Pyhtäällä vuonna 1926. Rosenbröijer toimi maisema-arkkitehdin ammatissa 1950-luvulta 1990-luvun loppuun saakka. Rosenbröijer oli ennen kaikkea taiteilija ja luova suunnittelija. Hän oli aina ollut kiinnostunut puutarha-arkkitehtuurista ja tämä innostus jatkui koko hänen elämänsä läpi. Se näkyy hänen toteutuksissaan muun muassa muodon, värien ja materiaalien kokonaisuuden hallinnassa. Rosenbröijer kuoli vuonna 2003.⁶⁹

Rosenbröijer opiskeli 1940- ja 1950-luvun vaihteessa puutarha-arkkitehtuuria Suomessa, Ruotsissa ja Tanskassa. Vuonna 1948 Rosenbröijer haki oppia *D.T. Poulssen plantskole* -oppikoulusta Tanskasta ja *Statens växtskyddsanstalt* -laitoksesta Ruotsista. Hän opiskeli maatalous- ja metsätieteiden laitoksella Helsingin yliopistossa vuosina 1949-1951⁷⁰. Rosenbröijer jatkoi opintojaan Tanskan kuninkaallisessa taideakatemiassa (*Kongelige Danske Kunstakademi*) tunnetun tanskalaisen maisema-arkkitehti C. Th. Sørensenin johdolla vuoteen 1953 asti. Opiskelu ulkomailla oli tyypillistä ajalle, oppia haettiin usein Saksasta, Tanskasta tai Ruotsista⁷¹. Rosenbröijer ei koskaan suorittanut loppututkintoa eikä näin saanut valmistuneen puutarha-arkkitehdin papereita, vaikka hänellä oli suoritettuna monen vuoden opinnot.

Rosenbröijer harjoitteli uransa alkuvaiheessa tunnettujen maisema-arkkitehtien toimitoissa. Vuosina 1947-1948 hän pääsi Paul Olssonin toimistoon harjoitteluun. Tanskassa opiskellessaan Rosenbröijer työskenteli Eywin Langskilden puutarha-arkkitehtitoimistossa. Langskilde toimi maisema-arkkitehtinä samaan aikaan kuin Sørensen.⁷² Palattuaan Suomeen Rosenbröijer työskenteli Onni Savonlahden toimistossa vuodesta 1953 vuoteen 1957. Tämän jälkeen Rosenbröijer jatkoi itsenäisesti maisema-arkkitehdin ammatissa. Lisäkoulutusta hän haki osallistumalla Teknillisen korkeakoulun yhdyskuntasuunnittelun jatkokoulutukseen vuosina 1973-1974⁷³.

⁶⁹ SRM, Rosenbröijerin työarkisto, 2010.

⁷⁰ Kivilaakso, <http://www.mfa.fi/arkkitehtiesittely?apid=15914958>, 2009.

⁷¹ Kivilaakso, <http://www.mfa.fi/maisema-arkkitehtuuri>, 2010.

⁷² SRM, Rosenbröijerin työarkisto, 2010.

⁷³ Ibid.

Uransa aikana Rosenbröijer teki kunnostus- ja laajennussuunnitelmia Paul Olssonin alun perin suunnittelemaan Kultarannan puistoon Naantaliin sekä tiettävästi Bengt Schalinin erääseen kartanosuunnitelmaan.⁷⁴ Rosenbröijerillä oli Helsingin evankelis-luterilaisten seurakuntien maisema-arkkitehdin ja hautausmaiden tarkastajan virka vuosina 1983-1985⁷⁵. Hän jäi sairauseläkkeelle virasta 28.8.1985⁷⁶. Rosenbröijer jatkoi toimintaansa maisema-arkkitehtina omassa toimistossaan 1990-luvun loppuun saakka.

Oma toimisto

Vuonna 1957 Rosenbröijer perusti oman toimiston, jota hän jatkoi uransa loppuun saakka. Toimiston toimeksiannot vaihtelivat, määrällisesti eniten työllistivät kuitenkin asuinrakennusten yhteyteen toteutetut puutarhasuunnitelmat (liite 3). Rosenbröijerin lisäksi toimistossa työskenteli vaihtelevasti yhdestä viiteen työntekijää. Koulutukseltaan työntekijät olivat suunnitteluhortonomeja, jotka olivat saaneet koulutuksensa Lepaalta tai Överbystä. Osalla työntekijöistä oli rakennuspiirtäjän koulutus.⁷⁷ Toimistossa työskennelleitä henkilöitä ovat muun muassa Terttu Laitakari, Seppo Äijälä, Eino Sten, Juhani Kaare, Maija Pelkonen, Tuula Uusitalo, Outi Tahvonen, Jussi Luomanen ja Milja Suvanto. Rakennuspiirtäjistä muun muassa Eino Sten teki paljon yhteistyötä Rosenbröijerin kanssa työskennellessään Rosenbröijerin toimistolla sekä perustettuaan oman toimistonsa.⁷⁸

Toimisto sijaitsi suurimman osan olemassaolostaan Otsolahdentie 6:ssa Espoossa, joka oli myös Rosenbröijerin kotitalo. Rosenbröijerillä oli ennen Otsolahdentien toimistoa paikka Lentokapteeninkujalla Lauttasaaressa, johon hän oli Otsolahdentien tavoin suunnittelut ”majkenilaisen” pihan. Rosenbröijerin oli taiteellinen ja se heijastui hänen suunnittelutyöhönsä⁷⁹. Siinä missä taiteilijan suunnittelijarooli sopi Rosenbröijerin ilmaisuun, se oli haaste toimistossa piirtäjänä toimineille henkilöille. Kuten haastatteluista tuli ilmi, Rosenbröijer ei ollut toimistossa koko aikaa varsinkaan viimeisinä vuosikymmeninä. Rosenbröijer saattoi tulla toimistolle keskellä työpäivää ja ”vetäistä” luonnoksen hihastaan valmiin pohjapiirustuksen päälle ilman minkäänlaisia hankaluuk-

⁷⁴ SRM, Schalinin originaali nimeämätön kartanon puutarhapiirustus löytyi Rosenbröijerin piirustusarkistosta.

⁷⁵ Kaaren, Pelkosen ja Uusitalon haastattelu, 2010 & Luomanen, 2003, 23.

⁷⁶ SRM, Rosenbröijerin työarkisto, 2010.

⁷⁷ Kaaren, Pelkosen ja Uusitalon haastattelu, 2010

⁷⁸ Ibid.

⁷⁹ Asia nousi ylös jokaisessa haastattelussa.

sia. Tämän jälkeen luonnos piirrettiin puhtaaksi toimistossa ja siihen lisättiin tarvittavat kasvi- ja materiaalimerkinnot.⁸⁰ Lopullisen hyväksynnän teki Rosenbröijer.

Kuva 2: Otsolahdentie toimisto, Terttu Laitakari ja Maj-Lis Rosenbröijer tuntematon henkilö, kuvaaja Matti A. Pitkänen © SRM.

Toimistolla oli siis paljon vastuuta piirustusten kääntämisessä ja tulkinnassa rationaaliseksi esityksiksi. Toki jo Rosenbröijerin oppilastyöt Tanskan ajalta osoittavat, että hän hallitsi rationaaliset suunnittelukonventiot. Toimistossaan kautta Rosenbröijer sai kuitenkin vapauden ilmaista itseään vapaammin poeettisella tavalla, kun suunnittelutyö jakaantui eri vaiheisiin ja eri henkilöille.

Luonnoksien monitulkintaisuus ja tulkinnan vapaus toimi Rosenbröijerin toimistossa haastattelujen perusteella ongelmattomasti. Kun luonnoksen ollessa tarkoitettu toimiston sisäiseen käyttöön, osaksi suunnitteluprosessia, sen funktio ja esitystapa erosivat paljon julkisuudessa esitettävistä suunnitelmista.⁸¹ Niiden ei tarvinnut olla niin viimeistelyä ja näyttäviä kuin valmiiden suunnitelmapiirustusten.

Toimistossa suunnitelman toteutusta varten tehdyissä pääpiirustuksissa vapaasti hahmoteltu luonnos on vaihtunut rationaaliseen esitystapaan. Silti niissä on mukana Piirustuksissa on kuitenkin nähtävissä vahva Rosenbröijerille ominainen ote. Suunni-

⁸⁰ Kaaren, Pelkosen ja Uusitalon haastattelu, 2010.

⁸¹ Lehtonen, 1994, 29.

telmissä korostuu vahva kokonaiskuvallinen maiseman huomioon otto ja dynaaminen suunnittelutyö. Pienet yksityiskohdat on sen sijaan jätetty pienemmälle huomiolle. Esimerkiksi istutusten määrä saattoi olla usein hyvinkin summittainen sekä materiaalien tarve ja mittausmäärät viherurakoitsijan lopullisesti päätettävissä. Suunnitelmassa ollutta yleistä ohjetta kuitenkin noudatettiin hyvinkin kuuliaisesti tai siihen ainakin pyrittiin.⁸²

Rosenbröijerin suunnitelmien esittämistavoissa on poikkeuksiakin. Tähän on vaikuttanut suunnittelutyön pienet vaihtelut. Myös toimistossa työskennelleiden henkilöiden vaikutusta suunnitteluprosessiin on otettava huomioon. Rosenbröijer valvoi käytettävää piirtämistekniikkaa ja neuvoi tarkempaan yksityiskohtaiseen ilmaisuun⁸³. Toimiston ehdottomana piirtäjäguruna voi pitää 1960-luvulta 1980-luvun puoleen väliin saakka töissä ollutta Terttu Laitakaria. Laitakari ja Seppo Äijälä työskentelivät Jussi Jänneksen toimistossa Jänneksen kuolemaan asti. Kumpikin siirtyi työskentelemään Rosenbröijerin toimistoon Saimaan ja Tapiolan hankkeiden yhteydessä.⁸⁴ Laitakarin piirustusote oli erityisen tarkka, yksityiskohtainen ja ominaislaatuinen. Hänen perintönään on monille toimistossa töissä olleille henkilöille välittynyt hänen käyttämänsä piirustustekniikka. Äijälän piirustustekniikka on samaten tunnistettavaa.

Yhteenvedona voi sanoa, että Rosenbröijerin vahva taiteellinen visio näkyy puutarhapiirustuksissa. Rosenbröijerille oli ominaista viivan ja kokonaisuuden hallinta, muotojen ja linjojen rytmikkyys sekä kauneudentaju. ”Pieni piipertäminen”, yksittäisiin detaljeihin keskittyminen ei ollut Rosenbröijerin alaa⁸⁵. Hänen tavoitteenaan oli aina luoda kaunis kokonaisuus suunniteltavaan kohteeseen. Kohteen luonteella, sillä oliko se yksityispiha tai teollisuusalue, ei ollut vaikutusta hänen suunnittelutyöhönsä.⁸⁶

Muu toiminta

Rosenbröijer toimi aktiivisesti luottamustehtävissä Suomessa ja ulkomailla. Luottamustoiminaan Rosenbröijer oli SPAFTA:n (*Suomen puutarha-arkkitehdit – Finlands*

⁸² Kaaren, Pelkosen ja Uusitalon & Uusitalojen haastattelu, 2010.

⁸³ Ibid.

⁸⁴ Äijälän haastattelu, 2010.

⁸⁵ Kaaren, Pelkosen ja Uusitalon haastattelu, 2010.

⁸⁶ Ibid.

Trädgårdsarkitekter ry) puheenjohtajana 1973-75⁸⁷. Tätä ennen hän oli ollut SPAFTA:n sihteeri ja varapuheenjohtaja.⁸⁸

Rosenbröijer edusti Suomea IFLA:ssa (*the International Federation of Landscape Architects*) vuosina 1964-79. Kokouksia oli 11 eri maassa. Majken toimi IFLA'n Brysselissä järjestetyssä kongressissa puheenjohtajana osiossa ”Esthetics” vuonna 1972 ja Cambridgessa osiossa ”Desertification and wetlands, Biological and ecological conservation” vuonna 1979. IFLAN varapuheenjohtajaksi hän oli ehdolla vuosina 1977 ja 1980.⁸⁹ Rosenbröijer oli myös pohjoismaisen yhteistyön yhteyshenkilö. Rosenbröijer toimi myös *Landskap*-lehden (nykyisin *Havekunst*) pohjoismaiden kirjeenvaihtajana 1960- ja 1970 -luvuilla. Hän kirjoitti lisäksi *Kaunis koti* -lehden nimimerkillä ”Maahinen” ja oli mukana lehden toimituskunnassa⁹⁰. Yhteistyöverkostot ovat mitä luultavammin auttoivat eri vaikutteiden siirtymistä Rosenbröijerinkin suunnittelutyöhön, vaikkei tästä konkreettisia todisteita voi osoittaa.

Kuva 3, 4: Rosenbröijer puutarhajuhlissa Røjmossa-kesäpaikassaan Tenholassa, päiväämätön, oikealla Mäntyniemen puutarha 8.9.2010 © Uusitalo, tekijä.

Rosenbröijerille luovutettiin monia mitaleita työstään. Esimerkiksi Puutarhaliitto antoi Rosenbröijerille kultaisen ansiomerkin vuonna 1976 ja Vuoden ympäristörakennepalkinnon Espoon-Vantaan teknillisen ammattikorkeakoulun ympäristösuunnitelmasta.

⁸⁷ Suomen Puutarha-arkkitehdit – Finlands Trädgårdsarkitekter ry:n (SPAFTA, 1946). Liitto vaihtoi nimeä kaksi kertaa, vuonna 1979 Suomen maisema-arkkitehdit – Finlands landskapsarkitekter (SMAFLA) ja vuonna 1997 Suomen maisema-arkkitehtiliitto – Finlands Landskapsarkitektförbynd (MARK).

⁸⁸ SRM, työarkisto, 2010.

⁸⁹ Ibid.

⁹⁰ Luomanen 2003:4, 23 & Luomasen haastattelu, 2010.

Rosenbröijer oli mukana myös Tapiolan Killan toiminnassa. Kilta järjesti puutarhakilpailuja 1960-luvun alussa ja Rosenbröijer kuului kilpailutuomaristoon. Asuntosäätiö luovutti Rosenbröijerille Tapiola-mitalin vuonna 2003 kiitoksena toiminnastaan Tapiolan hyväksi.⁹¹

Rosenbröijer teki opiskelumatkoja muun muassa Eegyptiin, Englantiin, Japaniin, Kaliforniaan, Meksikoon, Puolaan ja Venezuelaan. Omassa cv:ssään hän sanoo olevansa ruotsin, suomen, englannin, saksan ja espanjan kielen taitoinen.⁹²

Rosenbröijerin tuotannosta

Rosenbröijerin tunnettuja suunnittelukohteita ovat Suomen tasavallan presidentin Kultarannan puiston kunnostus ja laajennus Naantalissa, Mäntyniemen metsäpuutarha, Leninipuisto ja Maila Talvion puisto Helsingissä. Rosenbröijer laati useita liikerakennusten ympäristösuunnitelmia kuten Alkon koulutuskeskuksen Vuosaarella ja Rajamäen tehtaan ympäristön, Nokian pääkonttorin ympäristön Keilaniemessä Espoossa. Rosenbröijer toteutti paljon liike- ja edustustilojen lisäksi runsaasti yksityisiä puutarhoja eri puolilla Suomea ja onkin tunnettu juuri puutarha-arkkitehtina.

Rosenbröijer tuli tunnetuksi uransa alkuvaiheessa hänen suunnittelemistaan puutarhanäyttelyistä. Rosenbröijer osallistui vuonna 1959 Helsingin messuhallissa järjestettyyn puutarhanäyttelyyn kilpailuehdotuksellaan ”Syyskukka”. Ehdotus voitti ensimmäisen palkinnon. Helsingin Linnanmäen puutarhanäyttelystä vuosilta 1961-1962 toteutettiin Helsingin Alppilaan Leninipuisto (1961-1962). Tunnetuimpia lienevät myös Dipoli-puutarhanäyttely vuonna 1969 ja Suomen IV yleinen puutarhanäyttely Finlandia-talossa vuonna 1975. Rosenbröijer osallistui puutarhanäyttelyiden rakentamiseen vielä 1990-luvullakin.⁹³ Ulkomailla hän osallistui ainakin Tanskassa järjestettyyn puutarhanäyttelyyn *Forum 62* ja Lausannen puutarhafestivaaleille hän toteutti *Jardin finlandais* -osion vuonna 1966.

Rosenbröijerin suunnittelukohteet olivat hyvin monimuotoisia, yksityispihoista liikekiinteistöjen ympäristösuunnitelmiin ja kokonaisten asuinalueiden maisemasuunnitteluun. Toimiston suunnitelmat vaihtelivat tilaajan mukaan. Tiivistäen voi todeta hankkeiden olleen yksityisiä puutarha- ja pihasuunnitelmia, julkishallinnollis-

⁹¹ Ibid.

⁹² SRM, työarkisto, 2010 & Uusitalojen haastattelu, 2010.

⁹³ SRM, Rosenbröijerin työlista, 2010.

ten tai liikerakennusten ympäristösuunnitelmia, asuinalueiden maisemasuunnitelmia, kaupunkien puisto- ja viheralueita, edustusalueita, kilpailusuunnitelmia sekä näyttely- ja messurakentamissuunnitelmia. Maisema-arkkitehtuurin toimeksiannot lisääntyivät 1950-luvun jälkeen. Tämä näkyy myös Rosenbröijerin toimistoon tulleiden suunnitelmatilauksien määrässä ja moninaisuudessa.

Toimisto teki puutarhasuunnitelmia myös ulkomaille. Tunnetuimpana mainittakoon Raili ja Reima Pietilöiden kanssa yhteistyössä toteutettu Suomen suurlähetystö New Delhissä. Muita kohteita olivat yliopistokeskukset Algeriassa, yksittäiset kohteet Espanjassa, kolme sotilaskaupunkia Irakissa, Suomen suurlähetystö Moskovassa, muutamat puutarhakohteet Ruotsissa, Tanskassa ja Sveitsissä sekä urheilukeskukset Saudi-Arabiassa. Rosenbröijerin toimisto jatkoi aktiivisena 1990-luvun loppuun saakka.

Yhteistyö

Rosenbröijerillä oli vahva vaikutus kanssaan työskenteleviin henkilöihin. Monet haastelluista kertovat Rosenbröijerin suunnittelutavan ja hänen persoonansa vaikuttaneen heihin paljon sekä henkilökohtaisella että ammatillisella tasolla. Rosenbröijer on myös itse varmasti saanut vaikutteita alan kentällä toimineilta henkilöiltä. 1900-luvun puolesavälissä puutarha-arkkitehtiipiirit olivat pieniä ja toimijat tunsivat toisensa ja alan tapahtumat vähintäänkin kansallisella tasolla. Esimerkiksi Rosenbröijer ja Jännes eivät työskennelleet yhdessä, mutta tunsivat toisensa SPAFTA:n (*Suomen puutarha-arkkitehdit ry*) järjestötoiminnasta.⁹⁴

Kaupunkisuunnittelutehtävien moninkertaistuessa yhteistyö eri alojen ammattilaisten kanssa tuli osaksi maisema-arkkitehtien ammattikuvaa. Ruotsissa maisema-arkkitehdit työskentelivät muiden arkkitehtien ja kaupunkisuunnittelijoiden kanssa yhteistyössä 1930-luvulta lähtien.⁹⁵ Siihen, miten suomalaiset maisema-arkkitehdit samaistuivat arkkitehteihin ja miten kiinnostuneita he olivat näkemään oma marginaalinen ammatti-identiteetti osana arkkitehtien ammattikuntaa, on vaikea vastata. Ainut pieni kiinnostava viittaus yritykseen ”tulla arkkitehtisuunnittelijaksi” nousi esille Äijälän haastattelussa. Hän kertoi Jussi Jänneksen teettäneen itselleen ajanmukaisia pukuja korkeine kauluksineen - samoja, joita arkkitehdit käyttivät. Oman ammatin samaistaminen tai

⁹⁴ Äijälän haastattelu, 2010.

⁹⁵ Kaituri, 2000, 32, 34.

käyttäytyminen arkkitehtiammatin kaavojen mukaan on voinut olla yksi tapa tuoda esille omaa osaamista ja vakuuttavaa suunnittelijaidentiteettiä.

Arkkitehtien ja maisema-arkkitehtien välisestä työilmapiiristä ei ole paljon tietoa tältä ajalta. Rosenbröijer teki yhteistyötä monen arkkitehdin ja rakennuspiirtäjän kanssa. Rosenbröijerin toimiston työarkistosta paljastuukin, että arkkitehtien alkuperäiset rakennuspiirustukset ovat olleet usein puutarhapiirustusten pohjana. On otettava huomioon, että useimmissa tapauksissa arkkitehti toimi vain tilaajan asemassa, jolle Rosenbröijer laati puutarhapiirustuksen omin avuin⁹⁶.

Yhteistyö arkkitehtien Raili ja Reima Pietilän kanssa alkoi Porin Sampolan Vanhankoulun vanhain- ja päiväkodin hankkeesta. Yhteistyö jatkui myöhemmin muun muassa Suomen suurlähetystön New Delhin hankkeessa sekä Mäntyniemen suunnittelussa. Muita arkkitehteja, joille Rosenbröijer suunnitteli olivat muun muassa Aarne Ehojoki, Veijo Martikainen ja Jaakko Laapotti.⁹⁷ Stefan Ahlmanin kanssa Rosenbröijer teki yhteistyötä 1980- ja 1990-luvulla. Ennen Rosenbröijerin toimiston suunnittelupalveluja Ahlman käytti Onni Savonlahden toimistoa.⁹⁸

Rosenbröijerin piirustusarkisto sisälsi Suomen rakennustaiteen museolle siirrettäessä myös Hilding Ekelundin, Stig Häggströmin, Mona ja Lars Hedmanin, Pekka Helinin ja Tuomo Siitosen, Juhani Kataisen, Olli Kivisen, Jaakko Kontion ja Seppo Kilpiän, Björkstam Heino Kostiaisen, arkkitehtitoimisto Jauhiainen-Nuutilan, Järvinen-Valjakan, Slotte & Shutzin ja V-P Tuomisen kanssa, samoin kuin Matti Niemen, Laila Niemiojan, Erkki Pasasen, Jouko Rastimon, Claus Tandefeltin, Risto Kaarlehdon, Einarri Teräsvirran ja Erik Kråkströmin arkkitehtuuripiirustuksia. Tämä tarkoittaneen, että Rosenbröijer teki heidän suunnittelemiin kohteisiin puutarhasuunnitelman. Toisaalta kyse voi olla Rosenbröijerille ehdotetuista toimeksiannoista, joissa on ollut arkkitehtuuripiirustukset liitettyinä.⁹⁹ Toimeksiantojen hyväksymisestä ei ole tietoa.

Rosenbröijer käytti vakituisesti kolmesta viiteen viherurakoitsijaa. Urakoitsijat valittiin hankkeisiin tarjouskilpailun avulla. Rosenbröijerillä oli myös vaikutusta siihen, kuka viherurakoitsijoista valittiin hankkeeseen. Markku ja Rakel Uusitalon viherurakointi-

⁹⁶ Ibid & Tahvosen haastattelu, 2010.

⁹⁷ SRM

⁹⁸ Ahlmanin haastattelu, 2010.

⁹⁹ SRM

palvelu Viherkeskus Oy:tä Rosenbröijer käytti varsinkin isoissa hankkeissa 1990-luvulla. Se teki muun muassa Majvikin koulutuskeskuksen sekä Nesteen ja Nokian pääkonttorien urakat. Rosenbröijer käytti hankkeissaan usein samoja viherurakoitsijoita ja sai myös vaikuttaa urakoitsijoiden valintaan hankkeissa.¹⁰⁰

2.2. Majkenilaisen pihan perusteet

Majkenilainen piha

Rosenbröijer toteutti omannäköistä ja ”majkenilaiseksi”-tyyliksi tunnistettavaa puutarha-arkkitehtuuria. Hyvä suunnitelma tarkoitti Rosenbröijerin mielestä suunnitelman yksinkertaistamista¹⁰¹. Pihat ovat tunnistettavissa muotokielen, materiaalien ja kasvillisuuden käytön osalta useimmissa kohteissa. Rosenbröijerin suunnittelutyö on omintakeista, rytmikästä, ajatonta ja tunnistettavaa. Hänen toteutuksiaan kuvaavat yksinkertaisten muotojen kauneus, rytmikkyys sekä kauneuden ja kokonaiskuvan hallinta. Rosenbröijerin suunnittelemat pihat olivat usein helppohoitoisia terassipihoja. Paikallisiin oloihin sopivien kasvien käyttö ja luonnon korostaminen puutarhakasveilla oli Rosenbröijerin tavoitteena.¹⁰²

Kuva 5: Rosenbröijerin kotipiha Otsolahdentie 6 talviaikaan, päiväämätön © Maija Pelkonen.

Rosenbröijerin käyttämä suunnittelutyylissä on ajankohtia, jolloin materiaalit ja kasvilisuus ovat muuttuneet selkeästi. Esimerkiksi liuskekivetyt alueet muuttuivat valkobetonisiksi laatoiksi 1960-luvulle tultaessa, jonka jälkeen Rosenbröijer suosi ”lau-

¹⁰⁰ Uusitalojen ja Tahvosen haastattelu, 2010.

¹⁰¹ Luomanen, 2003, 23.

¹⁰² Kaaren, Pelkosen ja Uusitalon haastattelu, 2010 & Luomanen, 2003, 23.

talattian” käyttöä uransa loppuun saakka.¹⁰³ Rosenbröijerin suunnittelutyylissä on tunnistettavissa myös vieraita, muualta lainattuja suunnittelutyylejä, jotka Rosenbröijer on sulauttanut omaan työhönsä. Useimmat Rosenbröijerin käyttämistä aiheista oli ”keksitty” jo aiemmin, mutta niiden käyttäminen ”oikeissa paikoissa oikealla tavalla”¹⁰⁴ oli Rosenbröijerin valtti onnistuneessa ja hyvässä suunnittelutyössä.

Vaikutteet Rosenbröijerin suunnittelussa

Rosenbröijerin suunnittelukieli oli tunnistettavaa, omintakeista ja taiteellista. Suunnittelu oli helppoa ja luonnollista hänelle. Pihaan suunniteltu visio oli sommiteltua viivan ja muotojen voimaa.¹⁰⁵ Rosenbröijerin suunnittelussa näkyi vahvasti hänen oman kätensä jälki. Rosenbröijerin modernissa maisemasuunnittelussa yhdistyy kaksi kontrastia: vapaamuotoinen ja taiteellinen suunnittelutyö ja teknokratian vaade suunnittelussa. Aikakautta kuvaa hyvin kaksi erilaista lähestymistapaa maisema-arkkitehtuuriin; Rosenbröijerin ”puutarhasuunnittelu” ja Leena Iisakkilan teknokratiaa painottava ”maisemasuunnittelu”¹⁰⁶.

Rosenbröijerin toteuttamaan puutarhan muotokieleen ovat vahvasti vaikuttaneet alan muut ammattilaiset sekä lehtien ja vierailujen kautta saadut kansainväliset vaikutteet. Rosenbröijer seurasi tarkasti uusia virtauksia ja olikin usein aikaansa edellä Suomen oloissa¹⁰⁷. Kokeilunhalu, kiinnostus ja avoimuus sekä vaikutteiden siivilöityminen oman näköiseksi suunnittelukieleksi on vahvuus, jota Rosenbröijer osasi käyttää.¹⁰⁸

Rosenbröijer sovelsi suunnittelussaan puutarha-arkkitehti Jussi Jänneksen käyttämää viivan ja muotojen rytmikkyyttä. Rosenbröijerin suunnittelukielessä on viitteitä Jänneksen käyttämän tietynlaisen viivan geometrisuudesta ja dynaamisten linjojen käytöstä. Jännes ja Rosenbröijer eivät kuitenkaan koskaan työskennelleet yhdessä vaikkakin tunsivat toki toisensa. Jussi Jännes menehtyi lomamatkalla Kanarialla vuonna 1967. Jänneksen toimistossa työskennelleet Terttu Laitakari ja Seppo Äijälä jatkoivat hetken työskentelyä itsenäisesti ennen kuin Rosenbröijer jatkoi Jänneksen sijalla. Jännekseltä

¹⁰³ Luomanen, 2003, 23.

¹⁰⁴ Kaaren, Pelkosen ja Uusitalon haastattelu, 2010.

¹⁰⁵ Ibid.

¹⁰⁶ Tahvosen haastattelu, 2010. Puutarha- ja maisemasuunnittelu on lainausmerkeissä, sillä Rosenbröijerin tai Iisakkilan suunnitelmat eivät olleet yksinomaan puutarha- tai maisemasuunnitelmia.

¹⁰⁷ Luomanen, 2003, 23.

¹⁰⁸ Kaaren, Pelkosen ja Uusitalon haastattelu, 2010.

jäivät kesken Saimaan kanavan ja Tapiolan puutarhakaupungin alueiden suunnitelmat, jotka Rosenbröijer saattoi loppuun yhdessä Laitakarin ja Äijälän kanssa.¹⁰⁹

Kuva 6, 7: Mäntyniemen sisääntuloramppi syysväreissä ja Nokian pääkonttori Keilaniemi, Espoo, 22.8.2001 © Uusitalot.

Rosenbröijer matkusti paljon. Hän sai vaikutteita eri maiden puutarha-arkkitehtuurikohteista. Rosenbröijer teki myös opintomatkoja. Hän oli esimerkiksi puutarhamatkalla Yhdysvalloissa vuonna 1974¹¹⁰. Matkan tarkoitus oli tutustua paikalliseen maisema-arkkitehtuuriin ja kasvillisuuteen. Kotimaassa hän seurasi kotimaisia ja ulkomaalaisia alan lehtiä. Rosenbröijer oli hyvin ajan hermolla ja tiesi, mitä maisema-arkkitehtuurin kentällä tapahtui. Tärkeintä kansainvälisyyden ja uuden puutarha-arkkitehtuurin suunnittelun omaksumisessa oli niiden onnistunut soveltaminen Suomen oloihin. Tämän Rosenbröijer osasi tehdä niin, ettei toteutus tuntunut päälleliimatulta tai vieraalta elementiltä ympäristössä. Muualta tulleet suunnittelutyylit kävivät Rosenbröijerin suodattimen läpi, minkä tuloksena muodostui ”majkenilainen” piha.¹¹¹

Rosenbröijerin suunnitelmien läpikäymisen avulla ei voi sanoa varmasti, mistä kaikkialta hän on saanut vaikutteita työhönsä. Rosenbröijer oli opiskeluaikoina ja uransa alkuvaiheessa työskennellyt tunnettujen ja vaikuttavien puutarha- ja maisema-arkkitehtien toimistoissa. Tämän vaikutusta hänen uransa ei voi kiistää. Rosenbröijerin suunnittelemissa pihossa yhdistyi myös paljon modernin kansainvälisen maisema-arkkitehtuurin elementtejä.

¹⁰⁹ Äijälän haastattelu, 2010 ja Kaaren, Pelkosen ja Uusitalon haastattelu, 2010.

¹¹⁰ Uusitalojen haastattelu, 2010.

¹¹¹ Kaaren, Pelkosen ja Uusitalon haastattelu, 2010.

Rosenbröijerin suunnittelu perustui olennaisesti eri materiaalien käyttöön: puuritulat, -tasot, -pölkkyt, -portaot, -lankut ja pergolat ovat tärkeä osa hänen pihasuunnitteluaan. Rosenbröijer käytti niitä niin paljon, että nähdessään niitä jossakin muualla kuin itse suunnittelemassa pihassaan, hän saattoi kommentoida, että tuolla ovat ”miun kuuskulmiot”¹¹². Suomessa puupölkkyt ja trallit ovat olleet muodissa ainakin ”jo jonkin aikaa” ennen 1970-lukua¹¹³. Esimerkiksi Onni Savonlahti esitteli ”saunapuutarhaan” suunnittelemaansa puupölkkykäytävää Hampurissa järjestetyssä kansainvälisessä puutarhanäyttelyssä *IGA 63*¹¹⁴.

Rosenbröijer hyödynsi pihasuunnittelussa amerikkalaisessa maisemasuunnittelussa käytettyä elementtiä, vettä. Otsonrinteessä vesiaihe toteutui L-kirjaimen muotoisessa lammikossa. Teollisen tuotannon kasvaessa, massatuotannon ja materiaalien standardisoinnin myötä puutarhakalusteet kuten uima-altaat tulivat laajan yhteiskuntaluokan saavutettaviksi. Rosenbröijerin kohteissa, esimerkiksi hänen omassa talossaan Lauttasaarella Lentokapteenintieellä, oli suunniteltu ja toteutettu uima-allas. Liike- ja julkisessa rakentamisessa vesiaihe toteutui usein suihkulähteinä. Vesiaiheen toteutukseen vaikuttivat olennaisesti pihan käyttötarpeet ja käytettävä rahoitus.

Puu- ja kivimateriaalia on käytetty modernissa maisema-arkkitehtuurissa runsaasti. Rosenbröijerin suunnittelutyö perustuu paljolti näiden materiaalien käyttöön. Asunto-osakeyhtiö Otsonrinteen yksi pihaelementti oli puupölkkyillä tehty terassipäällyste. Maisema-arkkitehti Thomas Church (1870-1950) käytti puukiekkoja puutarhassa olevan tien pinnoitteena *World Fairissa* San Franciscossa vuonna 1939. Samaten hän loi ristikkäisten puurituloiden avulla kokonaisia oleskelualueita esimerkiksi kalifornialaisessa *Martin Garden* -puutarhassa vuonna 1948.¹¹⁵ Rosenbröijerin käyttämän lautalattian esikuvaa ei löydy Suomesta tietyvästi ja näin Rosenbröijer toimi puurituloiden pioneerina Suomessa. Alun perin lankkurituloiden käyttö oli osa modernia amerikkalaista puutarha-arkkitehtuuria. Niitä esiteltiin esimerkiksi G.C. Taylorin teoksessa *The Modern garden* (1946) kuvallisten esimerkkien avulla. Samasta kirjasta tulee toinenkin Rosenbröijerin hyvin suosima elementti puutarhasuunnittelussa, geometrinen muotojen käyttö sekä pergoloiden ja tiettyjen kasvilajikkeiden massaistutusten käyttö.

¹¹² Kaaren haastattelu, 2010.

¹¹³ Badermann, 1969, 117.

¹¹⁴ Puutarha, 1963, 376.

¹¹⁵ Tunnard, 1948, 172.

Pergolan käyttö on yleistynyt arkkitehtonisen puutarhatyylin mukana ¹¹⁶. Pergola on tullut tiettävästi Euroopan eteläosista Suomeen ¹¹⁷. Pergoloiden käyttö on ollut suosittua myös modernissa amerikkalaisessa maisema-arkkitehtuurissa. Rosenbröijer käytti pergoloita paljon puutarhasuunnitelmissaan. Rosenbröijerin suunnittelemat pergolat muistuttavat Euroopassa suosittujen rakennustavan mukaisia rakennettuja ¹¹⁸. Amerikkalaisissa esimerkeissä pergola tarkoitti talon lisäkatetta, puista talon jatkeena olevaa kattorakennetta ¹¹⁹.

Geometrinen muotojen käyttö oli omaksuttu mitä luultavammin brasilialaisen Roberto Burle Marxin (1909-1994) toteutuksista. Burle Marx oli tunnettu kaarevien muotojen ja kasvimassojen käytöstä. Hän painotti kompositiota, sommittelua ja kuvallisuutta modernin maiseman suunnittelussa ¹²⁰. Rosenbröijerin suunnittelu painotti samaan tapaan kompositiota ja sommittelua sekä kasvillisuuden käyttöä massoittain. Suunnitelmien teko ei ollut hänelle ”pikkupiiperrystä kasvien kanssa” vaan suurien kokonaisuuksien vaikuttavaa käyttöä. Rakel ja Markku Uusitalojen haastattelusta tuli hyvin esille, että Rosenbröijerin suunnitelmat kyllä tunnisti ne saadessaan käsiinsä. Uusitalot osasivat myös hyvin kuvailla Rosenbröijerin kasvien käyttöä. ”kun muiden maisema-arkkitehtien suunnitelmien mukaan istutettiin 100 tainta tontille, oli se Rosenbröijerin tapauksessa 1000”.¹²¹ Massiiviset, voimakkaat ja rytmikkäät istutukset ovatkin Rosenbröijerin toteutuksista nouseva elementti.

Suunnittelufilosofia

Rosenbröijer toteutti uransa ensivaiheista lähtien oman näköistään, luovaa ja taiteellista suunnitteluaan. Hän otti suunnittelussaan hyvin huomioon kulloisenkin kohteen ”paikan hengen” sekä rakennuksen ja puutarhan suhteen. Tavoitteena oli kokonaiskuvallisesti kauniin ympäristön luominen paikallisten luonnonolojen avulla.¹²²

Rosenbröijerin aloittaessa työskentelemään 1950-luvulla, alasta käytettiin nimitystä puutarha-arkkitehtuuri. Ammattikuva muuttui kuitenkin seuraavalla vuosikymmenellä maisema-arkkitehtuuria vastaavaksi. Perinteisen puutarha-arkkitehtuurin ja modernin

¹¹⁶ Uino & Häyrynen, 1990, 17.

¹¹⁷ Badermann, 1969, 99.

¹¹⁸ Taylor, 1946, 74.

¹¹⁹ Katso esim. *Landscaping for Western Living*, 1956.

¹²⁰ Howet, 1993, 30-31.

¹²¹ Uusitalojen haastattelu, 2010.

¹²² Kaaren, Pelkosen ja Uusitalon haastattelu, 2010.

maisema-arkkitehtuurin siirtymisvaihe on vaikea määritellä tarkasti. Rosenbröijerin puutarhapiirustuksista voi kuitenkin todeta hänen töiden kuuluvan moderniin maisema-arkkitehtuuriin. Rosenbröijerin suunnittelusta löytyy paljon viitteitä 1900-luvun alussa työskennelleiden puutarha-arkkitehtien tyyleistä. Moderni ei siis tarkoita irrottautumista menneisyydestä.

Arkkitehtuuriin vaikuttava modernismi loi puutarha- ja maisema-arkkitehdeille uudenlaisia vaatimuksia ja suhtautumista työprosessiin. Suunnittelun osuus painottui ja oma osaaminen piti osoittaa monialaisessa työyhteisössä. Tämä näkyi Rosenbröijerin urassa muun muassa lisäpalvelujen käyttönä esimerkiksi rakennepiirustusten yhteydessä ja yhteistyönä eri ammattilaisten kanssa.¹²³ Suomalaiset maisema-arkkitehdit reagoivat hitaasti modernismiin verrattuina Ruotsin tai Tanskan maisema-arkkitehteihin. Ruotsissa ja Tanskassa maisema-arkkitehtuuri toimi yhteiskuntasuunnittelun kanssa aktiivisesti.¹²⁴ Suomessa modernin maisema-arkkitehtuurin kehitys tapahtui muita Pohjoismaita myöhemmin, mikä johtui varmasti osaltaan yhteiskuntarakenteen muotoutumisprosessista ja toisaalta ammattikunnan pienuudesta.

Modernin yhteydessä maisemasuunnittelussa alettiin 1900-luvun alkupuolelta lähtien käyttää käsitettä *funktionalistinen puutarha*. Esimerkiksi puutarha-arkkitehti Paul Olsson toteutti funktionalistisia puutarhoja muun muassa Helsingin Olympiakylässä, joka rakennettiin kahdessa erässä vuosina 1938-40 ja 1948-52¹²⁵. Olympiakylä on funktionalistinen asuinalue, joka on suunniteltu valoisaksi ja tilavaksi. Olympiakylän suunnitteli Hilding Ekelund.

Funktionalismi näkyi Rosenbröijerin pihasuunnitelmissa, jotka ovat funktionalistisia 1970-luvulle saakka. Rosenbröijerin koulutustaustan tuntien on huomattava myös, että tanskalaisen maisema-arkkitehtuurin ajalle tyypillinen arkkitehtoninen suunnittelulinjaus, geometrisuus, paikan luonteen korostaminen ja mahdollisten materiaalien hyväksikäyttäminen paikan toimintojen ja esteettisyyden kannalta olivat suunnittelun lähtökohdat¹²⁶. Rosenbröijerin suunnittelussa painottui paikallisuuden huomioon otto ja ekologisuuden tavoittelu. Postmoderni ajattelu näkyy Rosenbröijerin suunnittelutyössä

¹²³ Asia nousi esille haastatteluista.

¹²⁴ Kaituri, 2000, 32, 34.

¹²⁵ *Pihojen kunnostusprojektit*, 1995, 79.

¹²⁶ Stephensen, 1997, 299-300.

1980-luvulta lähtien, vaikkakin ympäristötietoisuus ja huoli maapallon kestävydestä heräsivät jo 1960-luvulla.

Ympäristötietoisuutta ja sen vaikutusta Rosenbröijerin suunnittelutyöhön on kuitenkin hankala osoittaa, sillä esimerkiksi aluerakentamisen yhteydessä suunnitellut asuinpihat ja maisemayleissuunnitelmat oli tehtävä tarkkojen standardien mukaisesti. Yleisesti voi kuitenkin todeta, että suunnittelussa korostettiin mielikuvia paikan aiemman identiteetin sijaan 1980-luvulla. Tämä näkyy Rosenbröijerinkin toteutuksissa, esimerkiksi Näkin pihapuustikon puutarhakalusteissa, joissa on haettu kansantarunomaista sisältöä.¹²⁷

Maisema-arkkitehtuurin teoriassa ekologisen ja kestäväen suunnittelun käsitteet ovat kehittyneet viimeisten 50 vuoden aikana¹²⁸. Ekologisen ajattelun tavoitteena oli rakentaa mahdollisimman ympäristöä säästävästi. Taustalla oli kokonaisvaltainen ajatus humanismista ja maapallon säilymisestä elinkelpoisena. Rosenbröijerin suunnittelussa humanismi, alkuperäisten luonnonolojen ja kasvillisuuden käyttö tuli näkyviin hyvin varsinkin uran loppupuolella. Rosenbröijer otti suunnittelutyössään huomioon hyötymaat ja painotti usein, että rakennukset pitäisi rakentaa rinteisiin ja metsiin, ei viljelykäytössä oleville pelloille.¹²⁹ On muistettava, ettei ekologinen rakentaminen ole tyyliisuunta, vaan kyse on lähinnä elinympäristön suunnittelusta¹³⁰. Ekologinen suuntaus näkyy Rosenbröijerin suunnittelussa luonnon huomioonottamisena ja sen voimavarojen hyödyntämisenä suunnittelutyössä.

Kuva 8, 9: Maila Talvion puisto 7.9.2010 ja Mäntyniemen puutarhan kalliot, päiväämätön © tekijä, Uusitalo.

Rosenbröijerin suunnittelun viimeinen kausi oli luonnonkasvivaihe, joka ajoittuu 1990-luvulle. Hänen suunnitelmissaan korostui paikallisten ja varsinkin luonnonkasvien, ku-

¹²⁷ Wegelius, 1996, 113.

¹²⁸ Swaffield, 2002, 171.

¹²⁹ Ahlmanin haastattelu, 2010.

¹³⁰ Howet, 1993, 32.

ten varpukasvien käyttö. Rosenbröijer käytti luonnonkasveja erityisesti Satakunnan keskussairaalan ja presidentin virka-asunnon puutarhassa Mäntyniemessä.

Kasvillisuus

Rosenbröijerille olivat ominaisia puutarhasuunnitelmat, joiden tavoite oli luoda kaunis pihakokonaisuus. Hän tunsi kasvit ja tiesi niiden hoidosta ja menestymisestä, mutta hänen suunnittelussaan painottui taiteellisuus, ei teknisyyttä. Joskus alkuperäiseen kasvilistaan merkityt kasvilajit eivät menestyneet monivuotisina suunnittelukohteissa. Rosenbröijerin mielestä kasvi oli korvattavissa toisella, jos se ei menestynyt istutusalueellaan.¹³¹ Rosenbröijer otti puutarhasuunnitelmissaan kuitenkin hyvin huomioon paikalliset olosuhteet ja niihin sopivat kasvit. Rosenbröijer käytti suunnitelmissaan vain sellaisia kasveja, jotka hän oli todennut hyväksi. Siksi hän oli myös innokas kokeilemaan uusia kasvilajikkeita. Uusia kasvilajeja Rosenbröijer kokeili ja kasvatti yhteistyössä taimistojen kanssa.¹³²

Rosenbröijer piti erityisesti suomalaisesta kangasmetsästä. Suunnittelemiinsa metsäpuutarhoihin hän lisäsi eksoottisia kasvilajeja kuten pirunkeppä [Aralia elata], alppiruusuja [Rhododendron catawbiense], katsuroita [Cercidiphyllum japonicum], jalopähkinäitä [Juglans sp.] ja marskinliljoja [Eremurus stenophyllus]¹³³. Eksoottisten kasvien käyttö luonnonkasvipuutarhoissa on tuttua esimerkiksi jo Robinsonin *Wild garden* -puutarhoista. Kotimaisia kasveja kuten varpuja [Stephanandra incisa 'Crispa'], mustikoita [Vaccinium myrtillus] ja sianpuolukkaa [Arctostaphylos uva-ursi] Rosenbröijer alkoi käyttää pääasiallisesti Mäntyniemen suunnittelutyöstä lähtien 1990-luvun alusta. Luonnonkasvi-vaihe kesti Rosenbröijerin uran loppuun saakka.

Tyypillisiä Rosenbröijerin käyttämiä kasvilajeja olivat puista vuorimänty [Pinus mugo], tuomipihlaja [Amelanchier], kirsikka [Prunus sp.], pylväshaapa [Populus tremula 'Erecta'], hemlockki [Tsuga sp.], kartiomarja- [Taxus Media Hicksii] ja douglaskuusi [Pseudotsuga menziesii]. Douglas-kuusi on erittäin pitkäikäinen. Pensaista useimmissa suunnitelmissa löytyy seuraavia lajikkeita: tuhkapensas [Cotoneaster horizontalis], erilaiset atsalea- [Rhododendron simsii] ja aronia-lajikkeet [Aronia melanocarpa] sekä taikinamarja [Ribes alpinum]. Perennoista varsinkin akileija [Aquilegia sp.], aurinkonauhus [Ligularia stenocephala], kallionauhus [Ligularia dentata], eri angervolajikkeet,

¹³¹ Uusitalot, 2010.

¹³² Ibid.

¹³³ Luomanen, 2003, 23.

varsinkin jalo- ja valeangervot [Astilbe sp.] sekä bergeniät eli vuorenkilvet [Bergenia crassifolia] olivat suosikkeja Rosenbröijerin suunnitelmissa. Rosenbröijer käytti paljon hortensioita [Hydrangea sp.], alppiruusuja [Rhododendron catawbiense], liljoja [Scilla, Hosta sieboldiana, Muscari botryoïdes, Hemerocallis lilio-asphodelus] ruusuja [Rosa sp.], tulppaaneja [Tulipa sp.], pioneja [Paeonia sp.], krookuksia Krokus [Crocus vernus] ja narsisseja [Narcissus sp.]. Köynnöslajikkeista kelas- ja kiinanlaikkuköynnös [Celastrus orbiculata, [Actinidia kolomikta] sisältyvät Rosenbröijerin useimpiin suunnitelmiin.

Rosenbröijerin suosikkikasvi oli kaukasianmaksaruoho [Sedum spurium]. Sitä hän käytti luovasti hyväkseen esimerkiksi sisustusarkkitehti Ilmari Tapiovaaran puutarhassa jäljitellessään Tapiovaaran tekemän ryijymäton värin ja pinnan rakenteita puutarhan muotokielessä.¹³⁴

Kuva 10: Mäntyniemen metsäpuutarha, päiväämätön © Uusitalot.

2.3. Esimerkkikohteet esittelyssä

Pihasuunnittelua pääkaupunkiseudulla

Rosenbröijerin tuotannosta olen valinnut neljä esimerkkiä kuvaamaan piha-arkkitehtuurin funktioita ja Rosenbröijerin piha-arkkitehtuuria. Kaikkia esimerkkejä yhdistää niiden toteutus asuintalojen yhteyteen ja sijoittuminen pääkaupunkiseudulle. Kaikista esimerkeistä on olemassa puutarhasuunnitelmat rakennustaiteen museossa Helsingissä. Esimerkkien valinta perustui ensisijaisesti Rosenbröijerin piirustusarkiston kokoelmiin. Toisekseen, rajasin valinnan koskemaan ainoastaan asuinarkkitehtuurin yhteyteen toteutettuja piha- ja puutarha-alueita. Kolmanneksi valitsin jokaiselta vuosi-

¹³⁴ Ibid.

kymmeneltä, 1960-luvulta lähtien ja Rosenbröijerin harjoittaman uran ajalta, yhden kohteen. Näin päädyin neljän esimerkin valintaan.

Esimerkkien tarkastelun tavoite on tutkia modernin pihan eri muotoja ja niihin suunniteltuja funktioita. Tavoitteeseen pääsemiseksi otan analyysissa huomioon itse puutarhapiirustuksen sekä siihen liittyvät mielikuvat rakentuvan ympäristön suunnitelman tekovaiheessa ja sen toteutuksessa. Pihojen käyttäjää, asukasta en ole ottanut huomioon esimerkkien tarkastelun yhteydessä muutoin kuin vain pihatoimintojen analyysissa. Paikan päällä pihassa näkyviä toimintoja olen myös käsitellyt. Muuta yhteyttä asukkaisiin en ole tietoisesti hakenut. Käyttäjän ja pihan suhde on mielenkiintoinen. Se on kuitenkin liian laaja näkökulma tässä tutkimuksessa läpikäytäväksi.

Pihojen erilaisuus tulee ilmi suunnitelmien mittakaavassa, mutta vielä olennaisempaa on pihafunktioiden tarkasteleminen eri kohteiden välillä. Ensimmäinen esimerkki edustaa osittain yksityisessä, osittain puolijulkisessa käytössä olevia rivitalojen piha-alueita. Toinen esimerkki, Pähkinärinteeseen piha-alueet liikkuvat puolijulkisen ja julkisen käytön välimaastossa. Kiinnostavaa tutkimuksen kannalta on asuinkerrostalojen väliin jäävä piha-alue ja sen käyttö. Kolmas esimerkki, Näkin pihapuistikko on samantyyppinen Pähkinärinteeseen esimerkin kanssa. Asukkaat, oma tila ja pihapuistikon tilanjärjestelyt muokkaavat alueen asukkaiden toimintoja siinä missä asuinrakennuksen huonejärjestelyt¹³⁵. Neljäs esimerkki on 1990-luvun puolijulkinen piha Pikku Huopalahdesta.

Esimerkkikohteiden toteutumista alkuperäisten suunnitelmien mukaan en tässä tutkinut kuin vain pintapuolisesti. Myöskään pihojen nykypäivän tilaa en ole inventoinut lukuun ottamatta pintapuolista arviointia. Vierailut esimerkkikohteissa tein alkukesällä 2010, jolloin kasvillisuus oli jo näkyvissä.

Asunto-osakeyhtiö Otsonrinne

Ensimmäinen esimerkkini on Arne Ehojen suunnittelema asunto oy Otsonrinne¹³⁶, joka sijaitsee Sateenkuja 3-7:ssä Etelä-Tapiolassa Espoossa. Hieman kohoavassa rinteessä olevien rivitalojen ja taustalla olevien kerrostalojen suhde on luonteva. Kalliomaasto ja lämmin tuulenvire muutamien mäntyjen lomassa, maastossa polveilevat autotiet ja pienemmän kevyen liikenteen väylät sopivat lähiympäristöön saumattomasti,

¹³⁵ Lisää asuinrakennusten tilanjärjestelyistä Saarikangas, 2002.

¹³⁶ SRM, <http://www.mfa.fi/luettelokohteist>, käyty 29.5.2010.

samoin kuin Otsonrinteen piha-alueet toimivat lähiympäristön että asuintalojen osana. Rosenbröijer on suunnitellut kaksiosaisten ja kaksikerroksisten rivitalojen yksityiset etu- ja takapihat vuonna 1963.

Kuva 11, 12: Asunto oy Otsonrinteen etupiha ja takapiha 15.5.2010 © tekijä.

Asunto oy Otsonrinteen esimerkki on mielenkiintoinen sekä modernin suomalaisen pihan että Tapiolan puutarhakaupungin rakentamisen ja siihen liitettyjen ideologisten ajatuksien näkökulmasta. Asunto oy Otsonrinteen rivitalot on rakennettu maastoon nivoutuvasti, haitarimaisen pohjakaavan avulla. Talojen takapihat viettävät alaspäin muodostaen yksityisten pihapalstojen jatkona talojen yhtenäisen nurmikentän. Toisen rivitalon takapihoista johtavat puiset portaat asuntojen yhteiskäyttöön tarkoitetulle nurmialueelle. Nurmikentän jälkeen on noin 100 metrin mittainen puistikkomainen vapaa-ajan viettoon ja liikkumiseen tarkoitettu julkinen vyöhyke. Vapaa-ajan vyöhyke on suorassa yhteydessä Otsolahden venesatamaan.

Otsonrinteen asuntorivit on sijoitettu niin, että asunnot saavat tasapuolisesti auringonvaloa ja raitista ilmaa. Vaikka talot ovat kiinteässä yhteydessä toisiinsa, asunnot näyttävät muodostavan oman rauhallisen asuinsolun¹³⁷ avoimessa kaupunkitilassa. Funktionalistinen, moderni kaupunkisuunnittelu tavoitteli juuri edellä mainittuja asioita. Asuinalueiden yhteydessä tavoitteena oli yhtenäisen, jopa neutraalin kaupunkikuvan tuottaminen.¹³⁸ Modernin asuinsuunnittelun taustalla oli usko kasvavaan hyvinvointivaltioon, kaupungistumiseen ja yleiseen kehitykseen.¹³⁹

¹³⁷ Meurman kuvaili teoksessaan *Asemakaavaoppi* (1947) asuinalueita kasvi- ja solukuvioin.

¹³⁸ Saarikangas, 2002, 231.

¹³⁹ Ibid.

Otsonrinteen esimerkki tuo esille kiinnostavan tradition muutoksen suunnittelijan ja tilaajan osalta. Aiemmin sosiaalisen yläluokan tilaamat puutarhasuunnitelmat muuttuivat 1900-luvun puolivälin jälkeen rakennuttajien ja kaupunkien toimeksiannoiksi. Tämä tarkoitti suunnittelijan kannalta toisaalta pihasuunnitelmien tekemistä massoille, toisaalta pihakulttuurin demokratisoitumista suurempien väestöjoukkojen saavutettaviksi.¹⁴⁰ Otsonrinne ei pienimuotoisessa, rivitalopätkän kokoisessa mittakaavassaan ole vielä osa modernin asuntotuotannon ”konetta”¹⁴¹, vaikkakin se on osa Tapiolan puutarhakaupungin rakennetta ja ideologiaa. Tehokkaan rakentamisen asuinalueilla hankkeen rahoitus vaikutti rakennusmateriaalien valintaan ja eri rakennustapojen käyttöön 1960- ja 1970-luvuilla¹⁴². Otsonrinteessä tehokkaan rakentamisen paineet eivät suoranaisesti näy rakennetussa maisemassa.

Asunto oy Otsonrinne on valmistunut vuonna 1962¹⁴³. Toimeksianto osui kahden vaikuttaneen kaupunki-ideologian, funktionalistisen kaupunkisuunnittelun ja puutarhakaupungin ihannoinnin väliseen rajamaastoon. Kaupunkisuunnittelussa vaikutti funktionalistinen kaupunkisuunnittelu 1960-lukuun asti. Samoin funktionalistinen puutarhatyyli oli vaikuttanut 1930-luvulta lähtien.¹⁴⁴ Muutoksia tapahtui juuri ennen Otsonrinteen suunnittelutyötä. Vuosikymmen aiemmin puutarhasuunnittelun muotokieli tuli aikaisempaa kulmikkaammaksi. Samaten istutusalueet hyväksyttiin vapaamuotoisissa ja moninaisissa ryhmissä.¹⁴⁵ Arkkitehtuurissa painottui samanaikaisesti orgaaninen arkkitehtuuri¹⁴⁶. Asunto oy Otsonrinteessä muutokset näkyivät luonnon huomioon ottamisena ja alueen yhtenäisen kokonaiskuvan korostamisena. Rosenbröijerin suunnittelulinjaus on myös hyvin geometrista ja kulmikasta Otsonrinteen rivitaloissa. Toisaalta se oli myös osa Rosenbröijerille ominaista suunnittelutyyliä, joka jatkui varsin samanlaisena 1970-luvulle.

Otsonrinteen rakentamisajankohtana funktionalistista kaupunkisuunnittelua kohtaan oli jo esitetty kritiikkiä. Sen tuottamaa ympäristöä ei nähty tyydyttävänä, harmonisena kokonaisuutena vaikka suunnitteluun olikin paneuduttu. Funktionalismin kritiikki osui sen harjoittaman liialliseen rationalisoimiseen ja teknokratiaan. Uudeksi tavoitteeksi asetet-

¹⁴⁰ Eckbo (1950), 2002, 11.

¹⁴¹ Esim. Le Corbusierin *Plan Voisin* (1925) tai *l'unité d'habitation* (1946-52).

¹⁴² Katso esim. Hankonen (1994).

¹⁴³ SRM, luettelo kohteista, <http://www.mfa.fi/luettelokohteist>, käyty 7.6.2010.

¹⁴⁴ Saarikangas, 2002, 231 & *Pihojen kunnostusprojektit*, 1995, 90.

¹⁴⁵ *Pihojen kunnostusprojektit*, 1995, 90.

¹⁴⁶ *Ibid*, 110.

tiin ihmisen ja luonnon harmoninen ja tasapainoinen suhde.¹⁴⁷ Siitä tuli myös Tapiolan puutarhakaupungin rakentamisen ideologinen lähtökohta.

Tapiola toimi esikuvana suomalaiselle 1970-luvun aluerakentamiselle. Tapiolan kaltaisia kohteita ei ole pystytty toteuttamaan muilla alueilla samassa mittakaavassa.¹⁴⁸ Ajalle tyypillisesti uusissa suunnittelukohteissa oli usein kyse koko alueen suunnittelemisesta yhdellä kertaa käsittäen piha-, puisto- ja tiealueet. Näin puutarha- tai maisema-arkkitehdeilta vaadittiin paljon tietämystä tai ainakin kykyä työskennellä muiden alojen ammattilaisten kanssa. Toisaalta ajan hankkeissa puutarha- ja maisema-arkkitehdit saivat paljon vapauksia toteuttaessaan uudenlaista kaupunkiympäristöä.¹⁴⁹ Muistitietoa Rosenbröijerin työskentelystä Otsonrinteen toimeksiannon yhteydessä ei ole, mutta ajankohdan tapaan on suunnittelutyö tehty ainakin osittain arkkitehtien ja kaupunkisuunnittelijoiden kanssa.

Tärkeänä muutoksena voi 1970-luvulla pitää sitä, että moderni piha, oma vapaa-ajan tila, alkoi aiemmin yhteiskäytössä olleiden yksityisviljojen puutarhoista muotoutua osaksi kaupunkinäköymää. Kaupunki luonnossa, luonto kaupunkitilan jäsentäjänä ja kaunistajana, metsäkaupunki, Tapiola ja puutarhakaupunki-ideologia olivat tärkeitä sanoja 1900-luvun puolivälin kaupunkisuunnittelussa.¹⁵⁰ Ne näkyvät myös Otsonrinteessä, joka on esimerkillinen vaikkakin tuntemattomaksi jäänyt osa Tapiolan puutarhakaupunkia.

Pähkinärinne

Pähkinärinteestä on eräs esimerkki asunto osakeyhtiö Otsonrinteestä jo hankkeiden koerojen takia. Vantaan Pähkinärinne on kaupunginosa, jonka kokonaissuunnittelussa Rosenbröijer oli mukana alusta lähtien. Aluerakentamisen myötä 1960- ja 1970-luvuilta pihasuunnittelu liitettiin osaksi koko asuinalueen rakentamista, jolloin rakennusluvan saamiseksi oli laadittava koko alueelle maisemasuunnitelma¹⁵¹. Rosenbröijerin suunnittelukohteista muun muassa Pähkinärinteessä on toimittu juuri näin.

¹⁴⁷ Ibid, 114-115.

¹⁴⁸ Hurme, 1991, 176.

¹⁴⁹ Asia nousi esiin haastatteluista.

¹⁵⁰ Hirvensalo, 2006, 115.

¹⁵¹ Äijälän haastattelu, 2010.

Kuva 13: Vantaan kaupunki, Pähkinärinne ja sen ympäristö, illustraatio maisemasuunnitelma, päiväämätön, arkkitehtuuritoimisto Jouko Rastimo ky, puutarhasuunnittelutoimisto M-L Rosenbröijer ky © SRM.

Lähiörakentamisen voi katsoa edustavan positivistista, teknosentristä ja rationalistista modernismia 1960- ja 1970 -luvulla Hirvensalon mukaan ¹⁵². Lähiö- ja aluerakentamisessa asuinalueiden luonto nähtiin hyödyntämisen ja hallitsemisen välineenä. Pähkinärinteen suunnittelussa painottuivat toiminnallisuus ja puistojärjestelmän kehittäminen ¹⁵³, uudenlaisen urbaanin elintilan rakentaminen kaupungin ja maaseudun välille ¹⁵⁴. Vuosikymmenen suunnitteluilmapiirin paine rakentaa tehokkaasti näkyi useiden toteutuksien heikossa tasossa.¹⁵⁵ Pähkinärinnettä ja alueen piha-arkkitehtuuria onkin analysoitava aluerakentamisen tuloksena. Aluerakentamisen piha-arkkitehtuuri voi näyttäytyä monotoniselta läpikulkutilalta. Tähän on monia syitä, kuten taloyhtiöiden vaatimus pihan ylläpidon helppohoitoisuudesta ja kustannusten minimoimisesta.

Pähkinärinteen asuintalot on sijoitettu puoliavoimiin kortteleihin. Funktionalistisen kaupunkisuunnittelun lailla asuintaloryhmille tarjotaan mahdollisimman tasapuolisesti auringon valoa ja raitista ilmaa. Pähkinärinteen kokonaissuunnitelman ilme on avara ja luonnonläheinen, mutta kompakti asumisalue. Lähiöiden ja metsäkaupunkien ympäristöt on usein mielletty esteettisesti karuiksi, metsämäisiksi tai monotonisiksi elinympäristöiksi. Moraalisideologisen aatteen esteettisesti karun ympäristön on aja-

¹⁵² Ibid, 10.

¹⁵³ *Pähkinärinteen ja sen ympäristön kaavarunko*. 1974, 11, 57.

¹⁵⁴ Saarikangas, 2002, 338.

¹⁵⁵ Hirvensalo, 2006, 10.

teltu kannustavan kansalaisen omaa panosta yhteiskunnassa, mikä pohjautuu perimmäiseen ajatukseen luonnon mytologiasta ja siitä nousevasta suomalaisesta sisusta¹⁵⁶.

Pähkinärinteiden alue on kokonaisuudessaan suunniteltua ja rakennettua maisemaa, johon sisältyy metsä- ja piha-alueita. Pähkinärinteiden esteettinen niukkuus on osassa kohteista hienovaraista detaljien hallintaa suuren mittakaavan puitteissa. Metsä ja tietynlainen saariston karuus ovat Rosenbröijerin suunnittelutyön perusvoima. Alueen monotonisuus on näin vältetty, mutta on kuitenkin säilytetty yhtenäinen alueellinen ilme.

Pihakulttuuri tuli 1970-luvulla aikaisempaa monipuolisemmaksi. Se oli olennaisesti sidoksissa yhteiskunnalliseen muutokseen. Piha ei enää tarkoittanut vain rajattua aluetta omalla tontilla. Uusilla asuinalueilla se oli yhteisöllinen osa asumisympäristöä. Pihajärjestelmien piti kestää kulutusta ja tarjota vapaa-ajan virkistyspaikkoja eri käyttäjäryhmille.¹⁵⁷ Pähkinärinteiden metsämaat tarjoavat rakentamattoman, merkityksille avoimen tilan. Tärkeänä tilana se on mielikuvituksen ja leikin paikka.

Yksittäispihan, olennaisesti omakotitalon yhteydessä olevan pihan rinnalle syntyi 1970-luvulla ”lähiöpiha”. Muutoksessa kiinnostavaa on perinteisen kotipuutarhan käyttöfunktioiden ja esteettisten arvojen siirtyminen elementtitalojen pihoihin. Piha-arkkitehtuurin kannalta moderni kaupunkirakentaminen tarkoitti saavutettavuutta ja toimintojen monipuolisuutta. Tämä piti toteuttaa tehokkaan rakentamisen ja pinta-alan maksimaalisen hyötykäytön rinnalla. Piha-arkkitehtuurin toimintojen monipuolisuus tarkoittikin todellisuudessa toimintojen yksinkertaistamista niin, että ne olivat monipuolisesti kaikkien saavutettavissa.

Pähkinärinteiden 1970-luvun suunnittelussa korostui kokonaiskuvallinen ulkotilojen ja katujen selkeys, talojen erottaminen viheralueilla ja viheralueiden tärkeys kaupunkikuvassa¹⁵⁸. Lähiöpihan politiikka näkyy kuitenkin hyvin Pähkinärinteessä. ”Aktiivisiksi” tarkoitetut puistoalueet on sijoitettu lähelle asutusta, kaikkien ikäluokkien saavutettaviksi.¹⁵⁹ Myymälä- ja palvelutilat keskitettiin alueen keskustaan perinteisen aluerakentamisen tapaan.¹⁶⁰

¹⁵⁶ Ibid, 492.

¹⁵⁷ Saarikangas, 2002, 472.

¹⁵⁸ Lehtonen, 1994, 104, *Pähkinärinteiden ja sen ympäristön kaavarunko*. 1974, 5 & Saarikangas, 2002, 339.

¹⁵⁹ *Pähkinärinteiden ja sen ympäristön kaavarunko*. 1974, 11, 57.

¹⁶⁰ Ibid, 8.

Pähkinärinteestä valitsin esimerkeiksi kaksi asunto osakeyhtiötä, yhteispihan As. Oy Pähkinälehdon ja Pähkinäkaaren sekä As. Oy Hämeenkyllän keskustan. Näistä kahdesta esimerkkikohteesta on olemassa hyväkuntoiset piirustukset, jotka käsittävät myös asuntoalueiden ympäristöjen suunnitelmat. On kiinnostava tarkastella kahden modernin pihan piha-arkkitehtuurin yhtäläisyyksiä ja eroavuuksia. Toisekseen haluan kiinnittää huomiota Pähkinärinteen funktionalistiseen suunnitteluun yhtenäisenä alueena. Keskeisenä on luonnon huomioon ottaminen keskeisenä tilan järjestäjänä ja kaunistajana sekä sosiaalisten toimintojen ja käytäntöjen näyttämönä.

Kuva 14: Asunto oy Pähkinälehdon ja Pähkinäkaaren yhteispiha, 23.5.2010 © tekijä.

Pähkinärinteen pihaympäristöt ovat 3-6 -kerroksisten asuinkerrostalojen yhteydessä. Asunto-osakeyhtiö Hämeenkyllän keskusta ja Pähkinälehdon ja Pähkinäkaaren asuintalot ovat 6-kerroksisia. Rosenbröjjer toteutti myös alueen 2-kerroksien rivitalojen, kuten As.Oy Maapähkinän piha-alueet. Pähkinärinteen alueella on pysäköintialueet erotettu omille tonteilleen. Piha-alueet keskittyvät palvelemaan asukkaiden toimintoja ja asumisen tarpeita. Lasten leikkialueille, vaatteiden tuuletukselle ja kuivaukselle, jätehuollolle sekä levähtämiskoille on varattu omat tilat ja välineet.

Toinen kiinnostava piirre on myös kollektiivin eli yhteispihan näkökulma. Kollektiivisesta pihasta, sen toiminnoista ja sen olennaisesta osuudesta kaupunkitilaan tuli tärkeä osa modernia asumista. Yhteispihan ajateltiin sopeuttavan ja muokkaavaan, usein maalta muuttaneita, ihmisiä osaksi modernia yhteiskuntaa.¹⁶¹ Piha-alueet olivat

ta muuttaneita, ihmisiä osaksi modernia yhteiskuntaa.¹⁶¹ Piha-alueet olivat näin esteettisten, eettisten ja poliittisten ideologioiden verkosto ja tapahtumapaikka.

Kuva 15: As. Oy Hämeenkyllän keskustan sisäpiha, 23.5.2010 © tekijä.

Yhteispihojen yksityisen ja julkisen tilan väliset suhteet ja niiden jäsentyminen kaupunkitilaan muutti myös itse asumiskulttuuria. Pihojen toiminnot loivat uuden sosiaalisen ympäristön¹⁶². Yhteisöllisyyden lisäksi katsomiskulttuuri muuttui. Katsominen ja havaituksi tuleminen kerrostalon parvekkeelta tai pihan tasolta vaihtelee eri perspektiivistä¹⁶³. Katseeseen ja sosiaaliseen valvontaan perustuvan pihakulttuurin katsottiin välittävän moraalisia ja fyysisiä, uuden ruumiinkulttuurin arvoja ihmisille¹⁶⁴. Pihakulttuurin tutkimus lähenee tästä näkökulmasta Saarikankaan modernin asumisen tutkimusta¹⁶⁵.

Näkin pihapuistikko

Kolmas esimerkki on vuosina 1984-1985 suunniteltu Näkin pihapuistikko, joka sijaitsee Helmiäispolku 3:ssa Helsingissä. Näkin pihapuistikko on 7-8 kerroksisten asuinkerrostalojen rajaama umpikorttelin sisällä oleva puisto. Puiston yhdellä sivulla toimii päiväkotikoti Kallio. Rosenbröijer on suunnitellut korttelin toiselle puolelle myös Näkinpuiston, joka toimii avoimena, julkisena puistona.

¹⁶¹ Saarikangas, 2002, 299-300.

¹⁶² Ibid, 461.

¹⁶³ Ibid, 453.

¹⁶⁴ Ibid, 339, 470.

¹⁶⁵ Katso Saarikangas, Kirsi, *Asunnon muodonmuutoksia. Puhtauden estetiikka ja sukupuoli modernissa arkkitehtuurissa*, SKS, Helsinki, 2002.

Kuva 16: Näkin pihapuistikko, 16.5.2010 © tekijä.

Näkin pihapuistikko on puolijulkinen tila, joka korttelipihan lailla toimii kohtaauspaikkana¹⁶⁶. Asuinkerrostalojen parvekkeet on sijoitettu pihapuistikkoon päin. Puistikko tarjoaa näin asuntojen yhteisen laajennuksen. Puolijulkisena tilana se eroaa muusta kaupungista.¹⁶⁷ Parvekkeiden sijainti puistikkoon päin kontrolloi pihalla liikkujia. Pihapuistikon rooli naapurussuhteiden luomiseen tai sosiaalisten verkostojen kehittämiseen on epäselvä. Pihapuistikon maamerkki on huvimaja pihapuistikon korkeimmalla kohdalla. Huvimaja on muodoltaan pienikokoinen *la kiosque* –rakennus, joita suositaan ranskalaisissa julkisissa puistoissa. Ranskalaisesta esikuvastaan poiketen Näkin pihapuistikon huvimajan sisäpuolelle on lisätty vesiallas. Huvimaja on myös kooltaan pieni.

Näkin pihapuistikko on tarkoitettu katsottavaksi. Alueen mahdolliset aktiviteetit ovat promenadikävely huvimajalle, mattojen tamppaus ja tuuletus sekä lasten ulkoleikit. Modernissa pihassa luontoa ei viljellä, vaan se on muussa käytössä. Sen arvo liittyy pihatoimintojen monipuolisuuteen ja sen esteettistä mielihyvää tuottaviin elementteihin. Pihojen käytännöllisyyden takia pihan ilme on rakennettu usein kivi- ja puumateriaalein.

¹⁶⁶ Saarikangas, 2002, 177.

¹⁶⁷ Ibid.

Moderni pihasuunnittelu eroaa historiallisista puutarhoista filosofisesta näkökulmasta tarkasteltuna. Tämä on olennaista ottaa huomioon, sillä modernin pihan muotokieli ilmaisee ihmisen luontokäsityksen muutosta. Villi luonto on kesytetty modernissa pihassa, se on valjastettu ihmisen tarpeita varten. Luonto ei enää herätä ihmisissä pelkoa vaan se on tuotu lähelle ihmisiä heidän hallittavakseen.¹⁶⁸

Maiseman arvostus liittyi aiemmin sen tuottamiin shokkielämyksiin tai sen romanttiseen, pittoreskiin ja ylevään maisemakuvastoon¹⁶⁹. Näkin pihapuistikossa, kuten monessa muussa asuinpihassa, tämä ei toteudu lainkaan samaa sanastoa käyttäen. Pikemminkin pihan yksityiskohtien, hienovaraisten detaljien onnistunut käyttäminen on arvostettavaa modernissa piha-arkkitehtuurissa. Moderni piha luo toiminnan ja käytön tiloja asumisen ja muun ympäristön välille funktionalistisen perinteen mukaisesti, joka painottaa käytännöllistä ja toimivaa piha-arkkitehtuuria.

Asunto-osaakeyhtiö Tilkankuja

Tilkankujan esimerkki edustaa uudempaa pihasuunnittelua 1990-luvulta. Piha sijaitsee Tilkankuja 5:ssä Helsingin Pikku Huopalahdessa. Pikku Huopalahti on uusi kaupunginosa, sillä se on rakennettu pääosin vasta 1990-luvulla. Aiemmin alueella oli joutomaata, puutarha-aluetta ja ”Romu Stocka”, köyhien Stockmann.¹⁷⁰ Postmoderni arkkitehtuuri leimaa Pikku Huopalahden ilmettä. Värikkyyys, asuintalojen seinien vinot rakenteet ja tornit ovat osa alueen kaupunkikuvaa siinä missä Etelä-Euroopasta lainatut katukujanteet tai pienet intiimit sisäpihat. Lahdenpoukaman rantatie yhdistää Pikku Huopalahden Kuusisaaren ja Seurasaaren merellisiin maisemiin. Pikku Huopalahden asukkailla on mahdollisuus omaan, asuintalon yhteydessä sijaitsevaan viljelyspalstaan.

As. Oy Tilkankujalla on pienikokoinen piha-alue, jota kahdelta sivulta rajaavat asuintalot. Pihan päätynä toimii portti Pikku Huopalahden puistoalueelle. Pihan toinen puoli on varattu parkkipaikoiksi ja liikenneväyläksi. Tunnelma pihalla on pienen kaupungin oloinen, lapset leikkivät pihalla jalkapalloa ja asukkaat tuntevat toisensa. Pihan sisällä toimii oma sosiaalinen verkosto, vieraan ja asukkaan ero korostuvat pihan ollessa kuin yksityistä aluetta. Tilkankujan esimerkki on kaikista esimerkeistä ”nuorin”. Esimerkki tarjoaa näkökulman uudempaan pihasuunnitteluun.

¹⁶⁸ Tunnard, 1993, 163.

¹⁶⁹ Meyer, 2002 (1992), 29.

¹⁷⁰ Asiasta kertovat monet toisen käden tiedot, kuten Pikku Huopalahden asukas yhdistyksen sivut, Pikku Huopalahden historia, www.pikkuhuopalahti.fi.

Kuva 17: As. Oy Tilkankuja, 12.5.2010 © tekijä.

As. Oy Tilkankujassa puutarhasuunnitelma on ovaalinmuotoinen, toiminnaltaan leikki-paikaksi suunniteltu asuintalojen yhteispiha. As. Oy Tilkankujan on oivallinen esimerkki modernin pihan muutoksesta. Se on Rosenbröijerin modernin pihan suunnittelussa vaihe, jossa korostuvat pihan toiminnallinen pedagogisuus ja postmoderni leikittely pihan symbolisella muotokielellä. Pihan suunnittelussa on otettu huomioon alueen postmoderni ja värikäs arkkitehtuuri, jolloin pihan tavoite tukea asuinalueen identiteettiä ja muodostaa yhtenäinen kokonaisuus ympäröivän maiseman kanssa.

Yhteenveto esimerkeistä

Yhteenvetona, esimerkit eri aikakausilta nostavat tutkimukseen erilaisia tutkimuskysymyksiä ja huomioita. Olen rajannut aiheen koskemaan ainoastaan asuinalueiden pihasuunnittelua. Eri vuosikymmeninä toteutetut kohteet valaisevat Rosenbröijerin modernin pihasuunnittelun peruselementtejä eri vuosikymmeninä. Pihan käyttö, sen toiminnot ja konkreettiset fyysiset ominaisuudet sekä lopulta piha-alueen arvostus ovat olleet jatkuvassa muutoksessa kautta aikojen.

Asuinalueiden suunnitteluun ja rakentamiseen liittyy paljon yhteiskunnallista päätöksentekoa ja eri tahojen ajamia ideologisia tavoitteita hyvästä ja toimivasta kaupunkirakenteesta. Rosenbröijerin pihasuunnittelua ei voi näin katsoa puhtaasti itsenäisenä puutarhataiteena tai -suunnitteluna, sillä tilaajan toimeksianto on asettanut rajat

suunnittelutyölle. Katson kuitenkin Rosenbröijerin toteuttaneen vahvasti oman suunnittelufilosofiansa ja -tyylinsä mukaista suunnittelua, oli kohde sitten arkinen asuinpiha tai liikerakennuksen ympäristösuunnitelma.

Suomalainen arkkitehtuurin ominaislaatuun kuuluu rakennuspaikan, luonnonmaiseman ja topografian korostaminen. Massatuotannon aikakaudella paikan merkitystä ei kuitenkaan tunnustettu suunnittelun teoreettisena lähtökohtana.¹⁷¹ Piha-arkkitehtuurissa puutarhasuunnittelun rinnalla korostuvat myös tilaajan ja rakennuttajan intressit. Näin pihojen suunnittelu ja toteutus ei ole vain Rosenbröijerin suunnittelua, vaan kompleksinen ja jopa ristiriitaisten osien summa.

Rosenbröijerin asuinpihojen suunnittelutyön tarkastelu tästä kontekstista on varsin mielenkiintoista. Haastatteluista ilmeni, että Rosenbröijer on ottanut edellä mainitut seikat hyvin huomioon. Rosenbröijer esitteli omaa suunnitteluaan *Kevätpuutarha*-puutarhanäyttelyssä Helsingissä vuonna 1984. Näyttelyplansseissa hän kuvaa suunnittelufilosofiaansa seuraavasti: ”*Kansallista pihamuotoa etsimässä: kotimaisin keinoin ja aineksin. Kasvisto, luonnonkivet, puupinnat, vesi. Tavoitteena kestävyys ja toimivuus helppohoitoisuutta ja esteettisiä vaatimuksia sivuuttamatta*”. Rosenbröijerin itse laatima tiivistelmä omasta suunnittelutyöstään uransa ajalta on hyvin onnistunut. Toisaalta esitelyteksti voisi kuvata mitä tahansa ajalle tyypillistä suomalaista pihasuunnittelua. Rosenbröijerin suunnittelussa korostuvat kuitenkin erityisesti juuri kotimaiset ainekset, kuten Nilsiä laattakivet, puiset lankkuritilät ja helppohoitoisuuden tavoite suunnittelussa. Modernien pihojen kestävyuden ja toimivuuden tarkastelu tulee esille pihaesimerkkien tarkastelussa. Helppohoitoisuus ja kokonaiskuvallinen esteettisyys oli Rosenbröijerin suunnittelun peruslähtökohtia¹⁷².

Toinen esimerkkikohteiden esittelystä havaittava seikka on pihojen yhteiskuntapolitiikan ja rakennuspolitiikan heijastuminen pihoissa eri vuosikymmeninä. Staffan Lodenius on tutkinut lähiöaatetta artikkelissaan ”Avoim lähiö – terve lähiö” (1995). Artikkeliki keskittyy lähiöihin, mutta Lodeniuksen tekemä kronologinen jako lähiöaatteiden vaiheista on hyödyllinen myös modernin pihan tausta-aatteiden ymmärtämiseksi edellä tarkasteltujen esimerkkienkin osalta.

¹⁷¹ Saarikangas, 2004, 21.

¹⁷² Asia nousi esille kaikkien haastattelujen yhteydessä.

Lodeniuss kirjoittaa, että lähiön taustana on 1940-luvulta *ohjelmallinen tausta*, jolloin modernin projekti hahmottui. Moderni maisema-arkkitehtuuri vahvistui kansainvälisellä tasolla samanaikaisesti. Puutarhasuunnittelussa vaikutti funktionalismi. Vuosikymmen myöhemmin *idealistinen* vaihe näki luonnon terveellisen elämäntavan tukijana, elinympäristön vehreydessään kauniina asuinympäristönä. Idealistisen vaiheen aatteet olivat osa suomalaista kaupunkisuunnittelua, joka vaikutti myös piha-arkkitehtuurin toteutumiseen. As. Oy Otsonrinne Tapiolassa on esimerkeistä lähimpänä *idealistisen* vaiheen aateympäristöä.

Pähkinärinteen rakentaminen, uudenlaisen pihakulttuurin kehittyminen sijoittuu *pragmaattisen* (1965-1975) ja *sosiaali- ja arkkitehtuurikriittisen* vaiheen (1970-1980) välille. Lisääntyvä kaupungistuminen ja teollisuuden kasvun paine aiheutti *pragmaattisen* vaiheen ongelman; massatuotannon. Toisaalta etenevä tarve aiheutti tuotekehittelyn ja rahoitusjärjestelmien kehittymisen. Pihan funktiot ja pihan tilanjärjestelyn vakiintuivat, toiminnot löysivät oman paikkansa pihaympäristöstä. *Sosiaali- ja arkkitehtuurikriittinen* vaihe keskittyi erityisesti laatikkoarkkitehtuurin ja kompaktikaupunkien kritisoimiseen. Ympäristötietoisuus nousi samanaikaisesti, vaikka aikaa kuvasivatkin tietynlainen henkinen tyhjyys ja pysähtyneisyys.

Lähiöuudistaminen tapahtui *reformistisen* vaiheen (1980-1990) aikana Lodeniuksen mukaan. Reformistisen vaiheen tyypillisiä piirteitä olivat asukkaiden osallisuuden lisääminen ja korttelipihojen viihtyvyyden parantaminen esimerkiksi kasvillisuuden avulla ¹⁷³. Esimerkeistä Näkin pihapuistikko ei varsinaisesti ole lähiöarkkitehtuuria eikä siinä ole toteutettu lähiöuudistamista, mutta joitakin reformistisen vaiheen tyypillisiä piirteitä kuten on siitä havaittavissa. Näkin pihapuistikko on täysin kollektiivinen ja puistomainen, melkein luonnonmukaisen alue. Vaikka pihan toiminnot eivät ole muuttuneet periaatteellisesti, pihatoimintojen tavoite oli lisätä sen käyttäjien osallistumista panostamalla lähiympäristön viihtyvyyteen. Rakentamisessa aiemmin tehtyjä virheitä ei tahdottu toistaa.

Reformistisen vaiheen tavoitteita olikin virheiden korjaaminen ja hyvinvointivaltion kuvan viimeisteleminen ¹⁷⁴. Vaihe muistuttaa 1900-luvun reformipuistoa ja niiden ohjelmallisuutta. Reformipuistoiksi nimitettiin pieniä puistoja, jotka istuivat hyvin

¹⁷³ Lodeniuss, 1995, 133.

¹⁷⁴ Ibid.

kaupunkirakenteeseen ja jotka tarjosivat ohjattua virkistystoimintaa. Ohjatulla toiminnalla nähtiin yhteys nuorisorikollisuuden vähentämiseen ja yhteiskunnalliseen valistukseen.¹⁷⁵ Lodeniuksen reformistinen vaihe liittyy kuitenkin kaupunkirakenteen parantamiseen. Siihen ei liity reformipuistojen tapaan ohjelmallisuutta tai kansalaisten valistustoimintaa.

Lähiöaatteen dekonstruktion ja lähiön urbanisaation vaihe (1985-1990) painotti ympäristön laadun parantamista ja tiivistä rakentamista.¹⁷⁶ Näkin pihapuistikko on toimiva esimerkki myös tästä aikakaudesta. Pihapuistikko suunniteltiin tiiviin asuinrakentamisen kohteena olevan suljetun korttelin sisälle. Pihapuistikko nähtiin alueen imagoa ja näin alueen vetovoimaisuutta lisäävänä. Puistikko ei kuitenkaan ole vain myyntivaltiksi rakennettu keinotekoinen tila, vaan se hyödyntää ajan hengessä paikan mytologiaa ja mystiikkaa.¹⁷⁷ Pihan mytologinen ohjenuora on taruolento vedenhaltija Näkistä, joka vartioi pihan kaivoa. Huvimajan vesiallas, ”kaivo” on selvää mytologian hyödyntämistä alueen identiteetin ja imagon luomisessa.

Kuva 18: Näkin pihapuistikon huvimaja, 16.5.2010 © tekijä.

Tilkankujan piha-alue on rakennettu lähiöaatteen dekonstruktion ja lähiön urbanisaation poststrukturalismin vanavedessä. Suunnittelun ja rakentamisen *ekologisuus* painottui

¹⁷⁵ Häyrynen, 1994, 41.

¹⁷⁶ Ibid.

¹⁷⁷ Ibid.

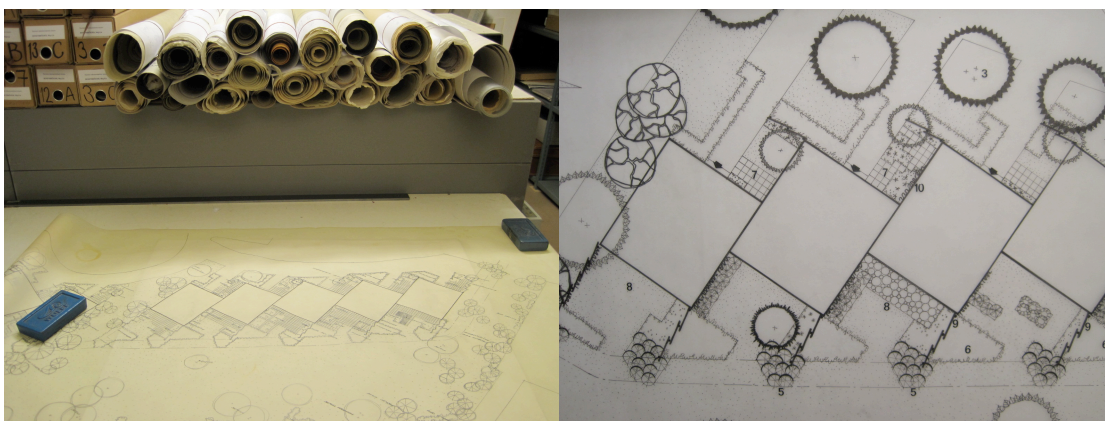
1990-luvulla, kun tilan käytön avainsanoja olivat kestävä kehitys, ekologisuus, omaehtoisuus ja paikan profilointi. Taustalla on taloudellisen laman aiheuttama taantuma ja toisaalta YVA-menettelyn (*ympäristövaikutusten arviointi*) käyttöönotto.¹⁷⁸ Tiivistäen, eri vuosikymmenien painotukset asuinalueiden rakentamisessa ovat vaikuttaneet asuinpihojen suunnitteluun joko suoranaisesti tai kaupunkisuunnittelun kautta.

¹⁷⁸ Ibid.

3. Piha paperilla

3.1. Piirustus tutkimusvälineenä

Tutkimukseni lähtökohtana ovat Rosenbröijerin puutarhapiirustukset. Piirustukset ovat teknisiä ja välineellisiä retoriikan välineitä, joiden todellisuuskuvaa ei pidä ottaa yksiselitteisesti vastaan. Ernst Gombrich on todennut, katsominen ilman ennakkotietoa on mahdotonta ¹⁷⁹. Piirustuksiin ja niiden analysointiin onkin suhtauduttava kriittisesti. Suunnitelmien arviointi *konkretian* avulla, ikään kuin tulkitsisimme niitä samalla tavalla tulkitsijasta riippumatta, kuvaa myös piirustusten tulkitsijan vastuuta.¹⁸⁰ Kaikkea ei pysty tuomaan ilmi piirustuksissa, joissa toiset elementit korostuvat toisten osien kustannuksella.

Kuva 19, 20: Ote Rosenbröijerin piirustuskokoelman läpikäynnistä, käsittelyssä As. Oy Otsonrinteen puutarhapiirustukset © tekijä.

Suunnitelmien lopullinen toteutus tai toteutumattomuus fyysiseen ympäristöön on tärkeä tarkastelun kohde. Toteutus voi olla myös vain osittaista, sillä usein suunnittelupyrkimykset vaihtuvat piirustusten teon aikana esimerkiksi materiaali- ja työvoimakustannukset voivat aiheuttaa ongelmia toteutukseen muista mahdollisista vastaan tulevista tekijöistä puhumattakaan. Toteutettu suunnitelma kantaa omassa muotokielessään aiempien aikakausien kaupunkisuunnittelun pyrkimyksiä. Näiden toteutettujen tilojen tulkinta jatkuu loputtomiin, eikä niistä voi esittää yhtä ainoata tulkintaa.

Maiseman esittäminen piirustuksissa, kuvissa ja teksteissä muuttaa sen merkitystä. Kuvallinen maiseman esittäminen tietyn muotokielen avulla heijastaa siihen liitettyjä arvoja, motiiveja ja ideologioita. Eri arkkitehtuurikäsitykset tulevat suunnitelmapiirus-

¹⁷⁹ Kervanto Nevanlinna, 2005, 150.

¹⁸⁰ Ibid, 60.

tuksissa ilmi erilaisissa esittämistavoissa ¹⁸¹. Esittämistapojen ymmärtäminen vaatii jatkuvaa alan sisällä käytetyn sanaston ja suunnittelumerkitysten tulkintaa.¹⁸² Niiden muotokieli noudattaa tiettyjä konventioita ja niistä välittyy ajan ideologia. Suunnitelmat välittävät merkityksiä ja ulottuvuuksia eri esitysmuotojen roolien avulla ¹⁸³. Tämä näkyy Otsolahden, Pähkinärinteeseen, Näkin pihapuistikon ja Tilkankujan pihasuunnitelmissa.

Sanallisesti piirustuksissa selitetään kohdetiedot kuten suunnittelukohteen nimi, osoite ja paikkakunta, piirustuksen luonne, kuten pääpiirustus, työpiirustus ja luonnos eli skissi. Piirustuksissa mainitaan myös mittakaava ja suunnitelman piirtäjän nimi. Valmiissa työpiirustuksissa on Rosenbröijerin allekirjoitus osoituksena piirustuksen hyväksymisestä. Lisäksi suunnitelmissa ilmoitetaan suunnitelman tekoajankohta ja ne päivämäärät, jolloin piirustukseen on tehty lisäyksiä tai muutoksia. Piirustuksien liitteenä on usein erillinen kasvi- tai materiaaliluettelo 1980-luvulta lähtien. Piirustuksessa itsessään on lisäksi usein kirjoitettuna kasvitietoja ja taimien määriä kasviluettelon lisäksi. Joitakin mittauslukuja, kuten tasaus-, kaltevuus- tai korkeusmittauksia on liitetty osaksi piirustusta. Suunnitelmapiirustukset noudattavat näin hyvin pitkälle valmista vakiokaavaa.

Kuvallisesti eli visuaalisesti piirustuksissa noudatetaan konventioita ja sääntöjä suunnittelun asian välittämiseksi. Piirustus eli esitys on näin väline, joka välittää tietoa ymmärrettävällä tavalla eteenpäin. Suunnitteluprosessi etenee suunnittelijan arvomaailmaa kuvaavien valintojen kautta. Suunnitelmat pysyvät kuitenkin käytännön tasolla ¹⁸⁴, ne eivät ole siis täysin vapaan taiteellisen luomisvoiman vapaita tuotoksia. Ne kiinnittyvät ammattimaailman etiikkaan ja konventioihin. Tietoa välitetään näin ekonomisella, yksinkertaistetulla tavalla ¹⁸⁵.

Olennaista suunnitelmapiirustuksessa on suunnitelmien tekeminen niin, että sen sisältämät merkityssisällöt ja suunnittelijan käsitykset ja ajattelu välittyvät oikealla tavalla eteenpäin.¹⁸⁶ Esimerkiksi Rosenbröijerin puutarhapiirustuksien symboliikasta on käytävä ilmi, miten piirustukset on mahdollista toteuttaa. Rosenbröijerin piirustuksissaan käyttämä symboliikka on selvää ja se avautuu helposti sen tulkitsijalle. Piirustuksista voi

¹⁸¹ Lehtonen, 1994, 5, 9.

¹⁸² Swaffield, 2002, 228, Lehtonen, 1994, 5, 9.

¹⁸³ Lehtonen, 1994, 5.

¹⁸⁴ Ibid, 10-11.

¹⁸⁵ Ibid, 11.

¹⁸⁶ Ibid, 12.

analyysin kautta saada käsityksen Rosenbröijerin roolista suunnittelijana ja hänen käsityksistään puutarha- ja maisema-arkkitehtuurista. Suunnittelijan käsitykset ja taustavoimana olevat suunnitteluideologiat ovat yhteydessä toisiinsa. Nämä käsitykset ja ideologiat ovat usein esillä kaikessa esittämisessä. Niiden näkeminen ja tulkinta jää piirustuksen tulkitsijan vastuulle.¹⁸⁷

Kuva 21: Pähkinärinteen asemakaava. Piirustuksen tulkitsijalla on monta mahdollisuutta tulkita sitä. Liian helposti tehtyjä miellelyhtymiä on varottava tekemästä. Esimerkiksi kuvassa näkyvä pallomainen LP-alue voisi viitata tanskalaiseen maisema-arkkitehtuuriin. Se, onko se sitä, vaatii perusteltuja todisteita © tekijä.

Tutkittaessa puutarha- ja maisema-arkkitehtuuria kuten arkkitehtuuriakin kulttuurina, tulee suunnittelijan (puutarha)arkkitehtuurikäsityksistä ja -ideologioista tärkeä osa tutkimusta. Näin varsinkin kun tarkastellaan kohteen esityksiä.¹⁸⁸ Rosenbröijerin kohteiden esitykset ovat puutarhapiirustuksia. Suunnitelmaesitykset voisivat olla toisen suunnittelijan kohdalla esimerkiksi pienoismalleja tai tietokonemallinteita. Esitykset kuvaavat niitä käsityksiä ja ideologioita, joita suunnittelijalla on ollut mielessä suunnitelmaa tehdessään.

Ongelmalliseksi tässä lähestymisessä muodostuu tekijöiden intentioiden havaitseminen. Lehtosen mukaan ongelmalta voi välttyä katsomalla, että esityksiin sisältyy tekijänsä visiot tai ideat. Roman Jakobsonin mukaan suunnitteluesitykset ovat suunnittelijan ajattelun tuotosta ja näin niissä ovat mukana tekijänsä käsitykset ja ideologiat. Kolmanneksi

¹⁸⁷ Ibid.

¹⁸⁸ Ibid.

on todettava, että esitysten tulkintaan vaikuttavat tulkitsijan kulttuuri- ja kokemustausta sekä esittämisentapa ja siihen liittyvät merkitykset.¹⁸⁹ Tekijän intentiot eivät muodosta yhtä ainoata tulkitsemiskehikkoa työlle. Tekijä onkin nähtävä konstruktiona, jonka tuotoksena on syntynyt teos, jota tarkastelemme.

Moderni maisema-arkkitehtuuri, kaupunkirakentaminen, lähiöpolitiikka ja asuinalueiden ympäristölle asetetut vaatimukset ovat kaikki osa piirustuksien historiaa, joka avautuu niiden tulkitsijalle vähitellen. Piirustukset ovat niiden tulkitsijalle mahdollisuuksien kenttä, jota tarkastellessa on oltava kuitenkin varovainen. Piirustukset ovat hyvinkin vapaasti tulkittavissa ja sovellettavissa eri ideologioihin sopiviksi. Puutarha- ja maisemasuunnitelmien tarkastelussa oli ymmärrettävä erottaa toisistaan tekniset ja taiteelliset ratkaisut. Tämän huomioon ottaminen tutkimuksen puitteissa tehtävässä piirustusten analyysissä on erityisen tärkeää.

Suunnittelun historiassa taidehistorioitsijat ovat usein tutkineet toteutettujen suunnitelmien rinnalla toteutumattomia suunnitelmia. Eliel Saarisen Munkkiniemi-Haaga-suunnitelma ei toteutunut kuin vain pieneltä osalta. Kuitenkin suunnitelmalla on vankka sija Suomen kaupunki- ja arkkitehtuurihistoriassa.¹⁹⁰ Samoin Rosenbröijerin suunnitelmista osa on toteutettu, osa ei. Tämä ei kuitenkaan aseta tulkinnalle olennaisia esteitä. Kaikista piirustuksista ei ole mahdollista selvittää, onko ne toteutettu ja missä mittakaavassa. Joitakin muistijälkiä on selvitettävissä kuva-arkistojen ja eri toimihenkilöitä tai osallisia haastatteleamalla.

3.2. Esimerkkikohteiden analyysi

Keskityn Rosenbröijerin piirustusten analyysissä pihan eri elementtien, suunnittelufunktioiden ja Rosenbröijerin suunnittelulle ominaisen muotokielen tunnistamiseen. Käyn kohteet läpi järjestelmällisesti niiden tilanjaon, massoittelun, pintamateriaalien, rakenteiden ja rakennuksien, kasvien sekä liikkumisen ja toimintojen osalta. Rosenbröijerin suunnitteleminen pihojen osalta on lisäksi mahdollista tarkastella asuinpihan muutosvaiheita 1960-luvulta vuosisadan loppupuolelle saakka. Tarkastelun ohessa tavoitteeni on kiinnittää huomio niihin modernin piha-arkkitehtuurin elementteihin, jotka vaikuttavat siihen, miten pihaa käytettiin ja miten piha koettiin.

¹⁸⁹ Ibid, 29.

¹⁹⁰ Nikula 1998, 178.

Työssäni käsittelen pihan muutosta Rosenbröijerin suunnittelun osalta. Se, mitä pidettiin pioneerimaisena 1960-luvulla, ei ollut sitä enää vuosisadan lopussa. Myös suunnittelutyön tekniikat ja materiaalit kehittyivät. Modernissa piha-arkkitehtuurissa huomion arvoisia asioita ovat pihan toiminnalliset muutokset, sen muotokieli ja taiteellinen suunnittelutyö. Modernin suomalaisen maisema-arkkitehtuurin ominaispiirteisiin ei sinällään kiinnitetä huomiota muuten kuin itse Rosenbröijerin suunnittelutyössä. Modernien pihaelementtien tunnistaminen puutarhapiirustuksissa ja nykypäivän maisemassa (luku 4) tuo esille maisemassa tapahtuneita muutoksia sekä niitä elementtejä, jotka ovat jääneet maisemaan pysyvästi.

Asunto-osakeyhtiö Otsonrinne

As. Oy Otsonrinteen piha-alueet sijoittuvat yksityisen ja puolijulkisen tilan välimaastoon. Kadunpuoleiset, puolijulkiset etupihat on tarkoitettu katsottaviksi. Ne yhdistävät ja erottavat julkisen tilan eli kadun yksityisestä asuintalosta. Kadun ja kodin välille syntyy näin yhteys ja jatkumo. Se on olennainen osa porvarillisen asumisen logiikkaa. Siinä nähtäväksi asetettu, vilaukselta nähty ja ei-näkyville asetettu muodostavat oman tilapolitiikkansa.¹⁹¹ Asuintalon toisella puolella sijaitseva takapiha on asukkaiden omassa käytössä, katseilta suljettu tila. Asuntojen yhteiskäytössä oleva nurmikenttä linkittyy takapihan puutarhapalstoihin. Tämän tyyppisiä yksityisen ja yhteisen alueen pihajärjestelyjä on toteutettu paljon modernissa maisema-arkkitehtuurissa sosiaalireformin yhteydessä¹⁹².

Rosenbröijerin tekemä puutarhasuunnitelma As. Oy Otsonrinteestä on tehty kuultopaperille mittakaavaan 1:100 (katso liite 4). Mittakaava on tarpeeksi suuri tuodakseen esille koko asuintalon ympäristön, muttei liian suuri estääkseen detaljien osoittamisen suunnitelmassa. Piirustuksista löytyy pohjoisnuoli, materiaali- ja kasvillisuusmerkintöjä, muttei maastonkorkeuksia tai istutuksien määriä. Luultavasti ne on tarkoitettu tarkastettaviksi maastokäynnin yhteydessä. As. Oy Otsonrinteen piirustuksien yhteydessä ei ollut kasviluetteloita tai urakkatarjouksia liitteenä. Puutarhapiirustusten liitteinä on kasviluetteloita ja työselityksiä 1980-luvulta lähtien enemmän kuin 1960-luvulla¹⁹³.

¹⁹¹ Saarikangas, 2002, 149. Katseen politiikasta ja tilankäyttäjän näkökulmasta lisää esimerkiksi Saarikangas (2002).

¹⁹² Esim. Tunnard, *the All-Europe House* (1993, SIVU) tai Tunnard, *the Communal Gardens* (1948, 145).

¹⁹³ Tahvosen haastattelu, 2010.

Suunnitelmissa näkyy, että luonto ympäröi ja erottaa rivitalorakennukset toisistaan funktionalistisen suunnitteluihanteen mukaisesti ¹⁹⁴. Toisaalta asunnot eivät ole täysin luonnon helmassa – piha vastaa tilajärjestelyiltään 1960-luvun asumisihanteita: kaupunkimaista asumista luonnon helmassa, josta on helppo liikkua lähellä sijaitseviin palveluihin, virkistysalueille tai harrastuskeskuksiin. Asuinrakentamisen ja pihaarkkitehtuurin oli pysyttävä yhteiskunnan ja elintapojen muutoksessa mukana. Haaste oli vastata niin sanotun ”uuden ajan” (*l’esprit nouveau*), uuden ihmisen vaatimuksiin. ¹⁹⁵

Pihoilla olevien patioiden tai päällystettyjen oleskelualueiden, ”lautamattojen”¹⁹⁶ rakentaminen kummallekin puolelle taloa, etu- ja takapihalle korostuu Otsonrinteessä. Modernin pihan muotokieli on tehty pihan materiaalien valinnoilla. Esimerkiksi lautatai betonipinnoitteinen terassimainen rivitalopihan puutarha kuvastaa hyvin hygieenisen asuinarkkitehtuurin painottamista myös maisemasuunnittelussa. Patio on olohuoneen jatko talon ulkopuolella. Patioiden sommitellut istutusneliöt on tarkoitettu vapaasti kasvaville kukkaistutuksille. Istutusneliöiden tematiikka on tuttu kansainvälisestä modernista puutarhasuunnittelusta ¹⁹⁷.

Laatoitusmateriaaleina on mitä luultavammin käytetty asfaltti- ja betonilaattoja. Ne muodostavat näin kulutusta kestävästä käyttöpihan. Laatoitus on myös mahdollista toteuttaa moniin kohteisiin ilman hankaluuksia. Puutarhasuunnitelmassa laatoitetut alueet muodostavat hyvin geometrisen ja linjakkaan tilanjaon yhdessä pensasistutuksen kanssa. Pensaat on istutettu dynaamiseen linjaan, jota Rosenbröijer käytti useimmissa puutarhasuunnitelmissaan.

Otsonrinteen pihat muodostavat harmonisen kokonaisuuden piirustuksissa. Tarkemmin analysoidessaan piirustuksissa näkee selvästi pihan muotokielen moninaisuuden. Pihojen muotokieli on selkeän geometristä. Detaljit ovat harkittuja, kestäviä ja ajattomia pienimuotoisuudessaan. Pihan materiaaleina käytetään vaihtelevasti puuta, kasvillisuutta, vesielementtiä ja kiviaineista. Pihan funktiot eivät eroa olennaisesti toisistaan. Vapaa-ajan vietto on etusijalla. Pihat muodostavat näin yhtenäisen kokonaisuuden.

¹⁹⁴ Saarikangas, 2002, 230, 339.

¹⁹⁵ Ibid, 472.

¹⁹⁶ Lautamatto-käsite oli käytössä ainakin Puutarha-lehdessä 1960- ja 1970-luvuilla. As. Oy Otsolahden pihoilla käytetty asfaltti- tai betonilaattoja.

¹⁹⁷ Katso esimerkiksi Taylor, G. C., *The Modern garden* (1946) tai Tunnard, Christopher, *Gardens in the Modern Landscape* (1948).

Niissä yhdistyy helppohoitoisuus, vaivattomuus, esteettisesti suunniteltu harmoninen kokonaisuus ja ajattomuus.

Otsonrinteen takapihat on suunniteltu terassimaisiksi. Takapihojen päällystetyt piha-
laatat on tarkoitettu pihakeinuja ja grillejä varten. Pihojen yhteydessä olevat istutukset
ovat pienimuotoisia ja niiden hoito on asukkaan omista intresseistä riippuvaa. Hyöty-
käyttöön tarkoitettuja alueita ei suunnitelmista löydy, vaan pihat ovat yksinomaan
esteettisiä seurusteluun tarkoitettuja tiloja. Pihojen yksityisyyden ja naapuruussuhteen
välinen raja on pieni.

Majkenilaiselle pihalle ominainen elementti ovat materiaalien lisäksi kasvillisuus ja
tiettyjen kasvilajikkeiden käyttö. Rosenbröijer piti tärkeänä maan hyötykäyttöä, sen
mahdollisuuksien huomioon ottamista. Tätä näkökulmaa ei ole otettu huomioon hyöty-
viljelyn osalta Otsonrinteen puutarhasuunnitelmissa. Rosenbröijer on käyttänyt
Otsonrinteen alkuperäisessä puutarhasuunnitelmassaan kasvillisuutena kurtturehtiruusu-
ja [Rosa Rugosa] ja Pohjantähti-ruusuja sekä pensaista kartiomarjakuusia [Taxus Media
Hicksii]. Kasviluettelossa on niin ikään atsaleoita [Rhododendron simsii], piippuköyn-
nöstä [Aristolochia durior], jaloangervoja [Astilbe arendsii] ja valeangervoja [Rodgersia
aesculifolia], pohjantantakukkia [Lythrum salicaria], pirunkeppejä [Aralia elata], kelas-
köynnöstä [Celastrus orbiculata] ja päivänliljaa [Hemerocallis lilio-asphodelus]. Piha-
alueelle suunniteltuja puita olivat kirsikka, cembramänty [Pinus Cembra], metsämänty
[Pinus Sylvestris], mustajalopähkinä [Juglans nigra], mongolianvaahtera [Acer Ginna-
la], verivaahtera [Acer Schwedleri], vuorimänty [Pinus Mugo] ja hieskoivu [Betula
pubescens].

Rosenbröijerin Otsonrinteen pihasuunnitelmassa yksityiset piha-alueet on rajattu toisis-
taan. Osa rivitaloasuntojen pihoista on rajattu toisistaan puisilla aidoilla tai
pensasaidoilla alkuperäisessä puutarhasuunnitelmassa. Ulkotila on näin jaettu samoin
kuin sisätila. Piha muodostaa modernin elämäntavan käyttöön otetun asuintalon jatkon
¹⁹⁸. Funktionalismin ihanne on vaikuttanut mitä luultavammin takapihan yhteisen nur-
mikentän suunnittelussa. Yhteinen, yksityiset piha-alueet yhdistävä takapihan
nurmikenttä tarjosi myös mahdollisuuden naapuruussuhteen luomiseen. Tässä suhteessa
oma koti, perhe ja lähialueen sosiaalinen verkosto olivat yhä huomionarvoisia asioita

¹⁹⁸ Tunnard, 1993, 162.

asuinalueiden suunnittelussa.¹⁹⁹ Etupihojen toiminnot painottuvat taas liikkeeseen ja kulutukseen, lähtemiseen ja paluuseen.

Kahtiajako pihan menneisyyden ja nykyisyyden välillä on näin selvä. Piha toimi vielä 1900-luvun puolella mies- ja karjapihana. Rajaamalla pihan toiminnoista pois karjatilan ja peltotöiden mahdollisuus, modernin ajan piha lupaa mielikuvallisesti siisteydellään, helppoudellaan ja käytännöllisyydellään paremman, kehittyneemmän ja sivistyneemmän tulevaisuuden tulevan sukupolven saavutettavaksi. Modernin ajan ajattelu tuki utopistisia kaupunki-ideologioita ja vastaava suuntaus näkyy myös puutarha-arkkitehtuurin saralla. Moderni arkkitehtuuri vaati myös puutarha-arkkitehtejä suunnittelemaan uudella tavalla.

As. Oy Otsonrinteen pihoissa tämä näkyi hyvin toimeentulevan perheen rivitaloihanteena, jossa piha nähdään asteittaisena olohuoneen jatkeena. Pihan arkkitehtoninen muotokieli on geometrinen ja vapautuu luontoa myötäileväksi ja toiminnoiltaan vapaasti käytettäväksi tilaksi takapihoilla. Piha on näin asunnon jatke, jossa korostuu vapaa-aika, ei talouden toimeentuloon liittyvät toiminnot. Pihan hyötyviljely on myös korvattu koristeistutuksilla, jotka on istutettu tarkasti sommiteltuihin istutusneliöihin. Pihan merkitys on näin yhteiskunnan keskiluokan vapaa-ajan vieton alue.

Pähkinärinne

Pähkinärinteen piha-alueet on toteutettu asuinkerrostalojen yhteyteen metsämaisemaan. Rosenbröijer laati kaikkiaan Pähkinärinteeseen noin sata suunnitelmapiirustusta. Niistä suurin osa on katualueiden suunnitelmia ja asunto-osakeyhtiöiden pihasuunnitelmia. Lisäksi Rosenbröijer laati alueelle, yleisasemapiirroksen sekä maisema-, topografia-, maaperä- ja kasvillisuusanalyysin sisältävän ympäristöselvityksen.

Pähkinärinteen As. Oy Hämeenkylässä keskustan pihasuunnitelma on tehty vuosien 1971-1972 aikana mittakaavassa 1:100 (katso liite 5). Piha-alue rajautuu kevyen liikenteen väylän, parkkipaikkatontin ja kahden asuinkerrostalon väliin. Toisella puolella taloa on metsämäinen, pyykin kuivauspaikaksi suunniteltu alue. Pihasuunnitelma on laadittu myös talojen reunusseinille ja kadun puoleiselle sisäänkäynnille.

¹⁹⁹ Saarikangas, 2002, 387.

As. Oy Pähkinälehdon ja Pähkinäkaaren yhteispihan vihersuunnitelma on tehty vuonna 1975 (katso liite 5). Mittakaava on suunnitelmissa 1:100. As. Oy Pähkinälehdon ja Pähkinäkaaren pihasuunnitelma on kokoluokaltaan isompi kuin As. Oy Hämeenkyllän keskustan. Aluetta rajaavat poikittaissuunnassa asuintalot, pitkittäissuunnassa puistikomainen metsäalue ja toisella puolella parkkipaikkatontti puuistutuksineen. Parkkipaikalta päin pääsee pensaiden väliin jätettyjen aukkojen läpi lasten leikkialueelle.

As. Oy Hämeenkyllän keskustan piha on esimerkillinen modernin pihan toteutus. Yksinkertaisuudessaan on moderni piha usein laatoitettu kivi- tai asfalttimateriaaleilla kasvillisuuden keskittyessä pensas- ja puuistutuksiin. Kuten As. Oy Hämeenkyllän keskustan pihassa, yksinkertaistenkin pihaelementtien rytmitys auttaa pääsemään hyvään lopputulokseen. As. Oy Pähkinälehdon ja Pähkinäkaaren yhteispiha edustaa toisenlaista modernin pihan henkeä. Sen perusolemus pohjautuu eri toimintoihin jaettuihin vyöhykeisiin. Kulkutiet ovat tärkeä osa pihan järjestystä. Näistä kevyen liikenteen, asunnon ja kadun välinen osuus on asfaltoitu. Toinen vyöhyke muodostuu nurmikentästä ja istuinpaikoista. Kolmas vyöhyke on toiminnan, leikin ja kotitalouksien toimintojen vyöhyke. Se muodostaa pihan keskustan, johon on paras näköyhteys kummastakin asuintalosta.

As. Oy Pähkinälehdon ja Pähkinäkaaren asuinkerrostalojen piha-alueella näköyhteys talojen välillä on peitetty ja piha-alue on jätetty katseille avoimeksi. As. Oy Hämeenkyllän keskustan kerrostaloista on samaten suora katseyhteys pihalle. Lasten leikkialue vie pihan suurimman osan alueesta, tuuletustelineet on sijoitettu sen reunoille. Tilajärjestely kuvaa ajan sukupuolittunutta ja sukupuolittavaa luonnetta sekä on järjestäytynyt ajallistilallisesti²⁰⁰. Kulku- ja näköyhteys asuintalosta pihalle on samaten olennainen osa asumisjärjestelyjä.²⁰¹

Pihan toinen pääty on suunniteltu metsämäiseksi alkuperäistä puustoa hyväksikäyttäen. Metsikkö toimii vastapainona kadun puoleiselle liikenteelle ja järjestää piha-alueetta. Metsiköt ja niihin rinnastetut joutomaat ovat olennainen osa lähiöarkkitehtuuria. Metsä ja joutomaa kuvastavat hyvin lähiöiden lähtökohtaista asetelmaa asutun ja asumattoman, kaupungin ja maaseudun välillä.²⁰² Maisema-arkkitehdin tehtävänä voisi olla tässä

²⁰⁰ *Asuin ympäristön sukupuolittuneiden ja sukupuolittavien merkitysten muotoutuminen tapahtuu toisinsa kietoutuvassa tilassa ja ajassa*, *ibid*, 447-448.

²⁰¹ Saarikangas, 2002, 332.

²⁰² *Ibid*, 492.

suhteessa linkittää rakennus ympärillä olevaan luontoon. Pihasuunnitelman linkittyminen rakennukseen ja sen liitoskohta tulevat näin suunnittelun tärkeimmäksi tavoitteeksi yksityiskohtien, detaljoinnin sijaan.

Asuinkerrostalojen pihat ovat jatkuvassa kulutuksessa, mikä asettaa paineita niiden ylläpitoon. Asunto-osakeyhtiöiden budjettien kannalta on toisin sanoen hyödyllistä valita vähän ylläpitoa vaativia elementtejä sekä helppohoitoisia ja kestäviä istutuksia. As. Oy Hämeenkylässä suunnitelmassa korostuu pihan yleisilmeen keskittyminen materiaaleihin, ei niinkään kasvillisuuteen. Se ei ole este hyvän urbaanin ympäristön rakentamiselle. Elementtien käyttö voi onnistuessaan tarjota onnistuneen ja viihtyisän pihan alueen.²⁰³ Vielä vuonna 1978 suomalaisen asukkaana, luonnonlapsena, ei ajateltu hyväksyvän tällaista urbaania pihaa²⁰⁴.

As. Oy Hämeenkylässä keskustan pihasuunnitelma on detaljoidumpi kuin As. Oy Pähkinälehdon ja Pähkinäkaaren suunnitelma. As. Oy Hämeenkylässä keskustan asuinkerrostalon sisääntuloon ja sisäpihalle on sijoitettu suuret maakivet, jotka korostavat Pähkinärinteeseen luontoa ja metsämaisemaa. Asunto-osakeyhtiön sisäpihalla maakiven kokoa on korostettu lisäämällä kunkin ympärille pienikokoisia rantakiviä. Neliönmuotoinen laatoitus kattaa sisäpihan pensasryhmät, istutusryhmät ja hiekkalaatikon. Piha on suunniteltu kestämään kulutusta. Materiaalit kivi, betoni ja pensasistutukset geometriseen muotoon sommiteltuina eivät tuo mieleen puutarhasuunnittelun romanttisen filosofian perinnettä ruusuistutuksineen ja niiden seassa polveilevine polkuineen. As. Oy Hämeenkylässä keskustan piha on kuitenkin tasapainoinen, käyttöön ja toimintaan suunniteltu piha.

As. Oy Pähkinälehdon ja Pähkinäkaaren suunnitelma on isompi mittakaavassaan ja materiaalit ja kasvit ovat joko alkuperäisiä paikalle kuuluneita tai siihen pyrkiviä. Materiaaleina on käytetty pihan keskustassa on ryhmittäin mukulakiviä ja laatoitusta, muutoin pintamateriaalina on käytetty kivituhkaa. Pihan muut pintamateriaalit ovat lähinnä alkuperäistä aluskasvillisuutta tai nurmipintaa. Parkkipaikan pääty on suunnitelmassa laatoitettu, siisteys ja hygienia tavallaan konkretisoituvat laatoituksessa kodin ja ulkotilan, aikuisten ja lasten välille.

²⁰³ Armas, 1978, 64.

²⁰⁴ Ibid.

Pähkinärinteiden asuinpihojen rakenteet ovat hyvin standardisoituneita. Kaikilta pihoilta löytyvät lasten leikkialueet ja kodinhoidolle varatut tilat. As. Oy Pähkinälehdon ja Pähkinäkaaren yhteispihan suunnitelman ydinosan muodostaa lasten leikkipaikaksi suunniteltu alue keinuineen, kiipeilytelineineen ja hiekkalaatikoineen sekä pyykin-kuivaus- ja tamppaustelineet. Siinä painottuvat lasten- ja kodinhoidon tarpeista huolehtiminen. Joitakin istuinpenkkejä on varattu istutusalueen reunoille. As. Oy Hämeenkyllän keskustan pihasuunnitelma on edellistä pienikokoisempi. Se sisältää silti pääasiallisesti samat rakenteet ja toiminnot kuin edellä mainittu esimerkki.

Pähkinärinteiden pihasuunnitelmissa on kasvillisuus luonnonmukaista ja perustuu jo olemassa olevan kasvillisuuden hyötykäyttöön. Tämän lisäksi kasvilajikkeissa on pyritty niiden helppohoitoiseen ylläpitoon ja kasvien kestävyysominaisuuksiin. As. Oy Hämeenkyllän keskustan suunnitelmassa on käytetty kotipihlajaa [*Sorbus aucuparia*], metsävaahteraa [*Acer platanoides*], pensaista ja perennoista jaloangervoa [*Astilbe weisse gloria*], japaninhappomarjaa [*Berberis thunbergii*], kurtturehtiruusuja [*Rosa rugosa*], köynnöshortensiaa [*Hydrangea anomala subsp. petiolaris*], pensashanhikkia [*Dasiphora fruticosa*], vuorenkilpiä [*Bergenia crassifolia*], vuorimäntyä [*Pinus mugo*] ja sipulikasveista tulppaaneja [*Tulipa appeldoorn*].

Kasvilajikkeiden käyttö on paljon monipuolisempaa As. Oy Hämeenkyllän keskustan pihassa kuin As. Oy Pähkinälehdon ja Pähkinäkaaren yhteispihassa. Pihasuunnitelmasta löytyvät vain koivu [*Betula sp.*], sirotuomipihlaja [*Amelanchier laevis*] ja tuhkapensas [*Cotoneaster lucida*] sekä parkkipaikan istutuksiin on merkitty kurtturehtiruusu [*Rosa rugosa*]. Piirustuksessa on merkintä puistikon kohdalla ”puusto harvennetaan, kaikki elinvoimaiset, etenkin koivut ja männyt, säilytetään. Aluskasvillisuutta varottava vahingoittamasta”. Pihan keskustassa sijaitsevan leikkialueen kohdalle on myös merkitty ”hyväkuntoiset koivut ja männyt säilytetään”.

Pähkinärinne on rakennettu vastaamaan kasvavan väestön ja kulutuksen tarpeisiin yrittäen samalla tarjota väestölle virkistys- ja harrastusmahdollisuuksia. As. Oy Pähkinälehdon ja Pähkinäkaaren pihaympäristö on suunniteltu toiminnoiltaan yhteiseksi, kollektiiviseksi alueeksi. As. Oy Hämeenkyllän keskustan piha-alueen suunnitelma on yksityisempi, tietyille käyttäjäryhmälle suunniteltu pihat. Kummankin pihan suunnitelmissa korostuvat kuitenkin perheen, kotitöiden ja lastenhoidon toiminnot.

Pähkinärinteen pihasuunnitelmien analyysin jälkeen on todettava, että Rosenbröijer ei hallinnut vain yksittäispuutarhojen suunnittelutyötä. Rosenbröijerin hallitsema taito oli suunnitella niin, että rakennus ja puutarha limittyivät toisiinsa muodostaen kokonaisuuden²⁰⁵. Viihtyisä, rakennuksen ja ympäristön saumattomasti linkittävä ja paikan hengen tavoittava piha ei ole helppo suunnittelutehtävä puutarha-arkkitehdille.

Piha on tässä merkityksessä julkinen ja kaikille yhteinen tila. Se ei ole enää porvarillisen kodin edustuskuva, vaan se tukee asumisen ja elämisen perustoimintoja ja korostaa tasa-arvoista ja luonnonmukaista elinympäristöä. Lähiöpiha edusti monelle maalta muuttaneelle ensimmäistä kaupunkimaista ympäristöä. Piha edustaa näin toiminnallista yhteiskuntakasvatuksen tilaa, jossa oli mahdollista luoda sosiaalisia verkostoja kotitöiden ja lasten kasvatuksen ohella. Pihan merkitys viljelysmaana on täysin unohdettu.

Näkin pihapuistikko

Näkin pihapuistikko on maastonkorkeudeltaan hieman kohoava polkujen, pensaiden ja nurmikkojen rajaama tila. Rosenbröijer on laatinut alueelle istutus- ja työpiirustuksen mittakaavassa 1:100 (katso liite 6), liimattavan reunakiven detaljipiirustuksen ja viherhöiden työselityksen. Istutuspiirustus on väritetty ja se on yksinkertaisen piirustustekniikan ansiosta helposti luettava.

Pihapuistikkoa jäsentävät pihan keskellä olevan huvimajan lisäksi päiväkodin piha, joka vie pihapuistikosta 1/5 osan, kaksi tuuletustelinettä vastakkaisilla sivuilla ja asukkaille tarkoitettu oleskelutila, jossa ovat pihakatos ja lasten leikkipaikka. Päiväkodin pihan ja asukkaiden oleskelutilan vastakkaiselle sivulle on suunniteltu puistomainen alue, jossa on istutuksia, polkuja ja nurmikenttä.

Näkin pihapuistikon pintamateriaaleina on käytetty suuria nurmialueita, kivituhkaa, betonikiveyksiä ja liimattuja reunatukia istutusalueiden reunoilla. Suunnitelmaan on merkitty myös väliaikaisten aitojen paikkoja. Pihan keskustana on ehdottomasti huvimaja. Pensasistutukset ja polut kaareutuvat huvimajaa kohti, lastenkodin pihan ja asukkaiden oleskelutilan väliin piirretty pergola ohjaa katsetta huvimajalle päin. Huvimajan viereen, näköalapaikalle on piirretty kaksi istuinpenkkiä. Alemmalle tasolle, huvimajan kummallekin puolelle on samaten suunniteltu istuinpenkit. Päiväkodin pihan ympäristöön on sijoitettu lasten vaunukatos, varasto ja pihakatos.

²⁰⁵ Ahlmanin haastattelu, 2010.

Rosenbröijerin laatima suunnitelma antaa paperilla kuvan englantilaisesta maisemapuistosta. Piirustuksen mittakaava (1:100) herättää kuitenkin epäilyksen toteutetun puutarhan maisemapuistomaisuudesta. Näkin pihapuistikko on selvästi vapaa-aikaa, erityisesti kävelyä ja lasten leikkejä varten suunniteltu ja suunnittelun perusta on sen esteettisissä lähtökohdissa.

Suunniteltu kasvillisuus koostuu lehti- ja havupuista, korkeista, keskikorkeista ja matalista pensasistutuksista sekä köynnöksistä. Kasvilistan puita ovat metsävaahtera [*Acer platanoides*], verivaahtera [*Acer platanoides* 'Schwedleri'], balkaninhevostanja [*Aesculus hippocastanum*], isotuomipihlaja [*Amelanchier spicata*], sirotuomipihlaja [*Amelanchier laevis*], koristeomenapuu [*Malus adstringens* Hopa], marjaomenapuu [*Malus baccata*], pilvikirsikka [*Prunus pensylvanica*], rusokirsikka [*Prunus sargentii*], kotipihlaja [*Sorbus aucuparia*] ja metsätammi [*Quercus robur*]. Pensaiksi on valittu euroopanpähkinäpensas [*Corylus avellana*], syyshortensia, [*Hydrangea paniculata* gr. fl.], rusokuusama [*Lonicera tatarica*], kurtulehtiruusu [*Rosa rugosa*], ruusuangervo [*Spiraea japonica* 'Froebelii'], norjanangervo [*Spiraea* 'Grefshelm'], kinosangervo [*Spiraea* x vanhouttei] ja sireeni [*Syringa vulgaris*]. Havupensaita suunnitelmassa ovat kääpiövuorimänty [*Pinus mugo* 'Mugillo'] ja japaninmarjakuusi [*Taxus cuspidata*]. Köynnöksiä ovat kiinanlaikkuköynnös [*Actinidia kolomikta*], kelasköynnös [*Celastrus orbiculata*] ja köynnöshortensia [*Hydrangea anomala* subsp. *petiolaris*].

Pihapuistikon toiminnot, lasten leikkipaikat, tuuletustelineet ja istuin- ja oleskelupaikat kuten huvimaja, sijaitsevat pihasuunnitelma-alueen pohjoispäädyssä. Pihasuunnitelma on toimintojen epätasapainoisesta jakaantumisesta huolimatta tasapuolinen kokonaisuus. Näkin pihapuistikon suunnitelmaan ei ole merkitty, onko asuintaloihin kulku sisäpihan vai kadun puolelta. Itse pihapuistikoon tullaan sisään alueen reunoilla olevista avoimista porttikongeista. Pihan ja kadun väliset yhteydet ja kohtaamiset ovat näin säädeltyjä sekä asukkaiden mahdollisen valvonnan ja tarkkailun alaisia ²⁰⁶. Pihan läpi kävely ei ole kuitenkaan vain havaituksi tulemistä. Liike ja liikkuminen ovat olennaisia tilan ja sen merkitysten muotoutumisessa.

²⁰⁶ Ibid, 177.

Liikkuminen tilassa ei luo samoja merkityksiä kuin saman paikan katsominen kauempaa.²⁰⁷ Esimerkiksi Näkin pihapuistikon pinnanmuodostus ei hahmotu samalla tavalla siinä liikkuvalla ja sitä parvekkeen korkeudelta katsovalle. Puistikossa kävelevä aistii hiekkapolun rahinan, kirsikkapuun kukinnan tuoksun ja veden lorinan huvimajan vesialtaasta. Katsova sen sijaan näkee pihan puiden latvojen perspektiivistä. Pihan havainnointi eri tasoilta, maan tasolta tai parvekkeelta tuottaa erilaiset merkityksenantoprosessit pihan kokijalle²⁰⁸. Näkin pihapuistikon ja asuinkerrostalojen suhde on siis vuorovaikutteinen ja läheinen. Piha ei ole näin vain kasvillisuuden ja materian muotojen, vaan myös käyttäjän ja kokijan muokkaamaa tilaa.

Pihan merkitys on taas muutoksessa. Lasten kasvatus ja kodinhoito ovat asetettu pihassa toisarvoisiksi. Urbaaniin kaupunkirakenteeseen yhdistetyssä pihapuistikossa korostuu luonnon esteettinen ihailu ja rauhallisen ”flaneeraavan” katsojan ja kulkijan asema. Näin piha on kodin ulkopuolinen tila, joka on irrotettu kodinhoidon yhteydestä tai kasvien viljelemisestä. Piha muodostaa välitilan kaupungin ja kodin välille, mutta muistuttaa enemmän esimerkiksi kuntoutuslaitoksien virkistyspuistoja kuin perinteisesti ymmärrettyä omakotitalon pihaa sen muotokielen ja toimintojensa kannalta.

Asunto-osakeyhtiö Tilkankuja

Rosenbröijer on laatinut As. Oy Tilkankujaan pihasuunnitelman vuonna 1993 (katso liite 7). Suunnitelman on piirtänyt Heini Pirttinen. Arkkitehtitoimisto Stefan Ahlmanin välittämänä tullut suunnittelutyö edustaa Rosenbröijerin toimiston leipätyötä 1990-luvulla. Tämän kaltaiset kohteet eivät olleet yleisesti arvostettuja maisema-arkkitehtien piirissä, mutta ne olivat 1990-luvulla Rosenbröijerin toimiston pääasiallisia toimeksiantoja.²⁰⁹

Tilkankujan pihatontti sijaitsee rajatulla sisäpihalla. Piha-alue on rajattu katu-alueesta kaksi metriä korkealla aidalla. Pihaa lähinnä olevissa asuinkerrostaloissa on kolme kerrosta. Pihan pintamateriaaleja ovat asfaltti, betonilaatoitus, pöllireuna leikkialueen reunoilla, sepelikaistale kulkuväylien reunoilla sekä puuritulät leikkialueella ja nurmi-alue pihan toisessa päässä.

²⁰⁷ Ibid 450-451.

²⁰⁸ Ibid, 489.

²⁰⁹ Tahvosen haastattelu, 2010.

Pihasuunnittelu on kehittynyt 1900-luvun puolivälistä ja se on myöhemmin tullut standardisoituneeksi osaksi alueiden suunnittelua ²¹⁰. Tilkankujan esimerkissä standardisoituminen näkyy lasten leikkivälineiden, roskakatosten, valaistuksen ja puukäytävien toteuttamisena vakiokuvaston malleilla. Puutarhakalusteiden vakiomallipiirustuksia on käytetty jo Jänneksen toimistossa ²¹¹. Rosenbröijerin toimistolla oli myös käytössä mallipiirustukset erilaisille leikkivälineille, pihan laatoitukselle kuten puulankuille sekä leikkivälineille, aidoille ja pergoloille. As. Oy Tilkankujan suunnitelmassa piharakenteiksi on merkitty lipputanko, tomutusteline, polkupyöräteline, roskakori, leikkimökki ja jousikeinu. Nämä kaikki kuuluvat 1990-luvun pihan vakiokuvastoon. Muita piharakenteita ovat aidat, portit, vajat, pöydät, penkit, näkösuojasäleiköt ja pergolat.

Istutussuunnitelman mukaan pihan puiksi on valittu vaahtera [*Acer platanoides*] ja ruotsinpihlaja [*Sorbus intermedia*], pensaiksi keltaoksanukka [*Cornus stol. flaviramea*], puolikerrottu nukkeruus [*Rosa nitida* Defender], koivuangervo [*Spiraea betulifolia*] ja norjanangervo [*Spiraea cin. Grefsheim*] sekä köynnökseksi köynnöskuusama [*Lonicera caprifolium*]. Pihan toiminnoista painottuvat lasten leikkialue ja yleinen kulku asuntoihin. Pyöräsäilytys ja parkkipaikka on sijoitettu lyhyen matkan päähän pihasta. Kokonaisuudessaan suunnitelma on yksinkertainen muotokieleltään.

Suunnitelmapiirustuksien lisäksi Tilkankujan kohteesta on säilynyt Rosenbröijerin tekemiä luonnoksia, jotka on tehty lyijykynällä skiss-paperille. Tilkankujan esimerkin valitsin, koska sen yhteydessä olleet luonnoshahmotelmat tuovat Rosenbröijerin suunnittelutavan hyvin esiin. Lisäksi luonnokset mahdollistavat jossain määrin tekijän ja piirtäjän roolin arvioinnin, mikä tuo pihasuunnitelmiin aiemmin mainitsemattoman näkökulman.

Tilkankujan suunnitelmaluonnokset on hahmoteltu hyvin vapaalla kädellä. Niistä välittyy suunnittelijan kokonaisvisio valmiista kohteesta. Luonnokset on tehty vahvalla kädellä, muodot ovat selkeitä. Heikommin, vain hahmottelemalla on luonnosteltu puiden paikkoja. Luonnoksissa ei ole mittakaavaa, joten ne ovat hyvin vapaamuotoisia. Ne ovat enemmänkin idea tai visio kuin suunnitelma. Luonnoksien avulla on mahdollista

²¹⁰ Äijälän haastattelu, 2010.

²¹¹ Ibid.

seurata suunnittelun kehittymistä. Rosenbröijerin suunnitelma-arkistossa tämänkaltaisia luonnoksia onkin nimitetty toimiston sisällä 1990-luvulla ideapapereiksi²¹².

Jakobson on kiinnittänyt huomiota juuri tähän poeettiseen ilmaisuun ja siihen sisältyvään esteettiseen ja taiteelliseen kielenkäyttöön. Kielenkäytön voi katsoa olevan myös kuvallista merkitysten välittämistä. Luonnoksien suunnittelu ei noudata rationaalisia konventioita. Tällä poeettisuudella on mahdollista uudistaa suunnitelmaesityksiä.²¹³ Rosenbröijerin luonnoksissa näkyy hyvin vahvasti hänen suunnitteluvisionensa. Muodot ovat vahvoja, linjat ja viivat on tehty varmalla kädellä, usein paksulla tussilla. Suunnitelma on omintakeinen, *majkenilaisen* käden jäljen tuotos.

Tilkankujan suunnittelutyö lähti liikkeelle vapaasta luonnostelusta. Suunnitelman muoto kehittyi luonnostyöskentelyssä. Luonnoksien viiva vahvistuu ja pihatoiminnot löytävät oman paikkansa. Valmis työpiirustus on yksinkertaisen selkeä ja kommunikatiivinen. Se toimii tiedonvälittäjänä hankkeen eri osapuolten välillä. Luonnoksista ja valmiista työpiirustuksesta voi analysoida Rosenbröijerin tarkoittamaa työn kokonaisnäkemyksiä. Samoin on kiinnostava analysoida Rosenbröijerin suunnittelunäkemyksen näkymistä toteutetussa suunnitelmassa.

Pihan ovaalinmuoto on tunnettu pitkään taidehistoriassa. Ovaalin muotoa on monistettu eri tarkoituksia varten uskonnon pyhissä kuvissa, se on toiminut yhtenä vakiomerkinä tieteellisen maailman kuvastossa. Se on hyväksytty osaksi populaarikulttuurin kuva-aineistoa. Tilkankujassa käytetyn muotokielen ja Rosenbröijerin alkuperäisen intuition näkymisestä ei voi todeta mitään varmaa, mutta on hyvä tunnistaa joitakin mahdollisia muodon ulottuvuuksia ja merkityksiä. On muistettava, että merkityksenantoprosessi on jatkuvaa toimintaa. Merkitys syntyykin patinan tavoin ajan kuluessa. Suunnittelija voi tuki ohjata mahdollisten merkitysten syntyä luomalla miellyttäviä tilakokemuksia.²¹⁴ Tilkankujan pihan muotokielen merkitykset avautuvat kokijalle luoden yhä uudelleen uusia merkityssisältöjä.

As. Oy Tilkankujan piha muistuttaa 1980-luvun korttelipihoja. Pihan käyttäjäkunta on kuitenkin rajattu talon asukkaisiin. Pihassa on samat elementit kuin Rosenbröijerin aiempina vuosikymmeninä suunnittelemissa asuinpihoissa, leikkialueet ja kodinhoidon

²¹² Rosenbröijerin suunnitelma-arkisto, SRM.

²¹³ Lehtonen, 1994, 29.

²¹⁴ Treib, 2002, 74.

tilat, joista on tullut pihojen vakiokuvastoa. Pihan merkitys ja estetiikka perustuu toimintoihin, leikkiin ja istuskeluun. Piha voi kuvailla näin asukkaiden hengähdyspaikaksi, jossa korostuu sosiaalinen kanssakäyminen, ei niinkään luonnon ihailu tai pihan hyötykäytön näkökulma.

3.3. Yhteenveto piirustusten tulkinnasta

Puutarhapiirustusten tulkinta oli tehtävä kriittisesti ja ottaa huomioon omat ennakkoletukset niistä. Rosenbröijer laati puutarhapiirustuksia suunnittelukonventioiden mukaisesti. En nostanut puutarhapiirustusten tulkinnassa esiin hänen arkkitehtuurikäsitteisiään tai alkuperäisiä intentioitaan. Katsoin kuitenkin ajankuvan ymmärtämisen olevan tärkeä osa piirustusten tulkintaa. Esimerkkipihojen puutarhapiirustuksien tulkinnassa tuli esille vuosikymmenille ominainen suunnittelutyö ja pihasuunnittelun muuttuminen. Suuria muutoksia olivat standardimääräyksien vakiintuminen osaksi suunnittelutyötä. Suunnittelutyö kasvoi näin rakennuspiirustusten, maasto- ja mittapiirustuksien ja työselostusten osalta. Piirustustyö muuttui myös lakonisemmaksi 1980-luvulta lähtien.

Rosenbröijerin puutarhapiirustuksien symboliikka on helppolukuista. Suunnitelman merkityssisältö siirtyy näin ymmärrettävästi eteenpäin puutarhan rakennuttajalle ja suunnitelman tilaajalle. Suunnittelutyö eteni luonnoksien ja ideapaperien teosta valmiisiin työpiirustuksiin. Rosenbröijerin toimiston työntekijöillä oli suuri osa suunnitteluprosessin valmiiksi piirtämisessä. Rosenbröijer ideoi suunnitelmaprosessiin luomalla puutarhan kokonaisilmeen ja sen pääpiirteet. Tämän jälkeen toimiston työntekijät piirsivät suunnitelman valmiiksi Rosenbröijerin hyväksyttäväksi.

Esimerkkipihojen piirustuksista tuli esille Rosenbröijerin suunnittelutyö ja hänen suunnittelufilosofia ja niiden kehittyminen. Esimerkkipihat olivat lähinnä puolijulkisia tiloja, joiden käyttö oli monipuolista. Kaikkien neljän esimerkin piirustukset olivat suunniteltu pihakokonaisuuksina. Niitä kuvaavat dynaamiset linjat pihan materiaaleissa ja kasvillisuudessa. As. Oy Hämeenkyvän keskustan ja As. Oy Tilkankujan pihaesimerkeissä piha-arkkitehtuuri keskittyi erityisesti materiaaleihin kasvillisuuden sijaan. Näkin pihapuistikossa korostui taas puistomaisuus ja esteettinen kokonaiskuva. As. Oy Tilkankujan suunnitelmassa pihan materiaalit ja kalusteet ovat standardikuvastosta, toisin sanoen pihasuunnittelu on vakinaistunut osaksi alueiden muuta suunnittelua. Tilkanku-

jan pihaluonnokset osoittavat kuitenkin, että luova suunnitteluprosessi on silti mahdollista.

Yhteistä kaikille esimerkkipihojen suunnitelmille oli, ettei niihin oltu suunniteltu hyötyviljelyksiä. Modernin pihan muotokieli korosti pihan materiaalien helppohoitoisuutta, kestävyyttä ja dynaamista linjojen hallintaa. Neljän esimerkin välillä pihan merkityssältö toimintojen ja käyttäjiensä kannalta oli hyvinkin erilainen. Pihan muutoksessa tapahtui estetiikan ja toimintojen yksinkertaistamista, joka liittyy pihasuunnittelun yleistyminen ja tasa-arvoistumiseen kaikissa asumisen luokissa.

Pihan merkitys muuttui eri vuosikymmeninä, mikä vaikutti myös pihasuunnittelulle asetettuihin vaatimuksiin. As. Oy Otsonrinteen pihan merkitys oli keskiluokan vapaa-ajan vieton tila. Pähkinärinteen piha-alueilla pihan merkitys oli yhteiskunnan osaksi kasvattavan kansalaisen tukeminen. Kodin- ja lastenhoito sekä sosiaalinen verkostoituminen korostui pihan toiminnoissa. Askel tiiviin kaupunkirakenteen pihaan, Näkin pihapuistikkoon osoitti, että pihan merkitys oli muuttunut pihan arkielämän toiminnoista esteettisesti koettavaksi ”flaneerauksen” tilaksi. Piha on näin urbaanin kaupunkirakenteen osa, ei vain yksityisesti koettu piha-alue. As. Oy Tilkankujan esimerkissä pihan merkitys kääntyi takaisin arkisen elämän hengähdyskeitaaksi, sosiaalista kanssakäymistä ylläpitäväksi tilaksi.

4. Pihat tänä päivänä

4.1. Pihojen muutoksen problematiikka

Asuintalojen pihat ovat muutoksessa eläviä tiloja. Muutos voi kehittyä hitaasti tai tapahtua nopeasti. Olennaista on pihan identiteetin, sen tunnistettavuuden säilyminen. Kasvilajit voidaan vaihtaa lajikkeesta toiseen, pihan materiaalit voidaan vaihtaa ajan mittaan käytössä kulumisen tai muun syyn vuoksi. Pihan toiminnot vaikuttavat paljon siihen, mitkä pihan elementit säilyvät ja mitkä katoavat. Pihassa usein tapahtuvia muutoksia ovat esimerkiksi oikopolkujen synty niille suunnittelelemattomille paikoille, kasvillisuuden kehitys ja muutos sekä luonnon olojen ja ilmaston aiheuttamat muutokset.

Seuraavassa on tarkasteltu Rosenbröijerin suunnittelemissa pihoina nykypäivänä. Edellisessä luvussa käsiteltiin asuinpihoja suunnitelmapiirustusten avulla. Tämä luku keskittyy asuinpihojen nykyhetken analysointiin. Pihojen tarkastelussa tarkkailin, miten aika on vaikuttanut pihaan ja mitkä alkuperäisen suunnitelman elementit ovat säilyneet pihassa. Samoin otin huomioon, oliko piha vielä tunnistettavissa alkuperäisen suunnitelman kaltaiseksi ja missä kunnossa pihat ylipäättään olivat. Puutarhapiirustuksissa piha voi näyttää hyvinkin ylevältä ja hienolta. Toteutettu piha voi yllättää yksinkertaisella ilmeellään. Piirustusten tulkitsijan onkin huomioitava, että piirustus on suunnittelun väline, ei kuva toteutetusta kohteesta.

Puoli vuosisataa olemassa olleiden kohteiden saneeraus tai ennallistaminen on ajankohtaista. Helsingissä kantakaupungin ja sisäpihojen saneeraus tai *esikaupunkien renessanssi* -hanke²¹⁵ osoittavat aiheen kiinnostan ja olevan ajankohtainen. Tutkimustyötä aluerakentamisen parantamiseksi on tehty 1970-luvulta lähtien. Tutkimuksia on tehty sitä ennen vain lähinnä ulkomailla ja tuloksien soveltaminen on hankalaa erilaisten ilmasto- ja kulttuuriolojen takia.

Tultaessa 1990-luvulle on vähitellen herätty arvostamaan kerroksellista kaupunkikuvaa. Mikael Sundman on esimerkiksi julkaissut *Tieteessä tapahtuu* (1994/6)-lehdessä artikkelin ”Kerrostumat ympäristön laatuna”. Myöhemmin suojelukäytännöistä on noussut

²¹⁵ Katso esimerkiksi Ilonen, Juha, *Toinen Helsinki - Kortteleiden kääntöpuolen arkkitehtuuri* (1996), Arrakoski-Mäkinen (2001), Mansikka, Mikko, *Pihoja ihmisille. Kivikorttelien vihreät keitaat* (2006) tai Esikaupunkien renessanssi, <http://www.esikaupunki.hel.fi/> (2009).

useita eri esimerkkitapauksia ja -kirjoituksia, kuten Mikko Tainion artikkeli ”Pihlajamäen lähiö suojellaan asemakaavalla” *Rakennetussa Ympäristössä* (2006/2).

Onnistunut pihan kunnostaminen²¹⁶ ja ylläpito tarjoavat alueelle oman identiteetin ja asukkaille oman yhteisen oleskelutilan. Aluerakentamisen ajan inventointi on erityisen tarpeellista alueilla, joissa muutospainet kasvavat asemakaavan uudistamisen tai täydennysrakennuksen yhteydessä. Aluerakentamisessa joitakin kunnostamissuunnitelmia on toteutettu ennen 1990-lukua. Pihojen kunnostusprojekteja on toteutettu 1980-luvulla ainakin Helsingissä. Pihojen parantamishankkeiden kiinnostavuutta ovat lisänneet ns. puskaradion välittämät tiedot ja hyvin onnistuneet pihojen kunnostamisprojektit.

Sosiaalisten ja toiminnallisten ympäristöjen parantaminen ja päivittäminen on osa alueiden kunnostamista. Esimerkiksi kerrostaloasuntojen alimpien kerroksien yhteyteen perustettavat uudet yksityiskäyttöön tarkoitetut pihat voivat olla yksi ratkaisu piha-alueiden kehittämiseksi. Lähiöissä tapahtuu toisaalta nykyisten rakenteiden korjaamista ja ylläpitoa sekä fyysisen, toiminnallisen ja sosiaalisen ympäristön kehittämistä.²¹⁷ Usein jo pelkästään istutusten uusiminen on parantanut kortteleiden tai tonttien tilaa.

Monipuolinen ja toimiva piha-alue on 2000-luvun piha- ja puutarhasuunnittelun ihanne. Tämän toteuttamiseksi suunnitelmat on tehtävä eri alan suunnittelijoiden kanssa yhteistyössä.²¹⁸ Suunnittelijan vastuulla on myös alueen oman identiteetin säilyttäminen. Myös erilaisten säätiöiden tuki suojelu- ja ylläpitokysymyksissä on olennaista.

Pihojen identiteetti syntyy asumisesta ja kulkemisesta, oleskelusta ja toiminnasta huolimatta siitä, koetaanko piha visuaalisesti miellyttäväksi vai ei. Paikan identiteetti voi olla näin hyvinkin yksilökohtainen. Pihojen kunnostamishankkeissa paikan vähittäisestä kunnostamisesta lyhyissä jaksoissa yhden ison kunnostushankkeen sijaan on apua, jos alueelle ei ole yhtä selkeää identiteettiä hahmotettavissa. Tärkeä olisi luoda mahdollisuuksia päällekkäisille toiminnoille. Julkisten tilojen haltuunotto on kuitenkin vaikeaa, sillä ne ovat viranomaisten valvonnassa.²¹⁹ Taloyhtiöiden panostus pihojen kunnostamiseen on yksi ratkaisu tilanteeseen.

²¹⁶ Käytän sanaa kunnostaminen tarkoittaessani pihan kunnostamista, korjausta, saneerausta, ennallistamista tai parantamista tms.

²¹⁷ Seppälä, 1990, 31, 54, 58.

²¹⁸ Arrakoski-Mäkinen, 2001, 12.

²¹⁹ Wegelius, 1996, 89-90, 103.

Pihan kunnossapito ja ylläpito on usein turvattu jos piha-alue on käytössä. Tietynlaisen herkkyyden tuominen arkiseksi koettuun asuinympäristöön lisää alueen arvostusta ja erityisyyttä²²⁰. Miellyttävässä ja kiinnostavaksi koetussa ympäristössä on erilaisuuden ja tavallisuuden, uuden ja vanhan välinen tasapaino. Ruotsissa sovelletaan kunnossapitokulttuuria, jonka avulla toteutetaan pitkän aikavälin sisällä monia pieniä kunnostusprojekteja.²²¹ Näin paikan näkymättömän identiteetit ja merkitykset saavat mahdollisuuden jatkaa osana alueen mielikuvaa.

Esimerkkipihat voi piirustusten avulla tunnistaa Rosenbröijerin suunnittelemissa. Pihojen tunnistettavan, vielä olemassa olevan kokonaiskuvan säilyttämisestä ja ylläpidosta on huolehdittava. Pienemmissä kohteissa, kuten As. Oy Otsonrinteen rivitalopalstoilla, hoito toteutuu asukkaiden avulla. Tätä isommissa kohteissa puutarhan ja pihan hoito on taloyhtiön vastuulla. Hyvin voiva piha lisää asuntojen viihtyisyyttä ja arvoa. Tällaiset pihat antavat alueelle oman identiteetin.

Puutarhapiirustusten avulla tehty pihojen tutkimus on yksi ratkaisu myös niiden kunnostamiseen. Samalla pihan arvostus kasvaa, kun huomataan, että alue on puutarharkkitehdin suunnittelema. Käydessäni esimerkkikohteissa, asukkaat olivat varsin tyytyväisiä ja yllättyneitä kuullessaan, että Rosenbröijer oli suunnitellut myös heidän pihansa. Tämän kaltainen tiedottaminen lisää pihan arkisenkin arkkitehtuurin vaalimista.

4.2. Esimerkkien analyysi

Puutarhanhoitoa omilla ehdoilla

Otsonrinteen rivitaloalue aukenee yhtenäisenä sen katsojalle. Asukkaat huolehtivat pihojen ylläpidosta ja pihat olivat hyvin hoidettuja. Pihapalstoilla näkyivät tekemisen ja ulkona olemisen merkit polkupyörineen, rullalautoineen ja kuokkineen. Otsonrinteen rivitalossa on alkuperäisiä asukkaita jäljellä yksi tai kaksi.

Rosenbröijerin alkuperäisen suunnitelman muotokieli on säilynyt Otsonrinteen piha-alueilla. 1960-luvun alussa toteutettujen pihojen pintamateriaaleja on kulumisen vuoksi täytynyt osittain uusida. Kuitenkin tietty muodon logiikka, dynaamisuus ja harmonia on

²²⁰ Ibid, 122.

²²¹ Ibid, 103-104, 109.

säilynyt tällä pienimuotoisella piha-alueella. Pieniä eroavaisuuksia alkuperäisestä suunnitelmasta näkyy varsinkin asuintalon takapihoilta. Kaikkia suunniteltuja elementtejä ei ole luultavasti toteutettu tai ne on muutettu ajan kuluessa. Esimerkiksi yhteen pihaan suunniteltua pihalammikkoa ei ole toteutettu tai se on poistettu käytöstä. Toisekseen laatoituksien materiaali on osittain vaihtunut ja Rosenbröijerin suunnittelema patioiden geometrisuus ei ole säilynyt tai sitä ei ole toteutettu täysin suunnitelmien mukaan.

Kuva 22, 23: Vasemmalla Otsonrinteen etupiha, oikealla takapiha, 15.5.2010 © tekijä.

Kaikki terassipihat eivät näytä olevan alkuperäisen suunnitelman mukaisia. Aidoista osa näyttää suunnitelman mukaisilta tai uusituilta alkuperäisen mallin mukaan. Yhteispiha talojen takana näyttää olevan hoidettu ja käytössä. Nurmikentälle oli pystytetty iso trampoliini. Niin sanottu ”trampoliinikulttuuri” on viime vuosikymmenen aikana muuttanut pihamaisemaa niin kaupungeissa kuin maaseudulla.

Kasvillisuuden osalta muutamia kasviryhmäistutuksia oli havaittavissa, mutta muuten istutusta oli muutettu käyttötarpeiden muutosten ja kasvilajikkeiden menestymisen myötä. Joitakin alkuperäisiä kasveja, kuten rhododendron, oli säilynyt muutamissa paikoissa. Pihaistutuksia oli paljon sekä etu- että takapihoilla. Pihojen yleisilme on etupihoilla rehottava. Rosenbröijerin suunnittelemat geometriset istutusalueet olivat menettäneet muotonsa. Vanhojen kasvi-istutusten paikat olivat kuitenkin tunnistettavissa.

Modernin pihan tavoite oli luoda alue, joka joustavuudellaan olisi ajaton ja tarjoaisi mahdollisuuden monipuolisille toiminnoille ²²². Tämä on olennainen piirre 1900-luvun lopun pihasuunnitelmissa, sillä vapaa-ajan vietto ja siihen kulutettu aika ovat moninkertaistunut 1960-luvulta. Pihojen ylläpitoon, niiden kuntoon ja alkuperäisen hengen ylläpitoon vaikuttaa oleellisesti asukkaan oma kiinnostus.

²²² Tunnard, 1993, 159.

Otsonrinteen piha-alueilta välittyy perheystävällinen ja kotoisa tunnelma. Pihojen kunnossapitoon on kiinnitetty huomiota. Lopputulos on yllättävän samankaltainen Rosenbröijerin alkuperäisen suunnitelman kanssa. Asuminen ei ole kuluttanut tai muuttanut pihan ominaispiirteitä vaikka sen suunnittelusta ja toteutuksesta on jo yli 40 vuotta.

Pihavierailun ajankohta oli toukokuussa, jolloin eriväriset tulppaanit kukkivat etupihoilta ja toivat omanlaisen tunnelman horisontaaliseen arkkitehtuuriin. Voikin sano, että Otsonrinteen 1960-luvun piha-arkkitehtuuri on kestänyt hyvin ajan kulumista ja piha-alueiden paikan henki näyttäisi pysyneen yllättävän yhtenäisenä ja toimivana. Otsonrinte majkenilaisena pihana on edustava. Siinä yhdistyvät tiukka geometrisyys, muotojen hallinta ja joustavuuden salliminen pihossa. Istutussuunnitelmat ovat linjakkaita ja materiaalit kestäviä. Piha on kaiken kaikkiaan yksinkertainen ja toimii elämistä varten suunniteltuna tilana.

1970-luvun henkeä kypsässä iässä

Pähkinärinne on vuosien saatossa tullut vehreäksi asuinympäristöksi. Puut sulkevat näkymiä, suojaavat katseita naapuritaloista ja pensasistutukset ovat kasvaneet täyteen mittaansa. Asuinkerrostalojen yhteispihat ovat saaneet luonnonmukaisen ilmeen kasvilisyyden myötä. Katuistutukset rajaavat autoteiden ja kevyen liikenteen väylät erilleen. Alueen ilme kuvastaa myös väestön vanhenemista, asuinpihoissa lasten keinut ovat vaihtuneet istuinpenkeiksi ja pihakeinuiksi. Muutoin tunnelma on kuin kypsään ikään kehittynyt Rosenbröijerin paperilla nähty suunnitelma.

As. Oy Hämeenkyllän keskustan piha-alue on säilynyt Rosenbröijerin suunnitelman mukaisena joitakin muutoksia lukuun ottamatta. Pihalaatoitus ja Otsonrinteestä tutut istutusneliöt ovat säilyttäneet paikkansa pihalla, samaten tuuletusteline ja jätekatos. Sen sijaan hiekkalaatikko on korvattu pihakeinulla. Kadun puoleisen julkisivun istutukset on korvattu nurmimatolla ja yksittäisillä puuistutuksilla. Sisäpihan puoli on kestänyt aikaa hyvin. Kasvi-istutuksia on vaihdettu (kuva 25 ja 26). Piha kokonaisuudessaan on kuitenkin erittäin tunnistettava alkuperäisen suunnitelman mukaisesti.

Kuva 24: As. Oy Pähkinälehdon ja Pähkinäkaaren aikaa kestäneitä puutarhakalusteita, 23.5.2010 © tekijä.

Kuva 25, 26: ennen ja jälkeen, As. Oy Hämeenkyvän keskusta, päiväämätön ja 23.5.2010 © SRM, tekijä.

As. Oy Pähkinälehdon ja Pähkinäkaaren piha-alueella on kasvillisuus muokkaantunut ajan kuluessa, pihan toiminnot ovat säilyneet Rosenbröijerin suunnitelman mukaisina. Ajan kuluminen ja kasvillisuuden kehittyminen ovat muokanneet pihan ilmettä suunnitellusta piha-alueesta puistikkomaiseksi, osittain hoitamattoman näköiseksi. Istutukset ovat yksinkertaistuneet kasvillisuuden rehevöidyttä eivätkä rytmikkäiden pensasistutuksien muodostamat eri toimintojen vyöhykkeet erotu maisemasta. Pihan alkuperäisen suunnitelman mukainen yleisilme on kuitenkin tunnistettavissa. Yleisilmettä hallitsee Pähkinärinteen metsämäinen maisema. Kahden asunto-osaakeyhtiön pihat vaikuttivat

hyvinkin erilaisilta olemukseltaan suunnitelmapiirustuksissa. Kummankin pihan ympäristöä voi kuvailla kuitenkin vierailun jälkeen sanoilla luonnonmukainen ja metsämäinen.

Naapuruston ja viherkeitaan verkosto

Vierailin Näkin pihapuistikossa kirsikkapuiden kukkimisen aikaan. Pihapuistikon puistomaisuus yllätti, korttelipiha vaikutti suurelta ja monipuoliselta asukkaiden ja päiväkodin jakamalta tilalta. Pihapuistikon vaikutus asuinkerrostaloympäristön miellyttävyyteen on suuri. Äänimaailman valtasi lintujen laulu, vaikka korttelien kummallakin puolella on Hämeenkyläntie ja Sörnäisten rantatie ruuhkabusseineen.

Kuva 27: Polku Näkin pihapuistikon huvimajaan, 16.5.2010 © tekijä.

Näkin pihapuistikon suunnitelmallinen lähtökohta oli tasokkaan asumisen ja tietynlaisen mystiikan tarjoaminen. Pihapuistikon tämän hetkinen tilanne tarjoaa osittain kumpaa-kin. Pihapuistikko tukee alueen identiteettiä ja lisää arvostusta. Suunnitelman mystiikka ei välity alueelta, mutta sen sijaan pihan elementit ja toiminnot takaavat pihan vetovoimaisuuden. Alue erottuu edukseen naapurustosta.

Kaupunkialueiden suunnittelussa on otettava huomioon saavutettavuus ja esteettömyys. Näkin pihapuistikon maaston korkeus vaihtelee, joten kaiteet ja istuinpenkit auttavat kaikenikäisiä pihan käyttäjiä liikkumaan alueella. Useat pihan käyttäjistä on koiranul-

koiluttajia, vaikka osa pihasta on kielletty koirilta. Pihapuistikko toimii varmasti monelle koiranulkoiluttajalle reittinä viereiseen Näkin puistoon, joka on avoin kaikille.

1980-luvusta on kolmekymmentä vuotta. Pihan kasvillisuus on saavuttanut mittaa, vaihtunut, nahistunut ja mukautunut käytössä. Alkuperäisen suunnitelman henki on säilynyt Näkin pihapuistikossa, vaikka istutukset ovat muuttuneet yksinkertaisemmiksi. Voi toki olla, ettei pensasistutuksia ole istutettu Rosenbröijerin suunnitelman mukaisesti. Pihan ryhmiin istutetut puu- ja pensasistutukset toimivat pihan tilanjärjestäjinä polkujen kanssa. Näkymät huvimajan suuntaan avautuvat ja sulkeutuvat kokijan liikkuesssa. Samoin valon ja varjon leikittely puiden lehvistön ansiosta on pihan yksi vahvoista puolista. Näkin pihapuistikon toiminnot ovat säilyneet samoina kuin suunnitelmaan on merkitty.

Nuorta pihakulttuuria

Tilkankujan piha-alueen muotokieli on säilynyt 1990-luvulta pääasiallisesti alkuperäisen pihasuunnitelman mukaisena. Ovaalinmuotoinen hiekkalaatikko hallitsee pihan ilmettä muiden toimintojen sijoituessa sen ympärille. Muutoksia alkuperäiseen suunnitelmaan olivat vuonna 2009 Pikku Huopalahden puistoon vievän portin päähän rakennettu pergola ja terassi, jotka on tarkoitettu aikuisten oleskelu- ja istumispaikaksi²²³. Lisäksi hiekkalaatikon ja viereisen nurmikentän väliin on tehty pieni koristesilta.

Kuva 28, 29: Yllä presidentin virka-asunnon puutarha Mäntyniemessä, 8.9.2010. Aluskasvillisuutena on istutettuja kieloja. Alla kuva As. Oy Tilkankujan pihasta, missä aluskasvillisuutena on vuorenkilpeä ja kieloja, 12.5.2010 © tekijä.

Istutuksista talojen reunoille istutetut pensasryhmät ovat säilyneet pihassa. Sen sijaan hiekkalaatikon viereisen hieman kohoavan maavallin kohdalla ei ollut istutuksia vierailuajankohtana muutamaa versoa lukuun ottamatta. Rosenbröijerin alkuperäisessä suunnitelmassa valli oli tarkoitus istuttaa täyteen pensaita. Pihan muista elementeistä puurakenteet, puupöllit ja puulankkukäytävät ovat kestäneen aikaa. Pihan ”pik-

²²³ Asukkaan huomio, 12.5.2010.

kusievyys” sopii hyvin Pikku Huopalahden postmoderniin henkeen. Nykyisten pihastutusten vähäisyys – vaikka vihersuunnitelmassa mainittiin istutettavan reheviä istutuksia – voi johtua Rosenbröijerin 1990-luvun *luonnonkasvivaiheesta*.

Luonnonkasveihin painottuvan suunnittelun juuret pohjautuvat Tasavallan presidentin virka-asunnon, Mäntyniemen suunnitelmaan. Rosenbröijer suunnitteli Mäntyniemeen metsäpuutarhan, jonka istutussuunnitelmassa hän käytti yksinomaan luonnonkasveja. Tätä varten luonnonkasveja kasvatettiin taimistossa. Aiemmin se ei ollut mahdollista, vaan taimet oli haettava metsästä.²²⁴ Taimistossa kasvatettujen luonnonkasvien ongelmia ovat niiden pienikokoisuus, hidas kasvu ja oikean lannoituksen löytäminen²²⁵. Rosenbröijer pyrki kuitenkin käyttämään luonnonkasveja 1990-luvulla puutarha- ja pihasuunnitelmissa²²⁶. Tilkankujan esimerkissä taimien hidas kasvu on voinut johtaa kasvillisuuden häviämiseen ja vaihtumiseen.

4.3. Yhteenveto

Pihoja neljältä vuosikymmeneltä

Pihojen nykytilojen tarkastelu täydensi puutarhapiirustuksien analyysia olennaisesti. Pihat elävät muutoksessa ja vierailu kohteissa oli näin erityisen mielenkiintoista analysoidessani tämän kaltaisia maisemakohteita. Valitut pihakohteet edustavat Rosenbröijerin pihasuunnittelua neljältä vuosikymmeneltä. Rosenbröijerin suunnittelussa painottui vahva designin rooli ja humanismi, joka pohjautui suunnittelun filosofiseen taustaan, luonnon kunnioittamiseen suunnittelutyössä²²⁷.

Suunnittelutehtävien moninaistuessa, vaatimukset tuotannosta ja designista vain kasvoivat. Otsonrinteen rivitalopalstoilla Rosenbröijerin design on selkeästi erottuvaa. Pihat ovat dynaamisia, rytmikkäitä ja selkeästi rajattuja alueita. Ne muodostavat yhtenäisen kokonaiskuvan vaikka ne eivät ole keskenään identtisiä. Pähkinärinteessä yhdistyi kokonaisen kaupunginosan ulkoalueiden suunnittelu ja yksittäisten piha-alueiden detaljien hallinta. Näkin pihapuistikon suunnittelu taas leikitteli mytologioilla, Tilkankujan yhteispiha postmodernilla ajattelulla. Kahdessa viimeksi mainitussa myös ulkoalueiden

²²⁴ Äijälän haastattelu, 2010.

²²⁵ Uusitalojen haastattelu, 2010.

²²⁶ Tahvosen haastattelu, 2010.

²²⁷ Luomasen haastattelu, 2010.

turvallisuus ja saavutettavuus ovat korostetummin esillä kuin Otsonrinteen tai Pähkinärinteen pihossa.

Alkuperäisen luontosuhteen huomioonottaminen kaupunkisuunnittelussa oli suunnittelijan vastuulla. Rosenbröijer luotti vahvasti omaan näkemykseensä, ja sai vietyä suunnitelmansa myös tilaajien ja rakennuttajien seulasta²²⁸. Tämä oli vaikeaa, sillä tilaajan, rakennuttajan ja viime kädessä pihan käyttäjän intressit erosivat toisistaan. Usein näkeekin samanarvoisia ja -luonteisia katuja, korttelipihoja ja parkkipaikkoja Wegeliuksen mukaan. Samoin ennako-oletuksin lähestyin Pähkinärinteen asunto-osakkeiden yhteispihoja. Tästä näkökulmasta Pähkinärinne on onnistunut saavuttamaan vihreän, viihdyttävän ja monipuolisen asuinalueen leiman.

Toinen tärkeä huomio pihojen tarkkailusta on pihan suhde paikan identiteettiin. Paikan identiteetin muodostumisen kannalta on fyysisen ympäristön rooli erittäin tärkeä. Tilanjärjestelyt, kuten asunto-osakeyhtiö Tilkankujan ovaalinmuotoinen piha-alue luo mahdollisuuden yksityisyyteen viereisen sosiaalisemman puistoväylän jatkona. Eriluonteisten paikkojen tarjoaminen kaupunkitilassa onkin tärkeä tekijä paikan identiteetin muodostumisessa.²²⁹ Otsonrinteen rivitalojen piha-arkkitehtuuri sopi ympäröivään asutukseen hyvin vahvistaen alueen yhtenäisyyttä ja identiteettiä. Rosenbröijer otti suunnittelussaan huomioon puutarhojen paikan hengen. Näin puutarhan kokeminen on syvällistä, autenttista. Arkiympäristön todelliset merkitykset voivat syntyä tätä kautta. Tekaistun, epäautenttisen ja keinotekoisien ympäristön luominen ei synnytä pysyvää paikan identiteettiä ja erityistä paikan kokemista²³⁰. Nämä kummatkin ovat tärkeitä osa-alueita paikan kokemisessa ja paikassa asumisessa.

Neljän eri pihakohteen tarkastelu osoitti, että moderni piha on tehty vapaa-aikaa varten. Se on usein työn ja kodin välinen tila, monessa tapauksessa olohuoneen jatke. Hyötyviljely ja puutarhanhoito ovat toissijaisia parkkipaikkojen ja roskakatoksien viedessä osan pihatilasta. Moderni piha ei ole perinteisen puutarhataiteen kohde, sillä siinä korostuvat puutarharakenteet, elementit, päällysteet ja tasanteet kukkaistutuksien sijaan. Rosenbröijerin pihasuunnittelu pyrki vastaamaan eri vuosikymmenien vaatimuksiin, jotka vaihtelivat vapaa-ajan, toiminnan ja yhteisöllisten tilojen välillä. Modernin pihan ihanteena ovat Rosenbröijerin suunnitelmien kautta toimivuus, helppohoitoisuus, ylläpidon

²²⁸ Kaaren, Pelkosen ja Uusitalon haastattelu, 2010.

²²⁹ Wegelius, 1996, 45.

²³⁰ Ibid, 114.

helppous, harmonia, yksinkertaisuus ja kestävyys. Rosenbröijer panosti myöskin helppohoitaisuuteen, muttei tavoitellut kasvillisuuden pitkäikäisyyttä vaan enemmän tuloksen kokonaisuutta.²³¹ Hänen pihasuunnittelussa yksinkertaisuus ja helppohoitaisuus näkyivät esimerkiksi lankkuritilöiden käyttämisessä pihan pintatasona.

Esimerkkipihat ovat päällisin puolin säilyttäneet ominaisilmeensä muutamia piha-alueella tapahtuneita muutoksia lukuun ottamatta. Usein muutokset ovat tapahtuneet yksinkertaistamalla pihan materiaaleja ja kasvilajikkeita tai -istutuksia. Pihasuunnitelmat tai toteutukset eivät tavoita täydellisyyttä käyttäjien ja toimintojen muuttuessa ajan mittaan. Samoin kasvillisuus ei ole pysyvää vaan alati muuttuvaa. Uudet säädökset ja standardit vaikuttavat osaltaan pihojen muotokieleeseen. Pihaesimerkkien tarkastelu osoitti kuitenkin, että pihat voivat toimivina kokonaisuuksina kestää aikaa. Piha-alueiden vaikutus alueiden identiteettiin pitäisi ottaa huomioon asuinalueiden parannus- ja kunnostushankkeiden yhteydessä. Tällöin alkuperäiset puutarhapiirustukset voivat olla arvokas apukeino tavoittaa olennainen alueen historiasta.

²³¹ Ibid.

5. Johtopäätökset

5.1. Rosenbröijer ja moderni piha

Tutkimukseni tarkoitus oli tuoda esille olennaisia seikkoja modernista suomalaisesta piha-arkkitehtuurista Rosenbröijerin puutarhapiirustusten ja hänen toteutuksiansa avulla. Tarkastelin esimerkkipihoja puutarhapiirustusten ja niiden nykytilan havainnoinnin avulla. Rosenbröijerin pääkaupunkiseudulla sijaitsevat esimerkkipihat, asunto-osakeyhtiöt Otsonrinne, Hämeenkylässä keskusta sekä Pähkinäkaari ja Pähkinälehto, Näkin pihapuistikko ja asunto-osakeyhtiö Tilkankuja edustivat kukin oman aikansa suunnittelua.

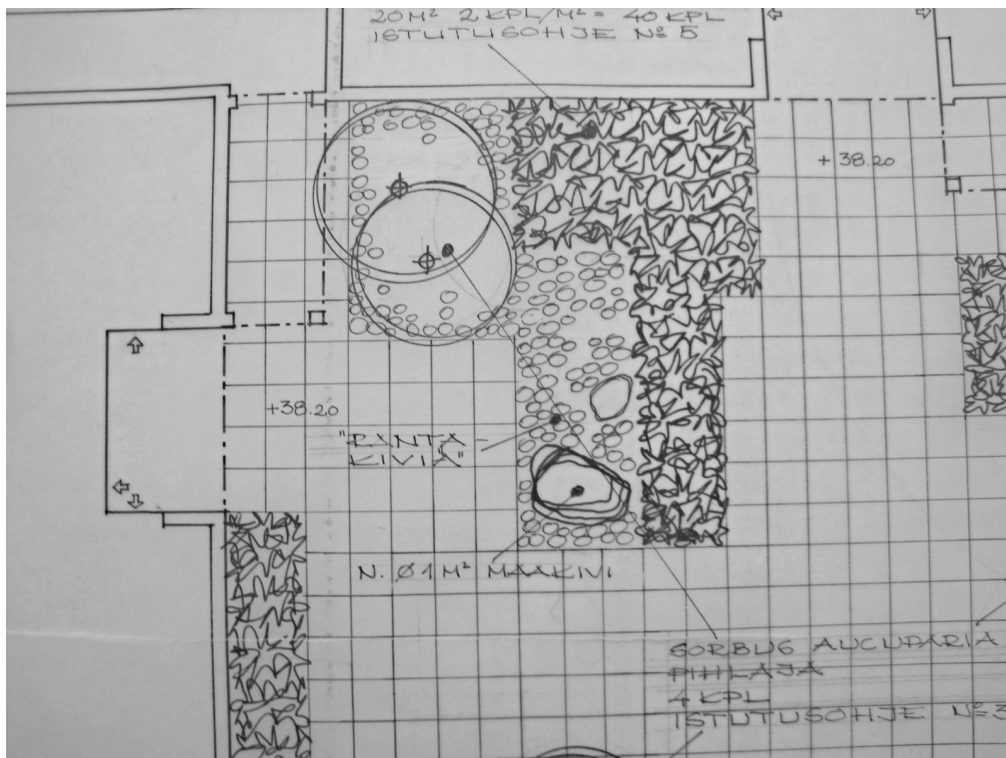
Rosenbröijerin pihasuunnittelun erilaiset näkökulmat avautuivat hyvin tutkimukseni asuinpihoista. Otsonrinteen piha-alueet olivat yksityisiä pikkupihoja, Pähkinärinteessä As. Oy Pähkinälehdon ja Pähkinäkaaren yhteispiha oli monikäyttöinen ja suunniteltu helppohoitoiseksi metsäpihaksi. As. Oy Hämeenkylässä keskustan piha oli taas suunniteltu kulutusta kestäväksi ja minimalistiseksi pihaksi. Näkin pihapuistikon suunnittelun lähtökohdaksi oli kansantaru Näkistä. As. Oy Tilkankujan asuinpiha oli esimerkki uudesta postmodernista pihasuunnittelusta, jossa lasten leikkipaikat olivat pääsijalla suunnittelutyössä. Kuva Rosenbröijerin modernin pihan suunnittelusta oli mahdollista muodostaa näiden neljän esimerkin perusteella.

Perinteinen rakennushistoriallinen tutkimus, esimerkkipihojen puutarhapiirustukset ja pihoissa vierailu, toi olennaisia tutkimustuloksia esille. Rosenbröijerin moderni asuinpihasuunnittelu seurasi yhteiskunnallista kehitystä. Lodeniuksen tekemä jako lähiöaatteiden vaiheista osoittautui paikkansa pitäväksi myös Rosenbröijerin pihasuunnittelun yhteydessä. Rosenbröijerin suunnittelutyö ei näin ollut vain ja ainoastaan puutarhatyö tuottamista, vaan yhteiskunnallisesti sidoksissa olevaa toimintaa. Tekeissäni haastatteluissa kävi kuitenkin ilmi, että Rosenbröijer teki enemmän omaa luomistyötään kuin toteutti yhteiskunnallisia päämääriä. Jälkimmäisen vaikutusta suunnittelutyöhön ei voi kuitenkaan väheksyä, sillä suunnittelijan työ on tiukasti sidoksissa alueen muihin suunnittelijoihin, rakennuttajiin ja tilaajiin.

Puutarhapiirustusten tulkinta toimi hyvin esimerkeissä. Piirustuksien lähiluku paljasti paljon Rosenbröijerin suunnitteluprosessin kulusta ja toimiston työntekijöiden merkityksestä suunnittelussa. Rosenbröijer teki suunnitelman ideoinnin, jonka jälkeen idea

piirrettiin valmiiksi työpiirustukseksi toimistossa. Piirustusten tulkinassa en yrittänyt tavoittaa Rosenbröijerin alkuperäistä intentiota. Ajankuvan ymmärtämisen katsoin kuitenkin tärkeäksi, jotta voin päätellä olivatko eri vuosikymmenien suunnitteluratkaisut perusteltuja ja järkeviä.

Esimerkkipihoissa näkyi Rosenbröijerin suunnittelutyyli, *majkenilainen* kädenjälki. Toteutetut pihat noudattivat hyvin Rosenbröijerin alkuperäisiä piirustuksia. Pihasuunnitelmista nousi esille modernin pihan muotokieli, jonka ominaispiirteinä olivat geometriset muodot ja dynaamiset ja maalauksellisesti sommitellut istutukset. Pihamateriaalit olivat helppohoitoisia, kestäviä ja minimalistisia. Pihasuunnitelmat muodostivat yhtenäisen kokonaisuuden pihaa ympäröivän rakennetun maiseman kanssa.

Kuva 30: Detalji As. Oy Hämeenkylässä keskustan puutarhapiirustuksesta © tekijä, SRM.

Modernissa pihasuunnittelussa Rosenbröijer ottaa huomioon yksilölliset tarpeet ja toimeksiantojen rajoitukset. Rosenbröijerille ominainen suunnittelukieli toistui suunnitelmien yksityiskohdissa. Niiden peruselementtejä olivat maakivet ja puupölyt ja -lankut. Suunnitelmien kasvivalinnat olivat jokaisen aikakauden tyypillisiä lajikkeita. Rosenbröijer käytti kasveja mieluiten suurissa ryhmissä aivan kuin maalauksellisena tekniikkana. Asuinpihoissa isot kasviryhmät olivat usein pensasistutuksia, muut istutukset vanhaa alkuperäistä kasvillisuutta tai helppohoitoisia lajikkeita. Rosenbröijerin suunnittelutyö oli varsin tunnistettavaa kaikilla vuosikymmenillä.

Asuinpihojen puutarhapiirustukset oli laadittu maisema-arkkitehtuurin sääntöjen ja oppien mukaisesti. Suunnittelutyö eteni luonnoksista ja hahmon etsimisestä kautta valmiiseen työpiirustukseen. Pihasuunnitelmista näkyi tekniikan kehitys ja alan sisäisten vaatimuksien lisääntyminen. Esimerkiksi puita merkitsevien symbolisten muotojen hieno koristeellinen yksityiskohtaisuus hävisi 1980-luvulle tultaessa. Detaljien tilalle piirustuksiin tulivat korkeus- ja maastokäyrät, maastoleikkaukset sekä tarkat kasvitiedot ja työselitykset. Pihasuunnitelmien luettavuus oli kaikilla vuosikymmenillä hyvin helppoa ja yksiselitteistä.

Tutkimus osoitti, että pihan merkitykset ja toiminnot muuttuivat tarkasteltuina vuosikymmeninä. Pihan muutoksessa tapahtui estetiikan ja toimintojen yksinkertaistamista, joka liittyy pihasuunnittelun yleistymiseen ja tasa-arvoistumiseen kaikissa asumisen luokissa. Toisaalta Rosenbröjjerin suunnittelutyöli muuttui arkkitehtonisesta tyylistä kohti luonnonmukaista puutarhasuunnittelua. Suunnittelutyöhön vaikutti myös pihan merkityksien muutos, joka vaikutti pihasuunnittelulle asetettuihin vaatimuksiin.

Esimerkkikohteissa vierailu osoitti, että asukkaita kiinnosti oman pihan historia ja tieto siitä, että maisema-arkkitehti on sen suunnitellut. Piha-alueiden arvostus näytti kasvavan sitä mukaan, mitä enemmän asukkaille kertoi alueen historiasta. Rakennetun maiseman ja erityisesti pihasuunnittelun korostaminen voi olla yksi ratkaisu uudistusta kaipaavien asuinalueiden saneeraukselle ja alueen identiteetin löytämiselle tai vahvistamiselle. Alkuperäisten puutarhapiirustusten käyttö asuinalueiden kunnostustöissä tarjoaisi varteenotettavan vaihtoehdon täysin uuden maisemasuunnitelman laatimiselle. Käyttötarkoituksen muutoksessa alkuperäinen suunnitelma on viitetyökalu, jonka avulla on paikan autenttisuus ehkä paremmin suojeltavissa.

Asuinpihojen puutarhapiirustusten ja pihojen nykytilan tarkkailu toimi hyvin tässä tutkimuksessa. Rosenbröjjeristä syntyi kuva modernina paikan hengen huomioon ottavana puutarha-arkkitehtina. Tutkimukseen valitsemani esimerkkipihaat eivät ole Rosenbröjjerin uran tärkeimpiä kohteita. Ne osoittavat kuitenkin, että arkiympäristömme ovat tärkeitä ja suunnittelemisen ja ylläpidon arvoisia alueita.

5.2. Jatkotutkimuskysymykset

Tutkimuksen alussa ja tutkimuksen aikanakin yritin saada kuvan modernista suomalaisesta maisema-arkkitehtuurista. Tutkimuksessani pystyin hahmottamaan ainoastaan Rosenbröijerin suunnittelutyylä varsinkin marginaalisessa asuinpihan ympäristössä. Kokonaisempi kuva modernista suomalaisesta pihasuunnittelusta 1950-luvun jälkeen olisi mahdollista saada tutkimalla muita puutarha- ja maisema-arkkitehtejä ja heidän suunnitelmiaan. Esimerkiksi ammattikuntaa edustavien Leena Iisakkilan tai Katri Luostarisen suunnitelmien ja käsityksien tutkiminen toisi laaja-alaisen perspektiivin modernista maisema-arkkitehtuurista. Iisakkila ja Luostarinen ovat kumpikin laatineet paljon maisemasuunnitelmia, kun taas Rosenbröijer on suunnitellut yksityisiä puutarhoja ja edustusympäristöjä.

Maisema-arkkitehtuurista tehtyjen aiempien tutkimuksien avulla oli mahdollista muodostaa tutkimukseeni yksi kuva suomalaisen maisema-arkkitehtuurin kentästä. Kattavaa ja yksityiskohtaista selvitystä alan kehityksestä, puutarha-arkkitehtuurin muuntumisesta maisema-arkkitehtuuriksi, alan sisäisistä periaatteellisista ristiriidoista sekä maisema-arkkitehtien ja arkkitehtien suhteesta ei ole kirjoitettu. Myöskään Rosenbröijerin merkittävydestä ja modernin maisema-arkkitehtuurin arvottamisesta ja ylläpidosta ei ole vielä kirjoitettu.

Toinen teema tutkimuksen jatkokysymykseksi on suomalaisen maisema-arkkitehtuurin historian ja teorian diskurssin tutkiminen. Puhe puutarha- ja maisema-arkkitehtuurista on vakiintunut ja se sisältää jo itsessään tiettyjä olettamuksia sekä tietämyksiä. Tämän käytännön horjuttaminen, diskurssin ”avaaminen” ja uudelleen rakentaminen olisi mahdollista *feministisen maisema-arkkitehtuurin teorian* avulla. Teoria ei keskity naistutkimukseen esimerkiksi tekijän naiseuden kautta, vaan käyttää feministisen teorian metodeja avaamaan maisema-arkkitehtuurissa käytettyä kieltä ja näin koko maisema-arkkitehtuurin asemaa esimerkiksi suhteessa muuhun arkkitehtuuriin.

Kolmas mahdollinen jatkotutkimuskysymys on naispuolisten maisema-arkkitehtien tutkimus 1950-luvun lopulla. Aihe on ajankohtainen, sillä naispuutarhureita ja puutarha-arkkitehtejä on tutkittu 1900-luvun alkupuolelta ²³², muttei sen jälkeen. Jatkotutkimus-

²³² Tutkimusta tehneet esimerkiksi Catharina Nolin useissa teoksissaan ja Julia Donner valmistumassa olevassa väitöskirjassaan (2011).

kysymyksenä olisi näin se, miten naiset ovat kouluttautuneet maisema-arkkitehtien ammattiin ja miten he ovat toimineet maisema-arkkitehtuurin kentällä, jolloin tapausesimerkkeinä voisivat olla Rosenbröijer, Iisakkila ja Luostarinen.

Yhteenvetona voin todeta, että modernin maisema-arkkitehtuurin tutkimus on vasta alkutekijöissään. Suomalaisten maisema-arkkitehtien kartoitus, ammattikunnan kentän kartoittaminen ja linkittäminen sekä kansalliseen että kansainväliseen kontekstiin on tulevaisuudessa monen tutkimuksen arvoinen aihe.

Lähteet ja kirjallisuus

Haastattelut

Stefan Ahlman, 30.3.2010, Helsinki.
Juhani Kaare, Maija Pelkonen, Tuula Uusitalo, 9.3.2010, Helsinki.
Jussi Luomanen, 9.4.2010, Helsinki.
Outi Tahvonen, 11.3.2010, Helsinki.
Markku ja Rakel Uusitalo, 18.3.2010, Helsinki.
Seppo Äijälä, 10.5.2010, Helsinki

Kirjallinen arkistoaineisto

Maj-Lis Rosenbröijerin piirustuskokoelma, SRM,
Asunto-osakeyhtiö Hämeenkylässä keskusta, pihasuunnitelma 1:100, kasvitiedot, 11.10.-71, tark. 15.6.-72, muovi, tussi, rulla 15C.
Asunto-osakeyhtiö Otsonrinne, istutussuunnitelma 1:100, päiväämätön, kuulto, tussi, rulla 4A.
Asunto-osakeyhtiöt Pähkinälehto ja Pähkinäkaari, vihersuunnitelma 1:200, kasvitiedot, 25.3.-75, 7.8.-75, piirtäjä MS, korj. JK, muovi, tussi, rulla 15C.
Asunto-osakeyhtiö Tilkankuja, pihasuunnitelma 1:200, 29.10.1993, väritetty paperikopio, mappi 7.
Asunto-osakeyhtiö Tilkankuja, pihasuunnitelmaluonnos 1:200, 27.10.1993, skiss, lyijy, rulla 35.
Asunto-osakeyhtiö Tilkankuja, 3 kpl luonnoksia, päiväämätön, skiss, lyijy, mappi 7.
Näkin pihapuistikko, aloituskortteli, istutuspiirustus, luonnos 1:100, 7.9.1984, paperi, puuvärit, lyijy, rulla 25B.
Näkin pihapuistikko, Helmiäispolku 3, Helsinki, työpiirustus 1:100, 11.4.1985, kuulto, tussi, rulla 25B.

Leena Iisakkilan työlista, SRM.

Internet-sivustot

Kaupunkiympäristön kehittäminen / Maankäytön suunnittelu, Tampereen kaupunki, kaavoitus,
<http://www.tampere.fi/material/attachments/t/5odo289cn/lahioidenarvottaminen.pdf>,
7.4.2010.

Kivilaakso, Aura, *Maj-Lis Rosenbröijer*, arkkitehtiesittelyt, Suomen rakennustaiteen museo, <http://www.mfa.fi/arkkitehtiesittely?apid=15914958>, 2009, käyty 20.1.2010.

Lukkarinen, Päivi, *Tapiola*, Suomen rakennustaiteen museo, käyty 3.7.2010,
<http://www.mfa.fi/tapiola>.

Maisema-arkkitehtuurin tutkinto-ohjelma, Teknillinen korkeakoulu, insinööritieteiden ja arkkitehtuurin tiedekunta, internet-sivut http://engineering.tkk.fi/fi/opinnot/tutkinto-ohjelmat/maisema_arkkitehtuuri/, käyty 5.4.2010.

Suomen maisema-arkkitehtiliitto, yhdistyksen historia, <http://www.m-ark.fi/yhdistyksen-toiminta/yhdistyksen-historia.html>, käyty 12.7.2010.

Lehtiartikkelit

Luomanen, Jussi, ”Maisema-arkkitehti Maj-Lis Rosenbröijer”, *Puutarha & Kauppa*, 2003:49, 23.

Puutarha, ”Kiinnostavia pikkupuutarhoja Hampurissa”, Puutarhaliitto, 1963, 376.

Kuvalähteet

Maija Pelkosen kuva-albumi © Pelkonen.

Rakel ja Markku Uusitalon kuva-albumi © Uusitalot.

Tekijän ottamat kuvat © tekijä.

Suomen rakennustaiteen museo © SRM.

Painamattomat opinnäytetyöt

Kaituri, Arto, *Puutarha-arkkitehdista maisema-arkkitehdiksi – ammatin kehitys vuosina 1946-1979*, diplomityö, Teknillinen korkeakoulu, Arkkitehtiosasto, maisema-arkkitehtuurin koulutusohjelma, 2000.

Kiviranta, Hiroko, *Modern garden design for living. Landscape architect Maj-Lis Rosenbröijer's work in 50s and 60s*, TKK opinnäytetyö, 2006.

Ruokonen, Ria, *Puutarha-arkkitehti Jussi Jännes Tapiolan suunnittelijana*, diplomityö, Teknillinen korkeakoulu, Arkkitehtiosasto, 1992.

Painetut opinnäytetyöt

Wegelius, Sirkka, *Yhdenmukaisuus ja ainutlaatuisuus. Paikan identiteetti lähiöparannuksen lähtökohtana*, lisensiaatin tutkimus, Teknillisen korkeakoulun arkkitehtiosasto, Multiprint, 1996.

Aikalaiskirjallisuus

Ahmavaara, Anna-Liisa & Rosenbröijer, Maj-Lis, *Pihoja ja puutarhoja*, Otava, Helsinki, 1968.

Arrakoski-Mäkinen, Katriina, *Sisäpihat, kantakaupungin kaunottaret*, Viherympäristöliiton julkaisu n:o 19, Helsinki, 2001.

Asuinaluesuunnittelu, toim. Jalkanen, Riitta, Kajaste, Tapani, Kauppinen Timo, Pakkala Pekka, Rosengren, Camilla, Rakennustieto Oy, Helsinki, 1997.

Badermann, Elmar, *Kaunis piha*, Kirjayhtymä, Yhteiskirjapaino Oy, Helsinki, 1969.

Eckbo, Garret, *Landscape for Living*, Dodge, New York, 1950. Artikkelijulkaistu osittain uudelleen teoksessa *Theory in Landscape Architecture. A Reader*, Swaffield, Simon, (ed.) Penn, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2002.

Kortteinen, Matti, *Lähiö. Tutkimus elämäntapojen muutoksesta*, Otava, Keuruu, 1982.

Landscaping for Western Living, by editors of Sunset Magazine, California, 1956.

Mäkynen, Anne, ”Mitä suojelemista on kerrostalolähiöissä?” teoksessa *Vantaa suunnittelee ja rakentaa* 2009.

Piispanen, Minna, ”Viheralueiden suunnittelu ja rakentaminen” teoksessa *Pihlajamäen arvot ja aatteet – suojeleminen viitekehystä hakemassa*, toimittanut Salastie, Riitta. Pihlajamäen inventoinnit, osa 1, Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston julkaisu 2003:5, Helsinki, 2003.

Seppälä, Maija-Liisa & Lehtonen, Hilikka & Tihlman, Tiina, *Suomen lähiöt. Kyselytutkimus 1950-1980 – luvuilla rakennetuista lähiöistä*. Tutkimusraportti 2 1990, Ympäristöministeriö, kaavoitus- ja rakennusosasto, Helsinki, 1990.

Suomen maisema-arkkitehdit, Finlands landskapsarkitekter, Finnish Association of Landscape Architects, *Smafla vuosikirja juhluvuosi 1996*, päätoimittaja Merivuori, Tuula-Maria, Karprint, 1996.

Tunnard, Christopher, *Gardens in the Modern Landscape*, The Architectural Press, London, 1948.

Tunnard, Christopher, ”Modern gardens for modern houses: reflections current trends in landscape design” (reprinted from *Landscape architecture*, January 1942) in *Modern landscape architecture: a critical review*, Treib, Marc (toim.), Library of Congress Cataloging-in-Publication Data, the MIT Press, London, 1993.

Vireoja, Johanna, *Suomalaisia unelmapuutarhoja*, WSOY, Helsinki, 2008.

Tutkimuskirjallisuus

Andersson, Thornbjörn, ”The Stockholm park system” in *Modern landscape architecture: a critical review*, Treib, Marc (toim.), Library of Congress Cataloging-in-Publication Data, the MIT Press, London, 1993.

Armas tutkimus, loppuraportti. Maisema ja rakennettu ympäristö. Maiseman merkitys suomalaisessa rakennetussa ympäristössä. Otakustantamo, Espoo, 1978.

Bamberg, Jarkko, Jokinen, Pekka, Laine, Markus, ”Tapaustutkimuksen käytäntö ja teoria” teoksessa *Tapaustutkimuksen taito*, toim. Laine, Markus, Bamberg, Jarkko & Jokinen, Pekka. Gaudeamus Helsinki University Press, 2.painos, Helsinki 2008.

Eräsaari, Risto, ”Konteksti” teoksessa *Tapaustutkimuksen taito*, toim. Laine, Markus, Bamberg, Jarkko & Jokinen, Pekka. Gaudeamus Helsinki University Press, 2.painos, Helsinki 2008.

Hankonen, Johanna, *Lähiöt ja tehokkuuden yhteiskunta*, Otatieto, Gaudeamus, Tampere 1994.

Hirvensalo, Virpi, *Modernin kaupungin luonto muutoksessa – kahdeksan esimerkkiä suomalaisesta asuinalueuunnittelusta*. Turun yliopiston julkaisuja, sarja C, osa 245, Scripta Lingua Fennica Edita, 2006.

Hortus Fennicus – Suomen puutarhataide, toim. Häyrynen, Maunu & Eskola, Taneli & Frondelius, Satu & Leskinen, Pekka. Viherympäristöliitto ry, Puutarhataiteen seura ry, Helsinki, 2001.

Howet, Catherine, ”Modernism and American landscape architecture” in *Modern landscape architecture: a critical review*, Treib, Marc (toim.), Library of Congress Cataloging-in-Publication Data, the MIT Press, London, 1993.

Hurme, Riitta, *Suomalainen lähiö Tapiolasta Pihlajamäkeen*. Suomen Tiedeseura, Helsinki, 1991.

Häyrynen, Maunu, *Maisemapuistosta reformipuistoon. Helsingin kaupunkipuistot ja puistopolitiikkaa 1880-luvulta 1930-luvulle*, Helsinki-seura, Helsinki, 1994.

Häyrynen, Maunu & Uino, Pirjo, *Suomen puutarhataiteen historia, esitutkimuksen loppuraportti*, maisema-arkkitehtuurin laboratorio, Arkkitehtiosasto, Teknillinen korkeakoulu, 1990.

Katseen rajat. Taidehistorian metodologiaa, toim. Elovirta, Arja & Lukkarinen, Ville, Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, 1998.

Kervanto Nevanlinna Anja, *Näköaloja kadunkulmalta. Kaupunkihistorian kirjoituksia*, SKS, Helsinki, 2005.

Lahti, Juhana, *Arkkitehti Aarne Ervin moderni. Kaupunkisuunnittelu pääkaupunkiseudulla*, Taidehistoriallisia tutkimuksia 34, Helsinki, 2006.

Lehtonen, Hilikka, *Perspektiivejä arkkitehtuurisuunnitelmien esityskäytäntöihin*, YTK julkaisu A22, Espoo, 1994.

Lodenus, Staffan, ”Avoin lähiö – terve lähiö” teoksessa *Ekopolis. Ekologisen kaupungin juuria etsimässä*, toim. Lapintie, Kimmo & Ikonen, Tuula & Tiilikainen, Ulla. Gaudeamus, Tampere, 1995.

Meyer, Elizabeth, ”Situating Modern Landscape Architecture” (1992) in *Theory in Landscape Architecture. A Reader*, Swaffield, Simon, (ed.) Penn, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2002.

Mistä tietoa rakennusten historiasta? Lähdeopas ammattilaisille ja asianharrastajille. Toim. Lahti, Juhana, Paatero, Kristiina, Rauske, Eija, Tuomi, Timo, Suomen Rakennustaitteen museo, 2. laajennettu painos, Helsinki, 2003.

Nikula, Riitta, ”Kaupunkitutkimus” teoksessa *Katseen rajat. Taidehistorian metodologiaa*, toim. Elovirta, Arja & Lukkarinen, Ville, Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, 1998.

Nikula, Riitta, *Yhtenäinen kaupunkikuva 1900 - 1930. Suomalaisen kaupunkirakentamisen ihanteista ja päämääristä, esimerkkeinä Helsingin Etu-Töölö ja Uusi Vallila*, Societas Scientiarum Fennica, Finska vetenskaps-societeten, Helsinki, 1981.

Nykysuomen sanakirja, osat III ja IV L-R, lyhentämätön kansanpainos, toim. Sadeniemi, Matti, viides painos, Suomen kirjallisuuden seura, Werner Söderström osakeyhtiö, Porvoo, Helsinki, 1973.

Nykysuomen sanakirja, osat V ja VI S-Ö, toim. Sadeniemi, Matti, viides painos, Suomen kirjallisuuden seura, Werner Söderström osakeyhtiö, Porvoo, Helsinki, 1976.

Pihlajamäen arvot ja aatteet – suojelemaan viitekehystä hakemassa, toimittanut Salastie, Riitta. Pihlajamäen inventoinnit, osa 1, Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston julkaisu 2003:5, Helsinki, 2003.

- Saarikangas, Kirsi, *Asunnon muodonmuutoksia. Puhtauden estetiikka ja sukupuoli modernissa arkkitehtuurissa*, SKS, Helsinki, 2002.
- Saarikangas, Kirsi, ”Metsän reunalla: Suomen rakentaminen 1900-luvulla” teoksessa *Suomen kulttuurihistoria 4, Koti, kylä, kaupunki*, toim. Kirsi Saarikangas, Pasi Mäenpää, Minna Sarantola-Weiss, Tammi, Helsinki, 2004.
- Stephensen, Lulu-Salto, ”The Danish landscape and landscape gardening: on the visualization of the aesthetic potential for nature in cultivation in the twentieth century” in *Journal of Garden History*, vol 17, Taylor & Francis, London, 1997.
- Suomen kielen perussanakirja*, toinen osa L-R, toim. Haarala, Risto, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Valtion painatuskeskus, Helsinki, 1992.
- Suomen kielen perussanakirja*, kolmas osa S-Ö, toim. Haarala, Risto, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Painatuskeskus, Helsinki, 1994.
- Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja 2*, L-P, päätoim. Kulonen, Ulla-Maija, Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 556, kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 62, 2. painos, Helsinki, 2001.
- Suominen, Timo, ”Vanha Saimaan kanava. Kanavan maiseman sekä sen kanavapuutarhojen lumous 1800 – 1900-lukujen vaihteen tietämissä.” teoksessa *Hortus Fennicus – Suomen puutarhataide*, toim. Häyrynen, Maunu & Eskola, Taneli & Frondelius, Satu & Leskinen, Pekka. Viherympäristöliitto ry, Puutarhataiteen seura ry, Helsinki, 2001.
- Tapaustutkimuksen taito*, toim. Laine, Markus, Bamberg, Jarkko & Jokinen, Pekka. Gaudeamus Helsinki University Press, 2.painos, Helsinki 2008.
- Theory in Landscape Architecture. A Reader*, Swaffield, Simon, (ed.) Penn, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2002.
- Treib, Marc, ”Must Landscapes Mean?” in *Theory in Landscape Architecture. A Reader*, Swaffield, Simon, (ed.) Penn, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2002.
- Uino, Pirjo, ”Kultarannan puutarha. Alfred Kordelin huvilasta presidentin kesäparatiisiksi” teoksessa *Hortus Fennicus – Suomen puutarhataide*, toim. Häyrynen, Maunu & Eskola, Taneli & Frondelius, Satu & Leskinen, Pekka. Viherympäristöliitto ry, Puutarhataiteen seura ry, Helsinki, 2001.
- Wolschke-Bulmahn, Joachim, ”The ’Wild Garden’ and the ’Nature Garden’-aspects of the garden ideology of William Robinson and Willy Lange” in *Journal of Garden History*, volume 12:3, Taylor & Francis Ltd., 1992.

Liitteet

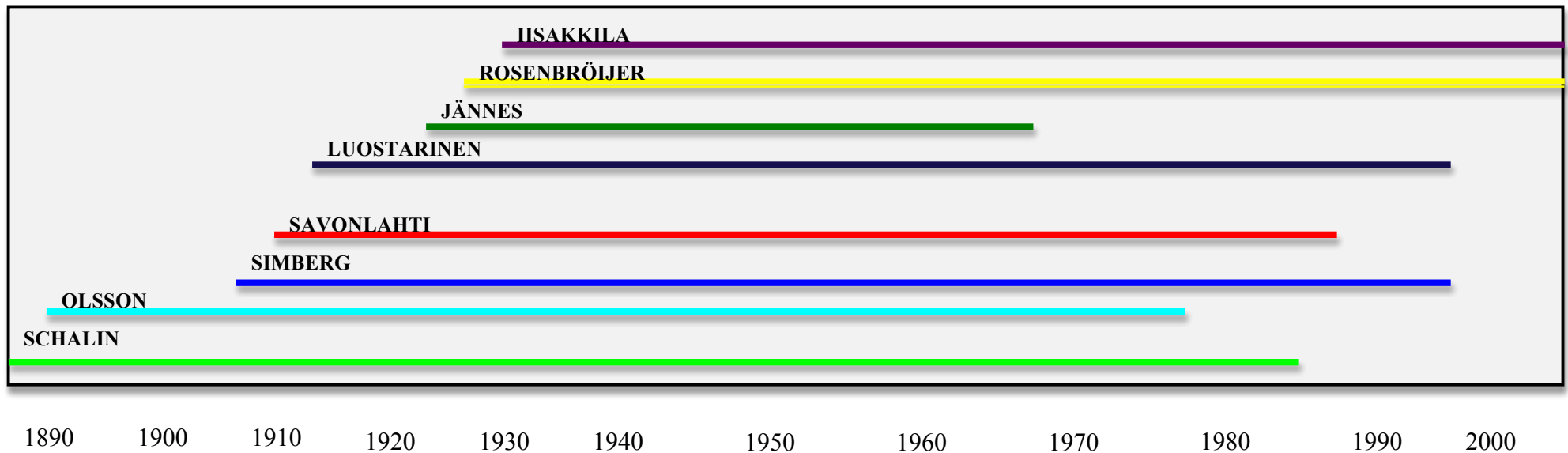
- Liite 1 Rosenbröijer ja hänen uransa osana suomalaisten puutarha- ja maisema-arkkitehtien ammattikuntaa
- Liite 2 Maj-Lis Rosenbröijerin työluettelo, 1953-1998.
- Liite 3 Rosenbröijerin suunnittelemat kohdetyypit vuosikymmenittäin
- Liite 4 Asunto-osakeyhtiö Otsonrinne, istutussuunnitelma 1:100
- Liite 5 Asunto-osakeyhtiöt Pähkinälehto ja Pähkinäkaari, vihersuunnitelma 1:200
Asunto-osakeyhtiö Hämeenkylässä keskusta, pihasuunnitelma 1:100
- Liite 6 Näkin pihapuistikko, istutus- ja työpiirustus 1:100
- Liite 7 Asunto-osakeyhtiö Tilkankuja, pihasuunnitelma 1:200

Lyhenteet

PTS - Puutarhataiteen seura ry.

SRM - Suomen rakennustaiteen museo, Helsinki.

Maj-Lis Rosenbröijer ja suomalaiset puutarha- ja maisema-arkkitehdit *

✘ Bengt Schalin (1889-1982)

✘ Paul Olsson (1890-1973)

✘ Leif Simberg (1910-1998)

✘ Onni Savonlahti (1911-1987)

✘ Katri Luostarinen (1915-1991)

✘ Jussi Jännes (1922-1967)

✘ Maj-Lis Rosenbröijer (1926-2003)

✘ Leena Iisakkila (1927-)

* Lista on havainnollistava. Se ei ole täydellinen, eikä henkilöiden ammattiuran kestoa ole merkitty.

Suomen rakennustaiteen museo, Finlands arkitekturmuseum

ROSENBRÖIJER Enni Maj-Lis

Os. ”Backman”

Puutarha-arkkitehti

S. 4.3.1926,
k. 11.11.2003

Työluettelo on järjestetty kronologisesti typologialuokituksen mukaisesti:

koulutyöt

kilpailuehdotukset

näyttely- ja messusuunnitelmat

yksityinen puutarhat

puistot

asunto-osakeyhtiöt

kartanot

tehdasalueet

liikerakennukset

lentokentät

julkinen rakentaminen

liikennelaitokset

kaupunginosat

koulu- ja sivistyslaitokset

päiväkodit, leikkipuistot

terveyskeskukset ja vanhainkodit

hautausmaat

sakraali- ja seurakuntarakentaminen

Koulutyöt:

1950 ”Privathave ved lille fabrik”

1950 Jordberegningsopgave nr. 1, 2

1950

Rilax gård, Juva

1951

Skolehave

1952

Legeplads for born pileparken, Danmark

1952

Villahave

Kilpailuehdotukset

”Montana”

”Motto: ”Tillbaka till naturen”

”Sillanrakentajat”

Hautausmaakilpailu ”Vapaus”

Jomala församling, Jomalan hautausmaa

”Schackmatt”, Nordisk tävling om begravningsplats I, Årekärr, Göteborg

Näyttely- ja messusuunnitelmat

1959 Helsingin puutarhanäyttely 18-27.9. Messuhalli

1961-62 Helsingin puutarhanäyttely 61-62 Vesilinnanmäellä 26.8.-10.9.

1962 Forum 62, puutarhanäyttely Tanska

1966 Comptoir Suisse, Foire de Lausanne, Jardin finlandais

1967 Hyvinkään messut

1969 Dipoli, puutarhanäyttely

1974 Kerava näyttely 74

1975 Suomen IV yleinen puutarhanäyttely, Finlandia-talo, Helsinki

1977 Asuntomessut Mynämäessä

1977 Vantaan asuntomessut, Varisto

1979 Suomi kukoistaa –näyttely 27.-30.9.79

1984/85 ”Oma näyttely”, Kevätpuutarha-näyttely, Finlandia-talo

1990-91 Puolarmaarin näyttely, Puutarha-asuminen ’92, Espoo

Yksityiset puutarhat

1950 K. Halsas trädgård, Svartbäck

Rosenbröijerin suunnittelemat kohteet vuosikymmenittäin

1950	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Yhteensä
Näyttelysuunnitelmat										1	1
Yksityiset puutarhat	1			2	4	2	3	1	5	4	22
Asunto-osakeyhtiöt*										5	5
Puistot											0
Kartanot											0
Tehdasalueet								1			1
Liikerakennukset					1		1				2
Lentokentät											0
Julkinen rakentaminen											0
Liikennelaitokset											0
Kaupunginosat											0
Koulu- ja sivistyslaitokset											0
Päiväkodit, leikki puistot**											0
Terveyskeskukset ja sairaala-alueet											0
Vanhainkodit											0
Hautausmaat											0
Sakraali- ja seurakuntarakent.											0
Yht.suunniteltuja kohteita											<u>31</u>
* Yksi kohde voi sisältää monen pihan suunnitelmia											
** Kohteiden vähäinen määrä listassa voi johtua siitä, ettei niistä ole tehty erillisiä suunnitelmia esim. asunto-osakeyhtiöiden											

1960	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Yhteensä
Näyttelysuunnitelmat		1	1				1	1		1	5
Yksityiset puutarhat	21	5	13	10	18	17	7	4	15	13	123
Asunto-osakeyhtiöt	3	4	5	3		1	1	3	3	2	25
Puistot	1		1		1				1	1	5
Kartanot				1			2				3
Tehdasalueet	2	1			2		1		1	2	9
Liikerakennukset		4	4	2	8	3	5	7	5	4	42
Lentokentät						1					1
Julkinen rakentaminen		2				2	1	1		2	8
Liikennelaitokset*								2	11	7	20
Kaupunginosat								1			1
Koulu- ja sivistyslaitokset	1				1	2		1			5
Päiväkodit, leikki puistot		1									1
Terveyskeskukset ja sairaala-alueet	2				1	1			1		5
Vanhainkodit	1									2	3
Hautausmaat	1							1		2	4
Sakraali- ja seurakuntarakent.									1		1
Yht.suunniteltuja kohteita											<u>261</u>
*TVH, kanava-alueet, Saimaan kanava											

1953	"Furubacken", Wiren, Kilo, Espoo		Rivitalo Jägerhorn, Lauttasaari, Helsinki
1953-54	Rönnebacka, Pyttis, Broby		Villa Krogell, Kervo
			Puutarhasuunnitelma "Kukkatarhassa thymyskäytävät"
1954	Villa Kreander, Räckhals, Asola		Villa Ruuth, Tohmajärvi
1954	Rytöluodon puutarha, Nokia		Villa Taucher, Sommarö
1954	Villa Sundström, Räckhals, Asola	1960-61	Puutarha Alanko, Savio, Kerava
1954	Valvion kesähuvila, Frisans	1960	Villa Aschan, Sökö
		1960	Villa Kaitila
1955	Dr. Hultins trädgård, Hagalund	1960	Villa Lindström, Gammelgård
1955	Villa Löväng, Solhölden, Westend, Espoo	1960	Puutarha "Malmio", Lauttasaari
		1960	Villa Oinas, Hästholmen, Kotka
1956	Villa Dahllund, Östersundom	1960	Villa Peränen, Östersundom
1956	Mattas, Mogenpört	1960	Huvila Rainio, Karhula
1956	Villa V. Söderström, Mattby, Espoo	1960	W. Rosenlew & Co Oy, Pori
		1960	As. Oy Juhannuslehto, Pori
1957	Isokaari 18, 20, 22, Lauttasaari, Helsinki		
		1961	Villa Ahonen, Solhöjden 3, Westend, Espoo
1958	G. von Fircks, Imatra	1961	Jufva gård
1958	Villa Grönvik, Prästkulla		
1958	Henriksson, Mörskom	1961	Villa Paischeff, Westend
1958	Huvila Holmström, Noux	1961	Salenius, uterum
1958	Huvila Riikonen, Kiertotie 4, Westend, Espoo	1961	Puutarha Walden, Herttoniemi, Helsinki
1959	Joht. Kavamen puutarha, Tammelund	1962	Villa Weckström, Gäddvik, Helsinge
1959	Villa Lundell, Pakila, Helsinki	1962	Villa von Fiantt
1959-60	Villa Salomaa, Jollas	1962, -80	Innergården Gripans, Ingå
1959	Villa Siik, Pakila, Helsinki	1962, -64-65	Villa Hernberg, Kyrkslätt
		1962	Kymenmaa, Inkeroinen
1960-1.	Auramo	1962, -70	Villa Janhunen, Westend
	Harlin huvila, Kulosaari, Helsinki	1962	Villa Leistamo, Vestra
	Henri Borgströmsväg 5	1962	Villa Levin, Mattby
	Villa Bygden, Pitkämä	1962	Villa Lincoln, Westend, Espoo
	Talo Hartikka, Heinlahti	1962	Huvila Nordberg, Tikkurila, Vantaa
	Villa Jokela, Ojakkala	1962	Villa Nybondas, Broby, Tammissaari

1962	Huvila Palotie	1965	Fazerila, Österdom
1962	Huvila Talola, Vammala	1965-66, -70	Villa Fazer, Svartö
1963	Villa Björnberg, johtajan asunto, Myllykoski	1965-66, -68	Henrik Borgströmintie 5
1963	Fältskärnsgatan 3, Helsinki	1965	Radhus Hultin, Hagalund, Espoo
1963	Villa Höglund, Mankkaa	1965	Isokaari 4, Lauttasaari, Helsinki
1963	Villa Lehtinen, Bergåsa	1965	Karl Fazer AB., Westersundom
1963	Huvila Merjamaa, Westend, Espoo	1965	Villa Kihlman, Tammerfors
1963	Mäkitorpantie 32, Oulunkylä, Helsinki	1965, -79	Villa Lamberg, Grankulla
1963	Villa Ström, Kaskisaari	1965-66	Huvila Metsola, Siltakylä
1963	Huvila Tammivuori, Isosaari	1965-66	Vanha Porvoo, tontti nro 4
1963	Villa Ulfves	1965	Villa Kalevi, Tikkurila, Vantaa
1963-64	Villa Virkkala, Jollas, Helsinki	1965	Villa Kivinen, Lappeenranta
1964-65	Villa Borg, Naantali	1965	Villa Leikkola, Viherlaakso
1964	Bromarf, Rusthåll	1965	Villa Niemi, Porvoo
1964	Villa Hakimcan, Siikajärvi	1965	Villa Nykopp, Tampella, Tampere
1964	Villa Halm-Korenef	1965	Rivitalo Reponen
1964	Villa Hinttala	1965	Seppä Gård, Lojo
1964	Itäranta 22, as E/Aho	1965	Villa Sippola, Tikkurila, Vantaa
1964	Juurikassokeri Oy Naantalin rivitalot, Naantali	1965	Villa Slätis, Borgå
1964	Villa Lindroos – Karlsson, Grankulla	1965	Villa Smeds, Grankulla, Kauniainen
1964	Laajasuontie 2, Haaga, Helsinki	1965-66	Ströms 404, K-talo, Untuvaisentie
1964	Villa Lähdekivi	1965	Villa Suojanen, Ruotula
1964	Marimekko, Bökars, Porvoo	1965, -68	Villa Wiberg, Grankulla, Kauniainen
1964	Rivitalo Mattinen, Heinola	1966	Sauna Danskarby, Porkkala
1964, -67	Villa Mairea, Norrmark	1966	Villa Green, Borgå
1964	Rapakivenkuja 4	1966	Villa Hakola, Järvenpää
1964	Villa Rastas, Kirkkonummi	1966	Villa Hallenberg, Parola
1964	Huvila Törmänen, Vantaa	1966	Villa Hellberg, Vanha Porvoo
1964	Villa Wikstedt, Kuusisaari, Helsinki	1966	Hiidenniemi, Pyhäranta
1964	Viksbergs gård	1966-67	Villa Jansson, Noux
1965	Atrium Mattila, Westend, Espoo	1966	Omakotitalo Kaarlas, Porvoo

1966	Villa Kavonius, Kulosaari, Helsinki	1967-68	Villa Mustonen, Valkjärvi
1966-67	Villa Kivinen, Lehtisaari, Helsinki	1967	Villa Niska, Övertorneå
1966-67	Villa Korpivaara, Kauniainen	1967	Villa Paloheimo, Kauniainen
1966	Villa Larsson, Mosabacka, Tapanila, Helsinki	1967	Villa Paulig, Emsalo
1966	Villa Nieminen, Porvoo	1967	Villa Pietarinen, Kauniainen
1966	Villa Nyqvist, Lohja	1967	Villa Piironen, Suvikumpu, Espoo
1966	Rivitalo Westerlund, Lehtisaarentie 6, Kuusisaari	1967	Porvoonkatu 45
1966	Rivitalo Poukka, Haukipoukama	1967	Villa Puustjärvi, Hyrylä
1966	Ristelin maatalo	1967, -78	Villa Sinkkonen, Pyökkitie 9, Korso, Vantaa
1966-67	Yksittäistalo Ruola	1967	Villa Skogberg, Kauniainen
1966-68, -78, -84	Villa Rosenbröijer, torpet Rosenbröijer, Kauniainen, Tenala	1967	Solnantie 35, Munkkiniemi, Helsinki
	Piha Rosenbröijer, Otsolahdentie 6, Haukilahti, Espoo	1967-68	Valtatie 14, Viiskulma –Merala, Savonlinna
1966	Villa Rytkölä, Kauniainen	1967	Villa Wentzel, Kyrkslätt, Humaljärvi
1966	Villa Scand, Kauniainen	1967	Villa Wikström
1966	Rivitalo Sinisalo, Jyväskylä	1968-69	Ant-Wuorinen, Brännholm, Helsinki
1966	Villa Solbacka, Nuuksio	1968	Villa Gahmberg, Danskarby
1966	Villa Tallqvist	1968	Villa Hyytiä, Kuusamo
1966	Villa Toivakka, Teinikuja 2, Kauniainen	1968	Kesämaja Ignatius, Lonjansaari
1966	Rivitalo Toivakka – Zilliacus, Teinikuja, Kauniainen	1968	Itäinen puistotie 7, Kaivopuisto, Helsinki
1966	Villa Tuominen, Oulunkylä, Helsinki	1968-69	Villa Karlsson, Porvoo
1966	Villa Vallbacka, Järvenpää	1968	Rivitalo Korjonen, Jollas, Helsinki
1966	Villa Westerlund, Grankulla	1968	Villa Kummala, Lieto
1966	Huvila Villenkatu 4, Heinola	1968	Villa Puustinen, Hamina
1966	Villa Wist, Lohja	1968	Villa Raita, Westend, Espoo
		1968	Villa Rewell, Ribbingö
1967	Anttila, Askola	1968-69	Villa Sjöström, edustushuvila, Sjöströmintie 3, Kulosaari, Helsinki
1967	Villa Björkholtz, Kauniainen	1968	Villa Tuovinen, Suvikumpu, Espoo
1967	Villa Eriksson, Porvoo		
1967	Villa Grandell, Kauniainen	1969	Rivitalo Andersen, Kauniainen
1967	Villa Haglund, Strutvägen, Borgå	1969	Villa Holmberg, Bromarf
1967	Villa Heikinheimo, Westend	1969	Yks.talo Ek, Espoo
1967-68	Kuusisaarentie 1, Riisla	1969-70	GAS Serlachius, Keikanniemi, Mänttä
1967	Villa Larma, Kauniainen	1969	Villa Einto, Tikkurila, Vantaa

1969	Yksit.talo Gripenberg, Siuntio	Talo Ranielainen, Vanha Kartano, Espoo
1969-70	Nordiskafilt, Halmstad, Ruotsi	Rantakuja 1, Haukilahti, Espoo
	Erik Dahlbergsgåtan 9, Halmstad, Ruotsi	Sarvsjö, Westerback
1969	Havanto, Lippajärvi	Atriumpiha Sivula, Haukilahti
1969	Yksityistalo Heikkilä, Marjaniemi	Villa Sjöberg, Hiekkaharju
1969	Hollantilaisentie 18-20	Vaasan inventointi
1969-70	Hopeasalmentie 11, Kulosaari, Helsinki	1970, 91-92 Yksittäistalo Aaltio, Kauniainen
1969	Edustushuvila Katainen, Ikkala	1970 Villa Anttila, Marjaniemi, Helsinki
1969	Rivitalo ”James”, Heinola	1970 Armfeltintie 13, Helsinki
1969	Kankurinmäki, kesäsiirtola ja hoitokoti	1970 Yksittäistalo Eskolin, Nakkila
1969	Villa Karlemo, Kauniainen	1970 Oy Fragmit AB, Ekenäs
1969-70	Yksit.talo, villa Mattinen, Heinola	1970 Villa Gunst, Mäntyniementie 22, Kauniainen
1969	Yksit.talo Närhi, Westend, Espoo	1970 Havupolku 9, Sarpaniemi
1969	Villa Raade, Kuusisaari, Helsinki	1970 Högfors bruk, Karkkila
1969	Yksityistalo Salminen, Kauniainen	1970 Villa Jacobson, Suomensjärvi
1969	Saloranta, Westend, Espoo	1970 Kommila, Varkaus
1969-70	Yksit.talo Seiro, Westend, Espoo	1970 Lauttasaarentie 15, Lauttasaari, Helsinki
1969	Villa Wihuri, Kulosaari, Helsinki	1970 Lauttasaari, 31038/keskusta, Helsinki
		1970-71 Omakotitalo Lankinen, Loimaa
1970-1.	Villa Bergman, Borgå	1970 Paritalo Lehmustie, Lindberg, Turku
	Eerikinkatu 42, Ruoholahdenkatu 22, Turku	1970 Paritalo Lehtola, Rinne, Salo
	Villa Ehrnroot, Vessö, Kråknäs	1970 Rivitalo Lundsten, Lentokapteeninkuja, Helsinki
	Villa Furman, Kauniainen	1970 Maamonlahdentie 5, Lauttasaari, Helsinki
	Maatila Haltiala, Kangasala	1970 Palace in Mecca for his royal highness Crown prince, kingdom of Saudi-Arabia
	Villa Kasurinen, Tampere	
	Villa Krause, Oulu	1970 Villa Michelsson, Kulosaari, Helsinki
	Kivalterintie 13, Oulunkylä, Helsinki	1970 Nahi sommarhus, Hirsala
	Lars Sonckintie 2, Kulosaari, Helsinki	1970 Palomäenkatu 27, Kouvola
	Villa Lavonius, Bodom	1970 Villa Silfvenius, Kauniainen
	Villa, yksittäistalo Lehtonen, Metsälä – Vaskisepantie	1970 Villa Sjöström, Parainen
	Lindnäs Gård, Mäntsälä	1970 Villa Tarkela, Kauniainen
	Talo Mattsson, Loviisa	
	Muurarintien pientalot	1971 Villa Autio, Tampere
	Talo Platan, Pulp, Joutseno	1971 Villa Ekengren, Finnå

1971	Villa Eriksson/Sjöström, Kulosaari, Helsinki	1972, -80	Tiirasaarentie 16, Lauttasaari, Helsinki
1971	Villa Fagerlund, Pikkala	1972	Villa Simula, Viherlaakso
1971	K3 korttelialue, Haaga-Vantaa, Kannelmäki		
1971	Talo Halonen, Kukkulatie 10, Helsinki		
1971	Jalastie	1973	Villa Ahlström, Löparö
1971	Kauppalantie 9-11, Et. Haaga	1973	Villa Ehrnrooth, Kauniainen
1971	Villa Koski, Westend, Espoo	1973	Huvila Kajander, Bromarv
1971	Yksit.talo Larikko, Espoo	1973	Linnankatu 36, Turku
1971	Villa Lassila, Tonttukumpu	1973	Villa Lundell, Grankulla
1971, -88	Lentokapteeninkuja 3A Turtiainen, 3F Steinbock	1973	Villa Löngren, Karis
1971	Nevaluoma, Tonttukumpu	1973	Villa Metsämäki, Espoo
1971	Rivitalo OKA	1973	Talo Rautamäki ja Tolppala
1971	Villa Ollus, Kauniainen	1973	Huvila Salmenkivi, Kauniainen
1971	Yksit.talo Raitanen, Tonttukumpu	1973	Villa Salvesen, Bruxelles, Belgia
1971	Sigurds, Kirkkonummi	1973, 76, 78	Setri-projekti, Setri-asunnot, rivitaloalue, Suomen pankki, Setri-järvi, Vantaa
1971	Paritalo Sipilä-Walden, Tapiola, Espoo	1973	Villa Utter, Kristinestad
1971	Sommarstuga och loft, Stora Isarn, Sommaröarna	1973	Österman, Kukkumäki
1971	Ritokalliontie, Munkkiniemi, Helsinki		
1971	Takaniityntie 5, Helsinki	1974	Villa Aarnio, Marjaniemi
1971	Villa Tähtinen, Tampere	1974	Ahlström, As. Oy Vuorimiehenkatu 5
1971	Villa v. Wright, Kauniainen	1974	Villa Aholainen, Järvenpää
1971	Ylitalo Vilkunantie, Rauma	1974	Villa Alkutie 44, As. Oy Lahdenkallio
		1974	Antikainen, Iivisiemi
1972	Omak.talo Alanen, Espoo	1974	Chateau Åkermarck, Grankulla
1972	Paritalo Cleve-Kyöstilä, Marjaniemi	1974	Georgesgatan 8-10
1972	Helpiö, Joensuu	1974-75	Villa Haarla, Tampere
1972	Itäinen puistotie 18, Helsinki	1974-75	Piha Hallama, Sommarö
1972	Villa Koivunen, Raisio	1974	Villa Helenius, Friisilä
1972	Yksitt.talo Lehtonen, Metsälä	1974-75	Villa Hjelt, Kaskisaari, Helsinki
1972	Yksitt.talo Manninen, Haukipudas	1974	Villa Holma, Danskarby
1972	Yksityistalo Jokinen, Vammala	1974	Kalliolinnantie 10b, Helsinki
1972	Olsen, Joutseno	1974	Yksityistalo Kananen, Pihtipudas
1972	Yksit.talo Rostamo, Nokkala	1974	Villa Martti, Loviisa
1972	Villa Rätty, villa Marsudden	1974	Villa Mäki, Westend, Espoo

1974	Villa Nordell, Salo	1975	Talo Petterson, Westend, Espoo
1974	Ollinsaari, keskusta-alue, korttelialueet, Raahe	1975	Talo Pihlajamäki, Haukilahti
1974	Rivitaloasunto Lounamaa, Nokkala	1975	Talo Raunamaa, Turku
1974	Villa Lundström, Grankulla	1975	Villa Rintala, Riihimäki
1974	Villa Pollari	1975	Yksit.talo Saku, Inkeroinen
1974	Rivitalo Rekola, Matinkylä, Vantaa	1975	Yksittäistalo, talo Salomaa, Marjaniemi, Helsinki
1974	Villa Renlund, Nokkala	1975	Villa Sege, Oulunkylä, Helsinki
1974	Talo Ruohtula, Porvoo	1975	Paritalo Siren-Henriksson, Vartiokylä, Helsinki
1974	Yksittäistalo Ruola, Raisio	1975	Villa Slätis, Karis Köping
1974	Villa Segercrantz, Sommarö	1975-76	Talo Suutari, Tavastila
1974	Talo Selle, Kulosaari, Helsinki	1975	Villa Wallden, Piikintie 15, Helsinki
1974	Silvennoinen, Kirkkonummi, Heikkilä	1975	Villa Villemont, Dragör, Danmark
1974	Villa Stavenhagen, Munknäs	1975	Rivitalo Villemont, Tapiola, Espoo
1974	Villa Tuominen, Lauttasaari, Helsinki	1975	Talo Virolainen, Kotka
1974	Villa Vikberg, Myllykylä	1975	Villa Östenson, Mariehamn
1974	Villa Wahl, Kuusisaari, Helsinki		
1974	Villa Åkerholm, Åland	1976	Villa Butti, Benicolada-Calpe, Espanja
		1976	Blomqvist, Fallbacka
1975	Yksityistalo Viitanen, Tampere	1976	Villa Felin, Siltakylä, Munapirtti
1975	Villa Ahlström, Boholmen, Sommarö	1976	Villa Hasu, Anjalankoski
1975, -77	Eskolan tila, talo Paloranta, Orivesi	1976, -78	Hekari, långstrand, Tenhola
1975	Talo Ginman, Munkkiniemi, Helsinki	1976	Hirsala Gård, Kirkkonummi
1975	Hellekis Säteri	1976	Talo Karjalainen, Viitasaari
1975	Villa Horelli, Kauniainen	1976	Huvila Koskimies, Soukanniemi, Espoo
1975	Talo Huhtala, Kokkola	1976	Villa Lauritzon, Marjaniemi, Helsinki
1975	Talo Hyyrynen, Olari, Espoo		
1975	Villa Juslenius, Naantali	1976	Talo Mankinen, Kiiminki
1975	Talo Kaartinen, Kirkkonummi	1976	Imatran Voima Oy, Myyrmäki
1975	Yks.talo Lehtonen, Metsälä	1976	Talo Mäkelä, Siltakylä
1975	Rivitalo Levomäki, Munkkiluodonkuja 6 C 27, Westend, Espoo	1976	Talo Sonninen, Jollas, Helsinki
1975	Villa Malmsten, Kaitans		
1975	Yksit.talo Matikainen, Friisilä	1977	Talo Alanära, Kirkkonummi
1975	Nokkala, Lehmusuoto	1977	Villa Bon Bella, Heinola
1975	Rivitalo Nors, Westend, Espoo	1977	Rivitalo Hetemäki, Mankkaa, Espoo

1977	Villa Hietanen, Inkeroinen	1978	Piha Silvennoinen, Haukilahti
1977	Hila gård, Kyrkslätt	1978	Talo Suomalainen, Linnantie, Rajamäki, Nurmijärvi
1977	Talo Juntunen, Jalasjärvi	1978	Talo Vanha-Perttula, Loimaa
1977	Talo Kassinen, Kittilä		
1977	Kelokämpä, Ahvensaari	1979	Talo Anja Niemi, Erikwalla
1977	Talo Kuusisto, Helsinki	1979	Piha Bell
1977	Talo Kylänpää, Halikko	1979	Hietalahdenranta 15
1977	Villa Lindblom, Sommarö	1979	Talo Huhtamies, Kauniainen
1977	Piha Nordlund, Tapiola, Espoo	1979-80	Talo Jauhainen, Haukilahti, Espoo
1977	Paddais gård, Sagu	1979, -85	Talo Karvinen, Jyväskylä
1977, -86	Omakotitalo Raippalinna, Jyväskylä	1979	Talo Kauhanen
1977	Villa Salomaa, Harjunpää	1979	Villa Kivi, Tammitie 10, Munkkiniemi, Helsinki
1977	Villa Siponius, Anjala	1979	Näre gård, Pälkäne
1977	Talo Vilppula, Karakallio	1979	Huvila Pettersson, Westendintie 38, Westend, Espoo
		1979	Pientalosuunnitelmia ”pientalo” & ”Arantola”
1978	Villa Andersson, Lappvik	1979	Villa Pihlström, Lohja
1978	Bostadshus Solf Markroken	1979	Talo Rajamäki, Ylistaro
1978	Gården sjöallén 7, Drumsö	1979	Talo Ripatti, Friisilä
1978	Villa Heikkinen, Inkeroinen	1979	Talo Ristikangas, Rajamäki
1978	Villa Hellevaara, Puolaharju 17, Marjaniemi	1979	Piha Stjernschantz
1978	Villa Holmberg, Kauniainen	1979	Sysinoro
1978	Piha Kangastie, Lauttasaari, Helsinki	1979	Asuintalo Töölönkatu 9
1978	Talo Koskinen, Laukaa	1979	Omakotitalo Virtanen
1978	Villa Lundberg, Karis		
1978	Marsudden, Pikkala,	1980-l.	Villa Birgitta
1978	Villa Nieminen, Lieto		Talo Huttunen, Taivallahti, Siilijärvi, Hakkarala
1978	Talo Ojanperä, Toijala		Aitapuisto ja Ryytimaanpuisto, Hämeenkylä, Vantaa
1978	Huvila Pajula, Kaarina		Talo Kallioniemi, Svartholm, Sommarö
1978	Villa Pasi, Loimaa		Piha Karvinen, Espoo
1978	Piha Peltola		Listerby, Södragatan, Mariehamn, Åland
1978	Talo Päivölä, Loimaa		Piha Marttila, Kevättie 2
1978	Talo Rastas, Viitasaari		Piha Matilainen, Nupurikalliontie 11, Espoo
1978	Piha Rastimo, Tapiola, Espoo		Puutarhasuunnitelmat ”Pientalo omakoti”
1978	Paritalo Salmenius – Vihonen, Juva		Piha Puhakka, Ruotila

	Rosenlew, Pelling	1982	Talot Koikkalainen, Pohjanpalo, Hiiralankaari 27, Westend, Espoo
	Hautakivi Rosenbröijer, Kirkkonummi	1982	Villa Krook, Ekenäs
	Piha Seppälä, Hepokalliontie 26, Helsinki	1982	Talo Maununnevantie 45, Etelä-Kaarela
	Piha Sysimetsä, Lauttasaari, Helsinki	1982	Lindell, Melkonkatu 26, Helsinki
	Talo Sirviö, Asematie, Kauniainen	1982	Villa ”Mauri”, Skognäsvägen, Hangö
	TUKO varasto, rivitaloalue, Tavastkulla	1982, 84-86	Näkinpuisto, Näkin pihapuistikko I, Helmiäispolku 3, Helsinki
	Piha Veijola, Espoo	1982	Otto Wuorio Oy, As. Oy Sarvikatu 14-16, Lahti
	Talo Veijola, Joutjärvi, Lahti	1982	Pasilanraitio 9, Kronqvistinkatu – Kronqvistinkuja, jalankulkusilta, Helsinki
1980	Bromarfhemmet, Bromarf		
1980	Piha ja sauna, Haltia, Kangasala	1982	Talo Rantala, Orasenniemi
1980	Piha Helander, Nummela	1982	Talo Rantalainen, Rantatie, Espoo
1980-81	Hollantilaisentie 26, Munkkiniemi, Helsinki	1982	Talo Savolainen
1980	Talo Hämäläinen, Tapiola, Espoo	1982	Omakotitalo Sirkko, Aurinkokuja 6, Helsinki
1980	Talo Hyssälä, Yliskulma	1982	Talo Sorsa, Viskaalintie 29, Torpparinmäki, Helsinki
1980	Sampokujan jatke, Tapiola, Espoo	1982	Hoas Suutarila, oppilasasuntola, Helsinki
1980	Sisäpiha, Kruunuhaka, Helsinki	1982	Piha Tahvanainen, Tikkurila
1980	Piha Malinen, Espoo	1982, -88	Piha Talvitie, Peuramäentie 1A, Pohjois-Tapiola, Espoo,
1980	Mannerheimintie 76, Helsinki		
1980	Museokatu 15, Helsinki	1983	Piha Ahlqvist, Helsinki
1980	Piha Pelkonen, Unajan kylä, Rauma	1983	Piha Esko, Aurinkokuja 4, Helsinki
1980	Omakotitalo Pimes, Lillhemtans, Espoo	1983	Villa Ohtonen, Mellunkylä, Helsinki
1980	Talo Rantalainen	1983	Piha Paananen
1980	Talo Vasala, Heinola	1983	Piha Pelkonen, Nakkila
		1983	Talo Pyykkö, Ankkurisaarentie, Westend, Espoo
1981	Piha Haaparanta, Lankilan kylä, Vihti	1983	Piha Solavaara, Aurinkokuja 10, Helsinki
1981	Piha Jämes	1983	Villa Strömberg, Tapiola, Espoo
1981	Piha Kankaanpää, Vuosaari, Helsinki	1983	Piha Säskilahti, Espoo
1981	Villa Lassfolk, Pjelas	1983	Vähä-Pullola, Muurla
1981	Sihvonen Arrakoski, Jyväskylä		
1981	Särkelä gård, Fredrikshamn	1984	Villa Berg, Solf
1981	Piha Takala, Olari, Espoo	1984	Villa Berglund
		1984	Villa Ekholm, Espoo
1982	Villa Anna-Liisa, Nahkurintie 12, Nurmijärvi	1984	Johan Bonns ”Enbacka”
1982	Talo Karhu, Laajalahti	1984	Piha Hasu, Örnshamnintie, Porvoon mlk

1984	Piha Hakkarainen	1985	Talo Vähäkainu, Nahkurintie, Nurmijärvi
1984-87	Piha Henrikson, Vantaa	1985	Piha Väänänen
1984	Villa Jukka Härmälä, Oulunkylä, Helsinki		
1984	M. Janhunen, Barösund, Inkoo	1986	Eero Paatela, Kemiö
1984-86	Katajajarjuntie 14-16, Helsinki	1986-87	Talo Keskimäki, Neulaspolku 4, Vantaa
1984	Piha Koivisto, Mellilä	1986	Piha Lassus, Harabacka, Porvoo
1984	Villa Kristiina	1986	Piha Jääskeläinen, Varputie 4
1984	Villa Lindholm	1986-87	Koivikkotie 30, Maunula, Helsinki
1984	Piha Lipponen	1986	Lofsdal gård, Pargas
1984	Piha Piessa, Puumala	1986	Piha Ranki
1984	Villa Polviander	1986	Talo Westerback, Solnantie 12, Helsinki
1984	Piha Raivio, Mustasaari, Sulva		
1984	Villa Smeds, Kulosaari, Helsinki	1987	Piha Alatalo, Klaukkala
1984	Stundars, Solf	1987	Hauta-aho, Pihlajakuja, Seinäjoki
1984	Piha Vanhala	1987	Piha Heikkinen, Visakoivuntie 15B, Espoo
		1987	Piha, talo Henriksson, Kiertotähdentie 22, Vantaa
1985	Piha Ahokas	1987	Pihat von Hertzen ja Zilliacus
1985	Villa Backman, Sandgropsgränd 8, Borgå	1987	Fransman Ulf, Sannäs
1985	Piha Eskolin	1987	Piha Koivumäki, Pukinmäki
1985	Talo Filatoff	1987	Talot Likki, Äyräpääntie 8, Espoo
1985	Piha Fyrqvist	1987	Omakotitalo Uusitalo, Lökörentie, 49210 Huutjärvi
1985	Villa Inberg, Ingå	1987	Piha Paananen, Nurmijärvi
1985	Talo Karvinen, Tammisaari	1987-88	Vallmogård, Grankulla
1985	Talo Korhonen, Riippakoivunkuja 5		
1985	Piha Lahtinen, Puistola, Helsinki	1988	Piha Liisa Alanko
1985	Piha Laine, Latokaski	1988	Villa Groundstroem, Hummelvik
1985, -95	Lärkkulla stiftelsen, Karis	1988	Hakolahdentie 29
1985	Piha Malmsten, Larsvik	1988	Iisankuja, Kauniainen
1985	Piha Myllärinen	1988	Piha Jutila, Tiirasaarentie 12
1985	Pikku Svenssilä, Noormarkku	1988	Koulukatu 7, Hanko
1985	Piha Rastas	1988	Kuusiniementie 12, Helsinki
1985	Piha Salakari	1988	Nyholm, Pohjoiskaari 19 E 18, Helsinki
1985	Piha Tanninen, Maisterintie 34, Kauniainen	1988	Talo Saari
1985	Omakotitalo Viitanen, Pirttiharju, Lahti	1988	Talo Somerjoki, Huvilamäki 16, Laaksolahti

1988	Uusitalo, Pyhtää	1990	Matinkatu 8, 10, 24-28, Espoo
1988	Omakotitalo Vesterinen	1990	Mirjankuja 3, Espoo
1989	Villa Borenius	1990	Piha Lahtinen, Tampere
1989	Hankkija, Kuusiniementie 1E	1990	Villa Piippo, Westendipuistotie, Westend, Espoo
1989	Paritalo Hämäläinen, Kiiltokalliontie 2, 02180 Espoo	1990	Säästötiina, Espoo
1989	Piha Kervinen, Helmiäisenpolku 7 A 1, Helsinki	1991	Bost. AB Villa Brändöstrand, Granfeltintie 10, Helsinki
1989	Talo Laine, Kuusisaarenpolku 3, Helsinki	1991	Omakotitalo Suomi, Lintukangas, Västerskog
1989	Villa Likki, Hirolankaari 12, Espoo	1991	Talo Manner, Kirkkonummi
1989-90	Mellangård, Nordåna, Dragsfjärd	1991	Talo Tuominen, Lohja
1989	Talo Paatela	1992	ATK-Expert Oy kesähuvila, Sipoo
1989	Paritalo Rinkineva, Kyntäjätie 10, Helsinki	1992	Talo Bell
1989	Piha Suokko, Tampere	1992	Omakotitalo Kaija Helo
1989	Talo Särkkinen, Visakoivuntie 17C	1992	Omakotitalo Boëthius, Koukkuniementie 7 I, Espoo
1989-90	Sepetlahdentie 6, Espoo	1992	Kesähuvila Sirkko, Sipoo
1989-90	Tiistiläntörmä 1, 3, 4, Espoo	1992	Omakotitalo Tuutti, Nuottakuja 5
1990-1.	Villa Castren	1992	Paritalo Westendipuistotie 1, Westend, Espoo,
	Mannertalo	1993	Omakotitalo Laasonen, Masala
	Piha Laakso, Marjaniemi	1993	Omakotitalo Turunen
	Talo Kurki, Laurinlahti, Espoo	1993	Villa Waselius, as. Oy Pirttikoto, Tirholmsvägen 20, Tiirasaarentie 20, Helsinki
	Talo Piipponen	1993-94	Kesäpaikka Ylänkö, Huhtlahti, Harmoinen
	Saksala, Kotka	1994	Omakotitalo Backman, Pyhtää
1990	Talo Heinonen, Mäenrinne 12 A 8, Westend, Espoo	1994	Villa Ensi, Eira, Helsinki
1990	Hämeenkylässä kauppaopisto	1994	Villa Gennarby, Villa Ove och Marika Bergman, Tenala
1990	Kalamatinraitti, Espoo	1994	Omakotitalo Hiekkala, Röykkä, Nurmijärvi
1990-91	Villa Koivulehto, Akatemivägen, Akatemiatie, Kauniainen	1994-95	Omakotitalo Inkinen & Honkasalo, Mäntsälä
1990	Krogiuksentie 16, Kuusisaari, Helsinki	1994	Omakotitalo Juusti, restaurointi
1990	Leenankuja 3, Espoo	1994-95	Omakotitalo Karell, Kauniainen
1990	Leilankuja 4, Espoo	1994	Kesäpaikka Kurlin
1990	Liisankuja 4, 2, Espoo	1994-95	Omakotitalo Luotola
1990	Piha Luomanen, Rikkihappo 19/2, Harjavalta		
1990	Piha Matikainen, Purjetuulenkujat, Jollas, Helsinki		
1990	Matinhaapa, Matinkumpu, Matinkoivu, Espoo		

1968	As. Oy Westendinkoti, Westend, Espoo	1974-75	As. Oy Pähkinätorppa, Vantaa
1969-71	As. Oy Lounaismeri, Soukka, Espoo	1975	As. Oy Pähkinäpuu, Vantaa
1969	As. Oy Rakuuna, Asehojoki, as. Viikari, Turku	1975	As. Oy Pähkinäniitty, Vantaa
1970-1.	Villa Jalo, As Oy Martiina, Kaarina Rauhanlinna	1975-76	As. Oy Pähkinäpesä, as. Oy Pähkinämaja, Vantaa
1970	As. Oy Klaavametsä, Pösö, Tapiola, Espoo	1975	As. Oy Pähkinälehto, as. Oy Pähkinäkaari, Vantaa
1970	As. Oy Lepolantie 90, Väänänen, Pakila, Helsinki	1975	As Oy Pähkinämaa, Vantaa
1970-71	As. Oy Tapiola Suvirinne, Tapiola, Espoo	1975	As. Oy Pähkinämetsä, Vantaa
1970, 83-85	As. Oy Westendipuisto, Munkkiluodonkuja, Bondsdorff, Westend, Espoo	1975	As. Oy Pähkinäpirtti, Vantaa
1971, -89	As. Oy Kuusisaarentie 2, Talo Askolin, Helsinki	1983	As. Oy Pähkinäkangas, Vantaa
1971	As. Oy Mäntyraadentie 9, A-talo, Tammisalo	1972	As. Oy Haukivalkama, Haukilahti
1971	As. Oy Sotkatie 9, Lauttasaari, Helsinki	1972	As. Oy Hiisimäki, Lohjan mlk
1971-72	As. Oy Hämeenkylässä keskusta, Vantaa	1972	As. Oy Revonsalmi, As. Oy Revonpoukama, Laajasalo, Helsinki
	As. Oy Ikipähkinä, Vantaa	1973	As. Oy Maiju Lassilantie, Pohjois-Haaga, Helsinki
	As. Oy Maapähkinä, Vantaa	1973	As oy Lauranpolku 8, Koivukylä, Vantaa
1971	As. Oy Pähkinäviiri, As. Oy Pähkinärusko, Vantaa	1973	As oy Laurantie 8, 10, Koivukylä, Vantaa
1972	As. Oy Pähkinälampi, Pähkinärinne, Hämeenkylässä, Vantaa	1973-74, -78	As oy Rautkalliontie 10, Koivukylä, Vantaa
1972	As. Oy Rivipähkinä	1973-74, -78	As oy Havukallionkatu 2, Koivukylä, Vantaa
1973	As. Oy Pähkinäkontu A, B, As. Oy Pähkinätupa, AP-alue, Pähkinärinne, Hämeenkylässä, Vantaa	1973	As. Oy Skyttä – Heinänen, Martinlaakso, Vantaa
1973-74	As. Oy Pähkinäaho, Pähkinärinne, Hämeenkylässä, Vantaa	1973	Solnantie 4-6. As. Oy Huvilatontit, as. Westerback, Munkkiniemi, Helsinki
1973	As. Oy Pähkinäketo, Pähkinärinne, Hämeenkylässä, Vantaa	1974	As oy Rautkalliontie 8, 10, Koivukylä, Vantaa
	As. Oy Pähkinäkontu, As. Oy Pähkinätupa, Pähkinärinne, Hämeenkylässä, Vantaa	1974	Asunto Oy. Kakskoto, Kauniainen
	As. Oy Pähkinälampi, Pähkinärinne, Hämeenkylässä, Vantaa	1974	As. Oy Karhusuontie 41, Pukimäki, Helsinki
1974, -78	As. Oy Pähkinäkeskus, Vantaa	1974	As. Oy Unioninkatu 45, Helsinki
	As. Oy Pähkinäkätkö, Vantaa	1975, -85	As. Oy Haltijatonttu, Metsätontunkuja 1, Tontunmäki, Niittykumpu, Tapiola, Espoo
1974	As. Oy Pähkinähovi, Vantaa	1975	As oy Havukoskenk. 12, 14, Koivukylä, Vantaa
		1975	As. Oy Koivutarha, Haukilahti
		1975	As. Oy Merilevä, Riitankatu 5

1975	As. Oy Metsätonttu, Tontunmäki, Niittykumpu, Tapiola, Espoo	1981-83	As. Oy Itätuulenkujat 5, Tapiola, Espoo
1975-76	Pähkinänsärkijä, Pähkinärinne, Vantaa	1982-83	As. Oy Metergia, Tuomikuja 7, Kivistö, Seinäjoki
1975-76	As oy Rautkalliontie 1, 3, 4, 5, 7, Koivukylä, Vantaa	1983	As. Oy Haapapuistikko
1975-76	HOAS Rasinkatu, Koivukylä, Vantaa	1983	As. Oy Itätuulenkujat 7
1975	As. Oy Strömsin rivitalot, Marjaniemi, Vartiokylä	1983, -85	As. Oy Lassinhovi, Laurinniitty, Helsinki
1975	As. Oy Vuorimiehenkatu 13	1983	As. Oy Munkkiniemenranta 35, 00330, Munkkiniemi, Helsinki
1976-77	As. Oy Kytkytalo, piha Smedberg, Hyvinkää	1983	As. Oy Simontörmä, Sepetlahdentie, Espoo
1976, -78	As oy Kytötie 1, 3, 5, Koivukylä, Vantaa	1982	As. Oy Haukitanner, Haukilahti, Espoo
1976	Asunto Lindqvist, as. Oy Pikkumatintie 5, Helsinki	1982	As. Oy Hämeenkontu, Konala, Helsinki
1976	As. Oy Mariankatu 13, It. Harjutie, Imatran Voima Oy, Loviisa	1983	As. Oy Haukiniitty, Haukilahti, Espoo
1976	As. Oy Töllinmäki 12, Helsinki	1983	As. Oy Tapionhaapa, Espoo
1977	Asunto Oy Hangon Länsiselkä, Hanko	1983	As. Oy Tapionkuusi, Espoo
1977	As. Oy Matinlahdenkatu, paikoitusalue	1984	As. Oy Hämeenpuistikko, Hämeentie 9, Helsinki
1977	As. Oy Puistotonttu, Tontunmäki, Niittykumpu, Tapiola, Espoo	1984-85	As. Oy Mäkipaura, Peuramäentie
1978	As. Oy Kuusitontti, Tontunmäki, Niittykumpu, Tapiola, Espoo	1984	As. Oy Tapionpihlaja, Koivunyrjä, Espoo
1978	As oy Sirkkalanmäki 52, Suurmetsä-Puistola, Helsinki	1984	As. Oy Tapiontuomi, Koivunyrjä, Espoo
1978	As oy Revontulentien Haka, Suutarila, Helsinki	1984-85	As. Oy Timpuritalo, Leppävaara, Espoo
1978-79	As. Oy Havumaja, Länsilinnake 8, Westend, Espoo	1984	As. Oy Verkkorinne, Haukilahti, Espoo
1978	Asunto Oy Itätuulenkujat 1, talot A B C, Tapiola, Espoo	1984-85	As. Oy Vetehisenkuja 2, Hämeentie 7, Helsinki
1978	As. Oy Kartanontie 5	1985	As Oy Albertinkatu 28, Helsinki
1978-79	As. Oy Munkkiluodonpolku, Westend, Espoo	1985	Asunto Oy Kaunisharju 18, Vantaa
1979	As Oy Alalinnake, Westend, Espoo	1985	As. Oy Kruununpuustelli, Puustellinpolku 5, Helsinki
1979, -81	Asuntola kiinteistö Oy Puolarkoti, Espoo	1985	As. Oy Maalaritalo, Muuraritalo
1979	As. Oy Saunalahdentie 5, Munkkiniemi, Helsinki	1985	As. Oy Merikuusi, Mäntylahdenkuja 2, Helsinki
1979	As. Oy Sokki, Espoo	1985, -97	As. Oy Munkkiniemenranta 39, Helsinki
1980	As. Oy Tapionrivi, Espoo	1985	As. Oy Mustasaarenkuja 1, Helsinki
1980-1.	As. Oy Kontiontie 3, Tapiola, Espoo	1985	As. Oy Muuralanhovi, Lukkarinmäki 7, Espoo
1980	As Oy Isoistentie 15, Kokinkylä, Espoo	1985	As. Oy Raitalahdentie 8, Talo Fryckman, Kulosaari, Helsinki
1980	As Oy Itätuulenkujat 3, Tapiola, Espoo		

1985	Piha Salaspuro, As. Oy Irislahdentie 36, Gåsvik, Espoo	1990	As. Oy Niittysaarentie 12
1985	As. Oy Soukan Kallio-Salpa, Kartanonkuja 12, Espoo	1990	As. Oy Oravamäki, Vuorikatu 22, Helsinki
1985, -89	As. Oy Tonttupiiri, Tontunmäki, Niittykumpu, Tapiola, Espoo		
1985	As. Oy Vähätorpantie 2, Espoo	1991	As Oy Alakartanontie 15, Soukka
1986-87	As. Oy Jatakallio, Jatasalmentie 12, Tammisalo, Helsinki	1992	As. Oy Mesenaatintie 4
1987	As. Oy Eira-maja, Helsinki	1993	As. oy Itä-Kunnas, Martintie 14, Espoo
1987	As. Oy Hilkantähti, Hyljetie 33, Espoo	1993	As. Oy Tilkankuja, Tilkankuja 5, Pikku-Huopalahti, Helsinki
1987	As. Oy Itätuulenkujat 11, Tapiola, Espoo		
1987	As. Oy Meritullinkatu 13, Helsinki	1994	As. Oy Vuoranta, Hiekkajaalanranta 1, Vuosaari, Helsinki
1988	As. Oy Helmiäispolku 5, Helsinki	1995	As. Oy Espoon Heinäsalo, Nuottalahdentie, Espoo
1988-89	As. Oy Kalliomatti, Leppävaara, Espoo	1995-96	As. Oy Kauniaisten Domus Aureus, Ratapolku 3, Kauniainen
1988	As. Oy Merenneito	1995-96	As. Oy Kiisa, Sateenkaari 1, 02100 Espoo
1988	As. Oy Oksantie 7, Klaukkala	1995	As. Oy Lyökkiniemenkärki, Lyökkikuja 1, Espoo
1988-89	As. Oy Peuratörmä, Peuramäenkuja 3, Kauniainen	1995-96	Asunto Oy Otakallio 2
1988	As. Oy Tonttupiha, Merivirta 3A, Tontunmäki, Niittykumpu, Tapiola, Espoo	1996	As. Oy Espoon Merenpeili, Lyökkikuja 1-5, Espoo
1989	As. Oy Tonttulaakso, Tontunmäki, Niittykumpu, Tapiola, Espoo	1997	As. Oy Hämeentie 68
1989	As. Oy Helmiäisenpolku 7, Vetehisenkuja 4, Helsinki	1997	Yh as oik oy Sireenikatu 5-7, Helsinki
1989-91	As. Oy Honkatie 1, Helsinki		
1989	As Oy Juhannustie	Puistot	
1989	As. Oy Koulukallio	1960	Pohjantien - Merituulentien puisto
1989	As. Oy Lokitie		
1989	As. Oy Lokirasti	1961	Pohjantien puisto, Espoo
1989	As. Oy Merikoukku		
1989	As. Oy Pohjanpolku, Espoo	1962	Jousenkaari-Kelohongantien puisto
1989	As. Oy Risto Rytintie 4, Kulosaari 4, Helsinki		
1989	As. Oy Strömsintie	1964-65	Kultarannan puisto, Kultaranta, Naantali
1990	As Oy Hiiralantie 25, Espoo	1971	Grönalundpark, Halmstad, Ruotsi
1990	As. Oy Irislahdentie 5	1971	Koskelan lammen ranta-alue, Mänttä

1968-69	Kartanonpuisto, Yläsoukka, Espoo	1981	Daga-puisto, Kunnan talo, Työväenopiston ja kirjaston ympäristö, Pohjan kunta
1969	Keskuspuisto, Yläsoukka, Espoo	1982	Kivipuron-puisto, Seinäjoki
1970	Kartanonpuisto, Soukka, Espoo	1983	Pargas centralpark
1970-71	Pohjoinen alue, yleiset alueet, puisto, Soukka, Espoo	1984	Läntinen linjapuisto, Kuusankoski
1970-71	Eteläinen alue, yleiset alueet, puisto, Soukka, Espoo	1985-86	Alppiruusu, Elimäen pytinki, talvipuutarha, Elimäki
1970-71	Soukanpuisto, Soukka, Espoo	1986-87	Albert Edelfeltin puisto, Koivuviidan kenttä, Aspelinin puisto, Espoo
1971	Badhusparken, Kristinestad, Kristiinankaupunki	1986	Kangasalan kunta, Ystävyden puisto
1971	Eteläosan katujen viheralueet, Pähkinärinne, Hämeenkylä, Vantaa	1988-90, 92	Maila Talvion puisto, Helsinki
1973-75	Autioniitty, puisto, Pähkinärinne, Hämeenkylä, Vantaa	1989	Rantapuistikko, Helsinki
1973	Pähkinäpuisto, Pähkinärinne, Hämeenkylä, Vantaa	1990	Rajakallionpuisto, Espoo
1973	Barträdgård, Kristinestad, Kristiinankaupunki	1994-95	Rastaspuisto, Tähtimöpuisto, Rastaala, Espoo
1973	Idrottsparken, Kristinestad, Kristiinankaupunki	1995	Hörsmärinniitty, Espoon keskusta
1973	Park vid Eleonorakyrkan, Kristinestad, Kristiinankaupunki	1995	Pyölinmäenpuisto, Trillapuisto, Kilo, Espoo
1973	Katualueet, meluvalli, puisto, korttelipuisto ja torialue, Koivukylä, Vantaa	1998	Marketan puisto, Överby
1973	Pikku-Jyrin puisto, Martinlaakso, Vantaa	Kartanot	
1974	Viheralueet pohjoisosa, Pähkinärinne, Hämeenkylä, Vantaa	1963	Söderlångvik, torpet
1974	Lammaspuisto, Pähkinärinne, Hämeenkylä, Vantaa	1966, 69, 72	Louhisaaren kartano, Louhisaari
1974	Laajaniityn viherpuistot, Martinlaakso, Vantaa	1966-67	Salmen kartano, Alavus
1974	Kamppi, Arkadian puisto, Olavin katu, Salomonkatu, Helsinki	1969	Merven kartano, Hattula
1975-76	Lovisa lemparken, Sandranpuisto ja Bastioni parken, Linnakepuisto, Lovisa		
1975	Posthusparken, Karis		
1975, -78	Ålands Självdyrelsegård, Mariehamn, Åland		
1976, -79	Strandparken, Lovisa torg, Strandvägen, Lovisa stad		
1978	Strandparken, Karis		

1969-70	Pukkilan kartano, Piikkiö	1966	Alavuden puunjalostustehdas, Alavus
1973-74	Ahlajärven kartano	1968, -71	Oy LM Ericsson AB, tehdasalue, Jorvas
1973	Wällskogin kartano, Vällskog	1969-70	Iittalan lasitehtaan alue
1974-76	Harjattulan kartano, Kaksikerta	1969-71, 73-79	Rajamäen tehtaas, Oy Alkoholiliike AB, Oy Alko AB, Rajämäki
1976	Salonpään tila, Kivelä, Viitasaari	1971	Oy Glenoit & Lillja, tehdasalue, Karjaa
1983	Huhkojärven tila, Keuruu	1971	Mattisen teollisuus Oy, Heinola
1985-87	Suontaan kartano, Hattula	1971	Lemminkäinen Oy, Rekolan sillan läjitysalue, Helsingin mlk
1987	Matinkylän kartano, Espoo	1973-76	Loviisan voimalaitos, A-voimala
1988	Järvikylän kartano, Joroinen	1974	Inkoon voimalaitos, Inkoo
1990-91	Gunnarskullan kartano, Storgård, Kirkkonummi	1976	Yhteisvarasto Oy, Juvan teollisuusalue, Espoo
1990	Tila Gunnarskulla, Porkkala	1977	National Petroleum Construction Co, Sadiyyat fabrication yard
1990	TUKO Hämeenkyllän kartano	1977	Oil Refinery, guest villas, Riyadh, Saudi-Arabia
1993-94	Vanantaan kartano, Leppäkoski	1977	Tukkukauppojen Oy, TUKO, Hämeenkyllän varasto, Hämeenkyllä, Vantaa
Tehdasalueet		1978	Oy Motoral AB, Arttolantie, Helsinki
1957-58	Johtaja Eloranta, Matti Elorannan puutarha, tehdasalue, Halikko, Salo	1978	Loimaan Sähkö, Loimaa
1960-l.	Mäntän kauppala, Sammalsuon varastoalue	1981-83	AKVA Anjalankosken voima Oy, Anjalan kylä, Ankkapurhan koskitila
1960-61	Itä-Suomen raakasokeritehdas	1982-85	Vantaan sähkölaitos Oy, Martinlaakson voimalaitos, voimala
1961-64, -66	Myllykosken paperitehdas	1984	Kiint Oy Olarinkantti, teollisuusrakennus
1964	Inssinööritoimisto Auramo, Hyrylän tehtaas	1988-90	Tuko Hämeenkyllän varastokeskus, Ainontie, Vantaa
1964	Mattisen teollisuus		

1993	Öljynpuristamo Oy, Kantvik	1965	Autokoulu V. Vauhkonen, Riihimäki
Liikerakennukset		1966-67, 80	Oy Gustav Paulig AB., Vuosaari, Helsinki
1954	Hotelli Patrian puutarha, Lappeenranta	1966	Kiint. Oy Munkkiniemenranta 21, Helsinki
1956	Pyttis sparbank, Broby	1966	Kiinteistö oy Munkkiniemenranta 31, Helsinki
1961, -63	Oy. Hartwall AB, Kånala	1966	Saarioisten taimimyymälä, Töölönkatu 25-23
1961-62,	Linnanmäki, Borgbacken, huvipuisto, Helsinki	1966	Saarioisten taimimyymälä, Kivelänkatu
65-69		1967	Oy Enigheten, Konala
1961	Rolac –implement, Masaby	1967	Grandiflora Harviala, Puotilan Puhos Oy taimimyymälä
1961-62	Tapiolan lämpö, keskusautotallin ympäristö	1967	Hankkija viljanvastaanottoasema, Porvoo, Hämeenlinna, Forssa
1962-64	Amer Tupakka, Hyrylä	1967	Lehtisaari ostoskeskus
1962	Regulus Oy, Mankkaa, Espoo	1967	Metallitalo, Siltasaarenkatu, Paasivuorenkatu 5B, yhteistukku
1962	Vesijohtoliike Onninen	1967	OTK:n hallintorakennus
1962, -64	Tampella, Inkeroinen	1967	Suomen Sandvik, varasto ja konttori
1963	”Atrium-talo”, Nuortila, Bergåsa, Gädвик	1968	Outokumpu Oy Eläkesäätiö, Kokkola
1963	Oy. Union-Ölly AB, Nordenskjöldinkatu, Helsinki	1968	Oy Esso AB, Vestersundom
1964	Kauniainen, keskustoriehdotus	1968	Oy Lov-auto AB, Loviisa
1964	Kisakeskus, Kuovila	1968-70	Kiinteistö Oy Pörkiö, Kerava
1964	Kruunupyyn asemarakennus	1968, -77	Wulco, Loviisa
1964	Ratinan huvipuisto, Tampere	1969, -95	Atlas Copco, Lauttasaari
1964	Osakeyhtiö Savo, Kuopio	1969	Hoechst-Fennica, Tuusula
1964-66, 68	Suomen Sokeri Oy, Kantvik, Porkkala, Vaasa	1969	Oy Saab-Valmet AB, Uusikaupunki
1964-66,	Tuko Hämeenkyllän koulutuskeskus, Hämeenkyllä	1969	SNTL:N kaupallinen edusto, Vuorimiehenkatu?, Helsinki
68-69		1970-l.	Abu Dhabi, Hotel Ramada
1964	Vesi ja lämpö, Eerikinkatu	1970	Kymin Osakeyhtiö, Kuusankoski
1965	A. Ahlström Oy, Sahalan ympäristö, Norrmarkku	1970	Oy Naviren konttori, Parainen
1965	Oy Fennofelt AB, Konala, Helsinki	1971	Vila-Kone, Loimaa
		1972	Hotelli Polar, Espoo

1972	KKT -laajennus, Turku Kiinteistö Oy Pähkinätori, Vantaa	1976	Mauri Rätty, liiketalo, Kuusisaari, Helsinki
1972-73	Salpa Oy, Haaga	1976, -93	Neste Oy, pääkonttori, Keilaniemi, Keilaniemi II, Espoo
1972-73	Suomen pankki, Oulu	1976	Sports Club Class A, Mecca, Saudi-Arabia
1972, 74, 80-81	Volvo-Auto Oy, keskusvarasto, Kaivoksela, Vantaa	1976-77	Suomen Puhallintehdas, toimitalo Mäkitorpantie 1-3
1972	Kiint. Oy Pähkinälaakso II, Vantaa	1976-79	Suomen Sokeri, Tapiola, Espoo,
1972	Kiint. Oy Pähkinämetsä, as. Oy Pähkinänummi, Kiint. Oy Pähkinäraitti, leikkipuisto, ap-alueet, Pähkinärinne, Hämeenkylä, Vantaa	1976	Kiinteistö Oy Vantaanpohja, Vantaankytö, Vantaankynnys, Vantaa
1973	Kiint. Oy Pähkinäraitti, Pähkinärinne, Hämeenkylä, Vantaa	1977-78	ALKO Prkv Itämerenkatu 18, Helsinki
1973	EKONO-toimitalo, Otaniemi, Espoo	1978	Kuntien toimitalo, Toinen linja, Helsinki
1973	LM Ericsson	1978	Loviisan autopalvelu, Loviisa
1973	Hotelli Marina, Turku	1978-79	Ålands museum, Mariehamn, Åland
1967	Sibelius museo, Turku	1979-81	Kiint. Oy Kallion toimistotalot, Metrotalo, Helsinki
1974, -77	Hotel Arkipelag, Mariehamn, Åland	1979	Kuva-Sampo, Kiviaidankatu 11
1974	Kiinteistö Oy Kasöörinkatu 2	1979-80	Hotelli Tripoli, urheilusäätiö, piha Hagman, Otaniemi, Espoo
1974-77	Kela toimitalo, Seinäjoki	1980-l.	Oy Aluma AB, Keimola, Vantaa Oy Karl Fazer AB, Vantaa
1974-78	J.W. Suominen, Nakkila	1980	ALMA-projekti, ammattienedistämislaitos, Kaarnatie 4, Etelä-Kaarela, Helsinki
1974	Salora Oy, Harjattula	1980	Hotelli Dipoli
1974-79	Sampo Suomalainen Pohja Oy, Turku	1980	Oy Motoral AB, Valuraudantie 18, Helsinki
1974-75	Sampo-Tarmo, Turku	1980	Rank Xerox -toimitalo, Laajalahti
1974	Tukon pääkonttori, Hämeenkylä ”Kolme kaupunkia Irakissa” -suunnitelma, Irak	1981	Kansaneläkelaitoksen toimistotalo, Eerikinkatu, Turku
1975-76	Imatran valtionhotelli, Imatra	1981-82	Kela Tieto, tietojenkäsittelykeskus, Jyväskylä
1975	Oy Lindell AB, Ruukintie	1980-82	Kuva-Sampo Oy, talvipuutarha, Vattuniemenkatu 23, Lauttasaari, Helsinki
1975	Suomen pankki, Kuopio	1981	Toinen linja 7, Helsinki
1975	Valtameri Oy, Pakila, Helsinki	1981	Siltasaarenkatu 13, Helsinki
1975	Veikkaus Oy AB toimitalo, Karhunkierros 4, Vantaa	1981, -86	Siuntion kylpylä, Siuntio
1976	Hakija Oy, Piispanristi		

1981	Kiinteistö Oy Viherrinne, Rakennusliike Mauri Rätty, Pesätie, Viherlaakso, Espoo	1986, -90 1986, -88	Kiint. Oy Sinikalliontie 10, Espoo TKY rantasauna ja paikoitusalue, HOAS Otaniemi, Jämeräntaival, Otaniemi, Espoo
1982	Puutarha- ja kasvihuonerakentaja, Taalintehtaankatu, Turku	1986	Tuko PK-projekti, Tukkukauppojen Oy, Työpajakuja, Sörnäinen, Helsinki
1982	Sampo-Raisio, toimisto-liikerakennus	1986	Vaaran hotellit, Sotkamo
1983	Ammattienedistämislaitos, Alma-projekti, Jalsitie 5, 7, 1, Helsinki	1986	Oy Veho AB, maalaamo ja peltikorjaamo, keskusvarasto, Lommila
1983	City-saneeraus, Oy Julius Tallberg Oy		
1983-86, 89	Hewlett Packard -toimitalo, ”Kukkula”, Piispankallio, Espoo	1987	Kiint. Oy Alhokuja
1983-84	Kiinteistö oy Kaupintie 3	1987, -91	Oy Dipoli AB, ulkoalueiden perusparannus
1983	MR-talo, viherkasvit	1987	Kaakkois-Kymen aluesäästöpankki, pääkonttori, Hamina
1983	Olarinluoman liiketalo, Espoo	1987	Oy Karl Fazer AB, Keko
1983	SKF, Luomannotko	1987	Perusyhtymä Oy Keilaniemi, Espoo
1983	Tapiolan palvelutalo, Espoo	1987	Kiinteistö Oy Kilonkalliontie. Kilonkallio, Espoo
1983	Teollistamisrahasto	1987	Tampereen koskikeskus, Tampere
1984-85	Central Park hotel	1987	K. Oy Pertunpellontie, Töyrynummentie, Hannuntie
1984	Gammelbackan monitoimitalo, Keskusaukio 1, Porvoo	1987	Postipankki liiketalo, Mannerheimintie 7, Porvoo
1984-85	Helsingin Säästöpankki/Forum, Forum-kortteli, muutos- ja uudisrakennus, Lasikulma, Helsinki	1987-88	Raha-automaattiyhdistys, Turuntie 42, Keilaniemi, Espoo
		1987-88	EVTOL, Espoon toimintayksikkö
1985	Oy Hartwall AB, Helsinki	1988	Kela, Käpylän konttori, Sofiankatu, Helsinki
1985	Itätuulentie 2, toimistotalo	1988	Kiint. Oy Kulkurintori, Kulkurinmäki, Espoo
1985	Merituulentien liikekiinteistö, Länsituulentie 1, Espoo	1988	Kärjen rakennuskone Oy
1985-87	Ray, Meripotti	1988	Kv. Linnea
1985, -95	Tietotehdas Oy, Tietotalous, Tietotalo 3, Kutojantie 10, Kilo, Espoo	1988	Kiint. Oy Tulkinkuja 1 ja 3, Leppävaara, Espoo
		1988, -90	Shell pääkonttori, Neilikkatie 17, Tikkurila, Vantaa
		1988	Union Tikkurila/Mc Donald's, Helsinki
1986	Oy Auto-Hiramatsu AB, uudisrakennus		
1986-87, 91	Dipoli, Otaniemi, Espoo	1989	Kiint. Oy Haukilahden kauppakeskus
1986	EVTOL, Vantaan toimintayksikkö, Myymäki	1989-90	Ilmarinen, Eerikinkatu 41, Helsinki
1986	MEC-Rastor II toimitalo, Kimmeltie 1-3, Espoo	1989	Kela, Kiint. Oy Höyläämöntie 1, Helsinki
1986	Miina Sillanpäänsäätiö, Tark'ampujankatu 1	1989	Kela, Nordenskjöldininkatu
1986-87, 89-90	Siemens Oy pääkonttori, Perkkää, Espoo	1989	Kiint. Oy Kaupungintalo 6
		1989	Konaflex Oy, toimitalo, Tiilipolku, Vantaa

1989-91, 93 Kiint. Oy Lintuparkki, Lintuvaarantie, Lintutörmä, As. Oy
Nupukivenrinne, Leppävaara, Espoo

1989-90 Kiint. Oy Aapelinkatu 1, 6, Espoo

1989-90 Kiint. Oy Matinraitti 11, Espoo

1989 Kiint. Oy Nuottamaja, Espoo

1989-90 Kiint. Oy Pyyntitie 4, Espoo

1989-90 Kiint. Oy Tiistilä, Tiistilänkuja 1, 3, 5, Espoo

1989-90 Pohjola-yhtiöt, Helsinki

1989 Ray Täyspotti, Kaivokatu 10, Helsinki

1989-90 Suomi-Salama, Kalevankatu 6, Helsinki

1989 Tasokaluste, Tiilipolku, Vantaa

1990 Festo Oy toimitalo

1990 Golf-Talma, Talma, 1990

1990 Kiint. Oy Harbonkuja

1990-91 Nokia Keilalahti, Keilalahdentie 4, Espoo

1990 Kahvila-ravintola Myllylampi

1991 Kiint. Oy Kotinummentie

1991 Neste koetalo Mesta, Kullo, 1991

1992 Oy Delphin Marin AB, Haapasaari, Helsinki

1992 HOK, myymälä, Suomenlinna

1992 Hotelli Avion, Helsinki

1992 Kiint. Oy Merihiekka, Vuosaari, Helsinki

1992 Kiint. Oy Tonttuvainio, Harmaaparrankuja 1, Tontunmäki,
Niittykumpu, Tapiola, Espoo

1992 Steel-Invest, Seinäjoki

1994 Koy Malmin Soidintie 10, Helsinki

1995 Kiint. Oy Rantapolku 8, Munkkiniemi, Helsinki

1995 Keskuspuiston kahvila II, Pelkonen, Valtakatu 2, Rauma

1998 NIB Fabianinkatu 34, Helsinki

Lentokentät

1965-66 Kruununkylän lentokenttä

1971 Kuopion lentoasema

1974 Helsingin lentoasema, Vantaa

1977 Turun lentoasema, Turku

Julkinen rakentaminen

1961, 62, 79 American Embassy, Yhdysvaltain Suurlähetystö, Itäinen Puistotie,
Helsinki, Finland

1961-64 Nordsjö, Kallvik, Espoo

1965 Artillerrimonument i Jacobstad

1965 Stadsdirektörbostaden, Lovisa

1966 Rådhus Andersson, Sverige

1967 Kansantalo, Lappeenranta

1969 Huruslahti, Varkaus

1969 Närpiö, virastotalo

1971-74 Stortorgetts område, Kristinestad, Kristiinankaupunki
Brandtorgets område, Kristinestad, Kristiinankaupunki
Rådhus & Kanslihus, Kristinestad, Kristiinankaupunki

1975 Suomen suurlähetystö, Moskova

1977	Keravan terveystakeskus, kirjastotalot, Kalevankatu, Keskikatu, Sibeliuksen tie, Kerava	1968	Pällin sulku
1980, -83	Mariehamns ämbetshus, Mariehamn	1968-69	Rättijärven sulku
1981-86	Keskuspuiston vapaa-aikakeskus, uimahalli, Kokkola	1968-69	Kanavaosat Soskua - Kansola, Suikki - Nuijamaanjärvi, Taipale - Särkijärvi
1981	Nastolan pääkirjasto, Nastola	1968-69	Särkijärven sulku
1981	Pieksämäen asema, Pieksämäki	1969	Haukiveden-Joensuun syväväylä, Vihtakannanlahti
1983-84	Kannuksen virastotalo, laajennus ja saneeraus	1969	Kerkonkosken kanava
1984	Pääkirjasto, Kuusankoski	1970-71	Lemströmin kanava
1985, -89	Finnish embassy, New Delhi, India	1969, -71	Konnuksen sulku
1986	Velskolan leirikeskus, Espoo	1969	Muuraispuron avokanava
1989-90	Siuntion kunnantalo, torialue	1968-69	Pussilantaipale, Pussilantaipale – Murhilahti
1991	Stadshus	1969	Taipaleen kanava
1991, -93	Tasavallan presidentin virka-asunto, Mäntyniemi, Helsinki	1969-70	Strömman kanava
1994	Tammisaaren tori, Rådhusorget	1970	Leppävirran alaosan väylä
		1972	Karvion kanava ja sulkialue
		1969-71, -73, 75	TVH/Vesitieosasto, kanava-alueet:
		1970-71	Strömman kanava
		1970	Pielisjoen kanava- ja uittoväylä, Kuurnan kanava
		1970-71	Pilpan kanava
		1971	Aukionlahden kanava
		1971, -73	Joensuun kanava
		1975	Vääksyn kanava

Liikennelaitokset

1967-69	Saimaan kanava, TVH:
1968	Juustilan sulku
1968	Kanavapäällikön asunto
1967	Kansolan asuinrakennus
1968	Lietjärven sulku
1969	Mustolan asunto- ja sulkialue
1968	Mälkiän sulku
1968-69	Nuijamaan asuntoalue
1968	Nuijamaa Sulkinsilta

Kaupunginosat

1967-74	Soukka, Yläsoukka, Espoo
1971-78, 89	Pähkinärinteiden asemakaavarunko Vantaa Koivuvaaran teollisuusalueen asemakaavarunko Hämeenkylässä asemakaavarunko Koivuvaaran ja Linnaisten kaavoittamattomat omakotialueet

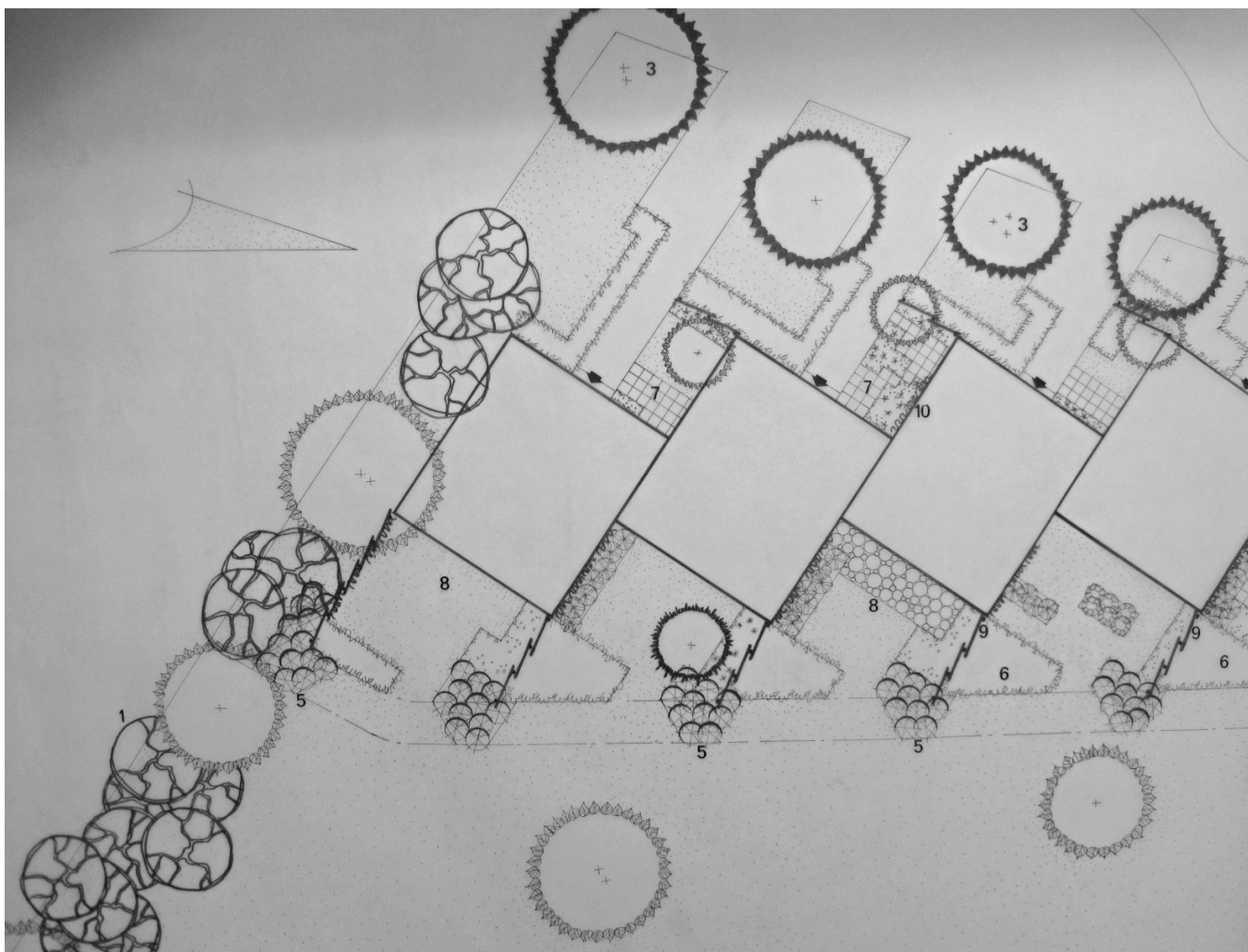
1972-76	Martinlaakso, Vantaa	1974	Nurmeksen evankelinen opisto, Kohtavaara, Nurmes
1973	Strandplan, Kristinestad, Kristiinankaupunki	1974	Peipon koulu, Porvoon mlk
1973-76, 79	Karis Köping, Karjaan kauppala	1974, 78-80	Université de Sétif, Algérie
1974-75	KAS-VAT-TI –kaavarunko, Vantaa	1975	Kivimäen koulu, Martinlaakso, Vantaa
1974-76	Koivukylä, Vantaa	1975-77	Hakunilan keskikoulu, Vantaa
1976	Leppävaaran asemakaava	1975-77	Vandaforsenin koulu, Vantaa
1981	Kirkonkylä maisemanhoitosuunnitelma ja asemakaava, Siuntion kunta	1975, -80	Ålands sjömansskola
Koulu- ja sivistyslaitokset		1976	Gammelbackan yläaste Porvoon mlk
1960	Mäntsälän yhteiskoulu, Mäntsälä	1977-78, 94	Västra Nylands Folkhögskola, Karis
1964-67	Vuosaaren korttelit, oppikoulu, Kangaslampi	1978	Rakokiven koulu, Nastola
1965	Folkskola, Kyrkby, Ingå	1979-81	Ålands tekniska skola, Mariehamn
1965	Insinöörioppilastalo	1980	Aavarannan kurssikeskus, Johtamistaidon opisto
1967	Ammattiyhdistysopisto, Kiljava	1980	CHU de Sétif, Algérie
1976-77	Havukosken korttelikoulu, Koivukylä, Vantaa	1981	Jacobstads barnträdgårdslärlar-institut, Paul Halvars gata, Jacobstad
1970-71, 74-75	Vaaralan kansakoulu, Hakunila, Helsingin maalaiskunta	1987	Joutsenon keskuskoulu, Joutsen
1971, -85	Oy Alkoholiliike AB, Oy Alko AB, koulutuskeskus, Vuoranta, Vuosaari, Helsinki	1987	Niittykummun koulu, Koulutie 1, Espoo
1972-73	Kalevankankaan koulualue	1990, -92	Majvikin koulutuskeskus, Teknisten Liitto LT ry
1973	Hamarin suomalainen kansakoulu, Porvoon mlk	1992-94	Tekniska läroverket, TLH, Esbo, Espoo
		1993	MTK-opisto, Tapiola, Espoo
		Päiväkodit, leikkiopistot	
		1961	Otaniemi, lasten leikkialue, Espoo
		1971	Soukanmetsä, leikkiopisto, Soukka, Espoo

1971	Itäinen leikki puisto, Soukka, Espoo	1964	Västra Nylands kretssjukhus
1971-72	Läntinen leikki puisto, Soukka, Espoo	1965	Malmska sjukhuset, Helsinki
1973	Barnträdgård, Kristinestad	1968	Niuvanniemen sairaala, lääkäreiden asuntojen ympäristö, Kuopio
1974	Laajametsä, lastentarhan leikkialue, Martinlaakso, Vantaa	1970	Itä-Uudenmaan sairaala, Loviisa
1974, -76	Paimentie, Kehitysvammaisten päiväkot, Koivukylä, Vantaa	1970	Mentalvårdscentrum i Borgå
1974	Pähkinäpuisto, päiväkodin leikki puisto, Pähkinärinne, Vantaa	1972	Kansaneläkelaitoksen kuntoutustutkimuskeskus, Turku
1975-76	Kukinpolun päiväkot, Martinlaakso, Vantaa	1973-75	Oulun yliopistollinen keskussairaala, Oulu
1975	Ojahaan päiväkot, Myyrmäki, Vantaa	1973-75	Jorvin sairaala, Puolarmetsän sairaala, Espoo
1975	Rautkallion päiväkot	1976	Nastolan terveystakeskus, Nastola
1976	Simonmetsän päiväkot, Vantaan kaupunki	1977	Kokkolan terveystakeskus, Kokkola
1977	Capital Institute kinder garten project, Riyadh, Saudi-Arabia	1977-81, 89	Kansaneläkelaitoksen kuntoutustutkimuskeskuksen laajennus, Turku
1977	Leikki puisto, korttelileikki puisto, Kauniainen		Gustafsborg leikkialue
1981	Päiväkot Tuohela, Vantaa		Sisäpiha
1982-84	Sampolan päiväkot, Pori	1977, -79	Suonenjoen Terveystasema, Suonenjoki
1984	Lasten iltapäiväkot, Kuusankoski	1978-85	Kuntoutumiskeskus, Peurunka, Laukaa
1984	Kymintehtaan lastentalo, Kuusankoski	1979	Kannuksen pääterveystasema, Kannus
1984	Mäentaustan korttelileikkialue, Kuusankoski	1980	Ekenäsnejdens hälsovårdscentral
1986	Länsipään päiväkot, Olari II, Espoo	1982-83	Kangasalan keskusterveystasema, Herttuaala, Myllystenpohja
1987-89	Pattisten pelto, puisto, Haukilahti, Espoon kaupunki	1984-86	Norrvala rehabiliteringsanstalt, Vörå
1987	Suomenojan päiväkot, Suomalaisentie 2.4, Espoo	1985	Haminan terveystakeskus
Terveystakeskukset ja sairaala-alueet		1986	Hälsöcentrum i Karis, Bulevarden 23
1960-l.	Nyslott centralsjukhus, Finland		
	”Peuri”?, Mustajärvi		

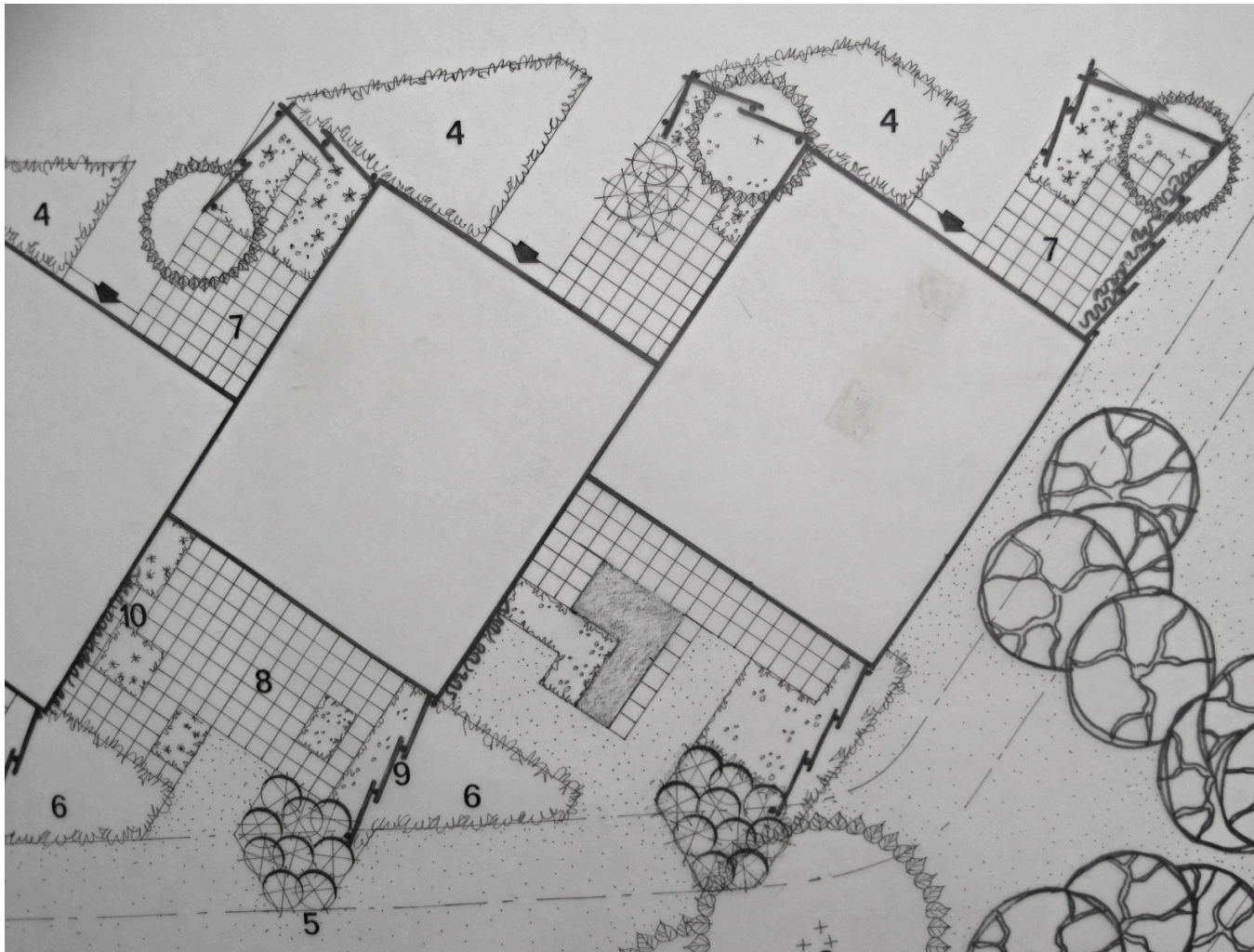
1986	Malmin sairaala, Helsinki	1967	Turun siunauskappeli, Turku
1990-91, 93-95, -97	Satakunnan keskussairaala, Pori	1969	Mäntän hautausmaa
Vanhainkodit		1971, -86	Malmin hautausmaa, hautausmaan laajennus, Helsingin ev.lut. seurakunnan pohjoinen hautausmaa, Helsinki
1960	Saksalainen ev.lut seurakunta, vanhaintalo, Munkkiniemi, Helsinki	1971	Tikkurilan hautausmaa, Vantaa
1969	Närpiö, vanhainkoti	1972	Munapirtin hautausmaa
1969	Kankurinmäen hoitokoti	1975-76	Myllyharjun hautausmaa, laajennus, Loviisan kirkko, Loviisa
1970	Loviisan vanhainkoti	1976	Sukuhauta, Ahlajärvi
1970-71	Tikkurilan vanhainkoti, Vantaa	1977-78, 85	Ikaalisten seurakunta, hautausmaan laajennus, Ikaalinen
1974	Vanhustentalo, Koivukylä, Vantaa	1979-80	Nilsian hautausmaa, laajennus
1975	Vanhustentalo Lauttasaari, Helsinki	1980-82, 85	Siuntion hautausmaan laajennus, Sjundeå gravgård, Sockenstugan, Siuntio
1981	Kannuksen vanhainkoti, Kannus	1981	Dragsfjärds kyrkogård, Dragsfjärd
1981	Tuusulan vanhainkoti, Tuusula	1981, -84	Lovisa bergavningsplats
1981	Veljeskoti, Sairaapolku, Suonenjoki	1982	Artjärven hautausmaan laajennus
1983-89	Sampolan Vanhakoiviston vanhainkoti, Sampola	1982	Merikarvian hautausmaa, laajennus
1984-86	Kalliomaan Kaisankoti, Nettaantie, Espoo	1985	Bromarf gravgård, Tenala kommun
1989-90	As. Oy Haukilahden seniorikoti, Ukkohauentie, Haukilahti	1985	Karis församling, uurnalehto, laajennus
1994-95	Folkhälsans seniorhus, Ruskeasuo, Helsinki	1985	Maunulan uurnalehto, Månsas urnlund
1994-95	Folkhälsans seniorhus, Ruskeasuo, Helsinki	1986	Honkanummen hautausmaa
Hautausmaat		1987-88	Malax församling, begravningsplan
1960-l.	Normarkku hautausmaan edusta		

Sakraali- ja seurakuntarakentaminen

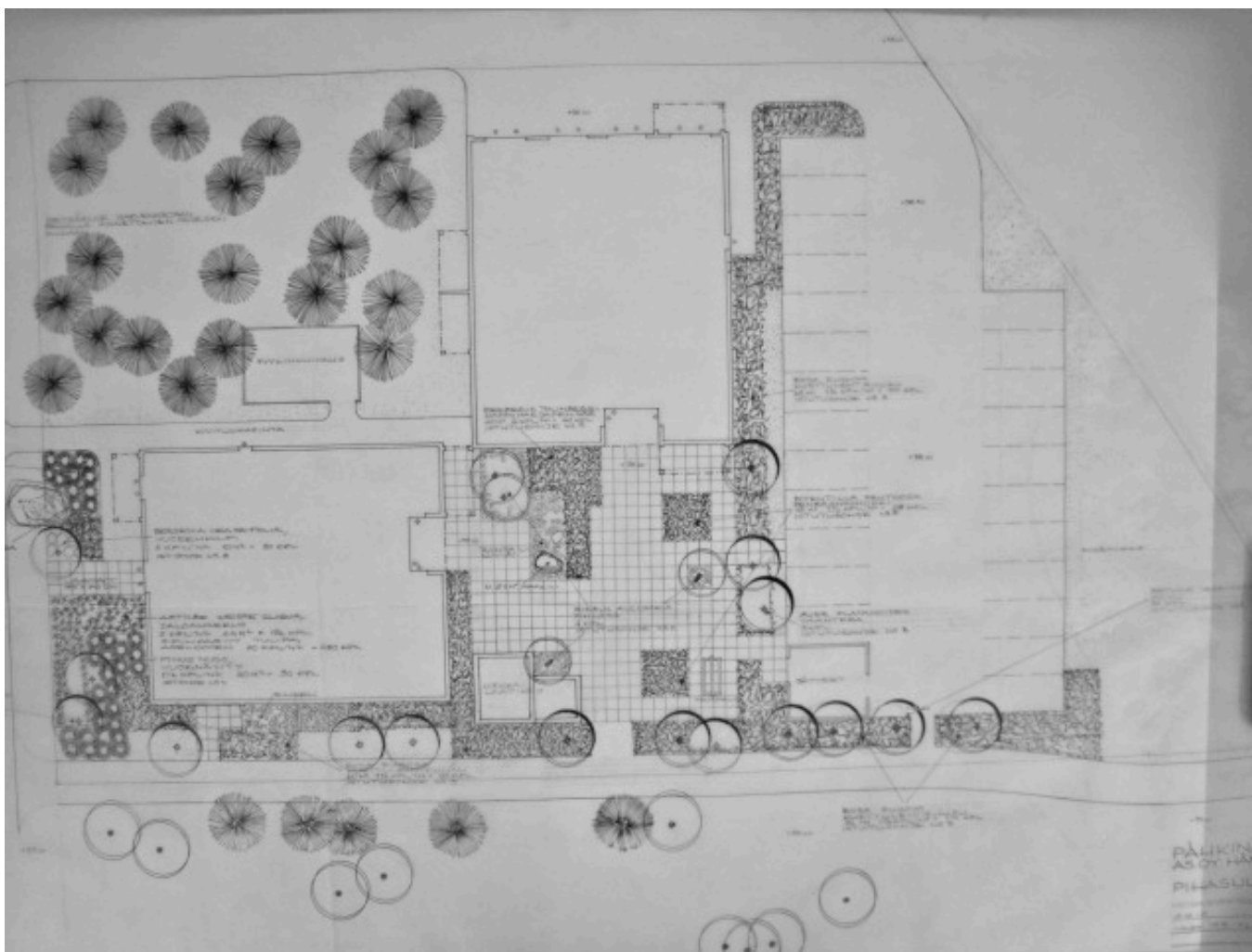
1968	Pieksämäen seurakuntatalo
1970	Pedersöre, Kyrkostrand, församlingshem
1980-81, -83	Suomen kirkon sisälähetysseura, Raamattutalo, Pieksämäki
1983-85	Konttoritalo, seurakuntatalo, Lehtisaari, Helsinki
1983	Pohjan srk, Pohja
1983-84	Someron seurakunta
1986	Espoonlahden kirkko, Espoo
1986	Leppävaaran kirkko, Espoo
1986	Olarin kirkko, Espoo
1987-89	Rantasalmen kirkko
1989-90	Järvenpään seurakuntaopisto, kirkon koulutuskeskus, Järvenpää
1992	Nurmijärven kirkko, restaurointi ja muutostyö, Nurmijärvi
1992	Teuvan kirkko, Teuvan seurakunta, Teuva

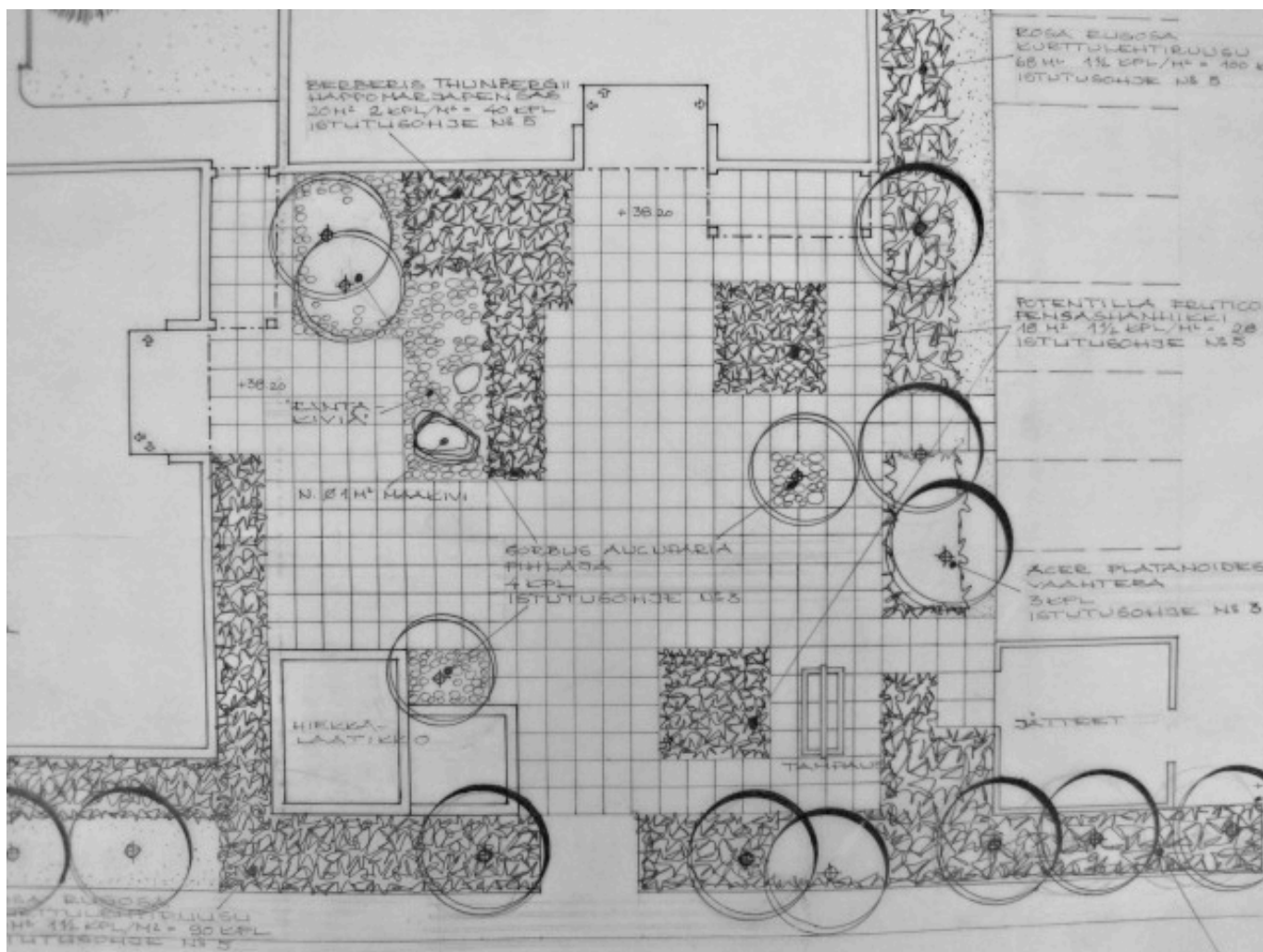
Asunto-osakeyhtiö Otsonrinne, Sateenkuja 3, 5, 7, Haukilahti, Espoo, istutussuunnitelma 1:100, päivämätön, kuulto, tussi © tekijä, SRM.

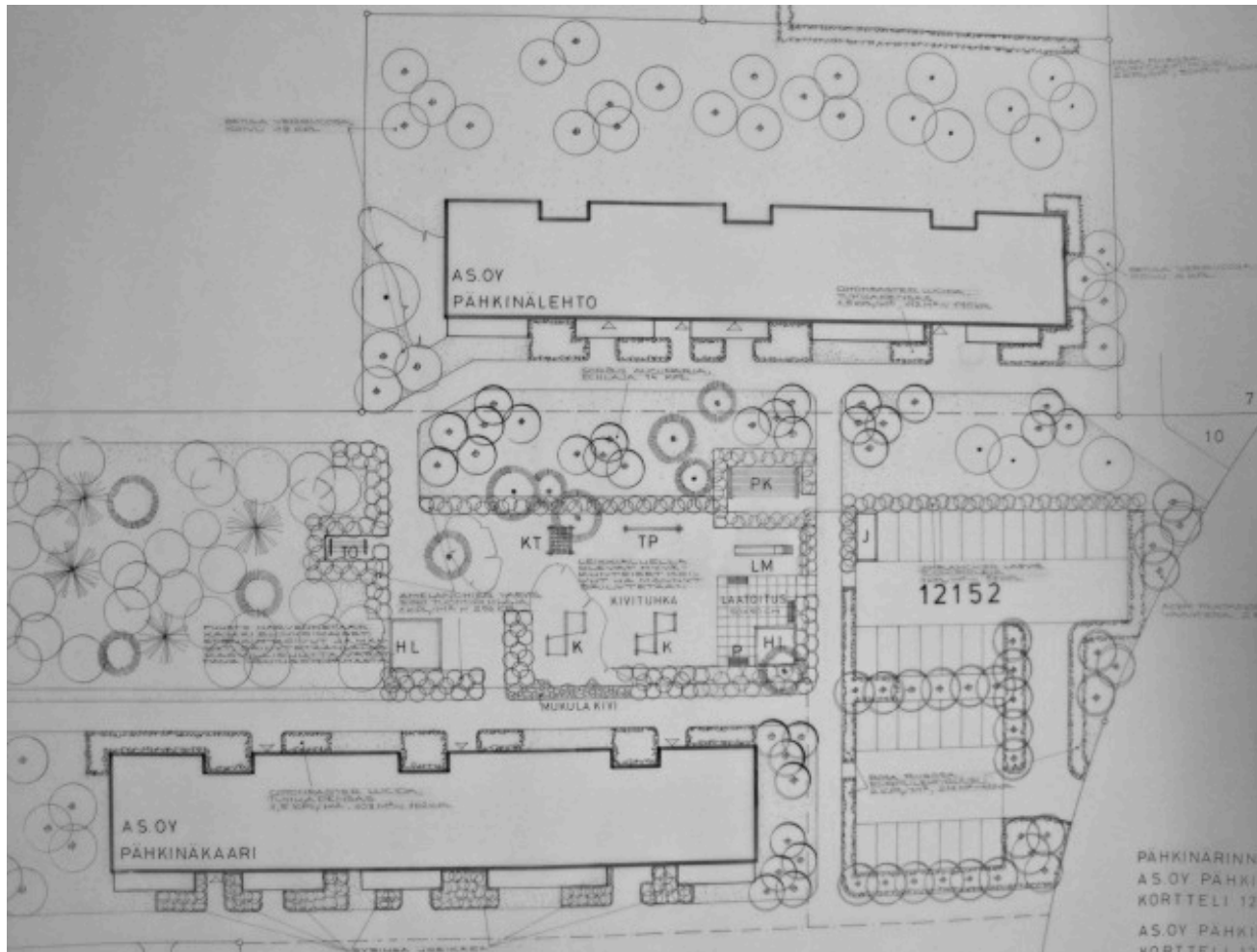
Asunto-osaakeyhtiö Otsonrinne, Sateenkuja 3, 5, 7, Haukilahti, Espoo, istutussuunnitelma 1:100, päivämätön, kuulto, tussi © tekijä, SRM.

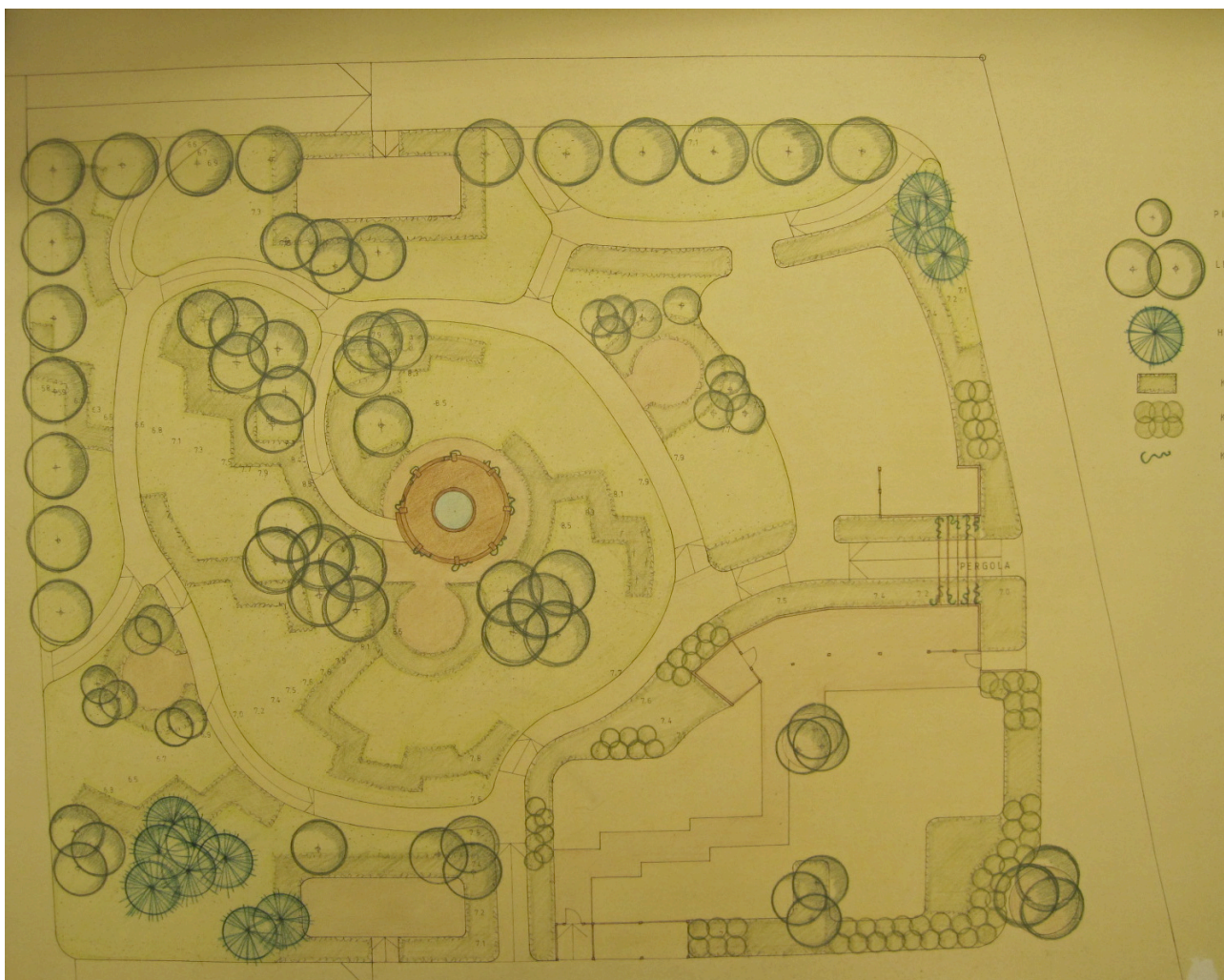
Asunto-osakeyhtiö Hämeen keskusta, Lammasrinne 4, Pähkinärinne, Vantaa, pihasuunnitelma, 11.10.1971, tark. 15.6.-72, kuulto, tussi © tekijä, SRM.

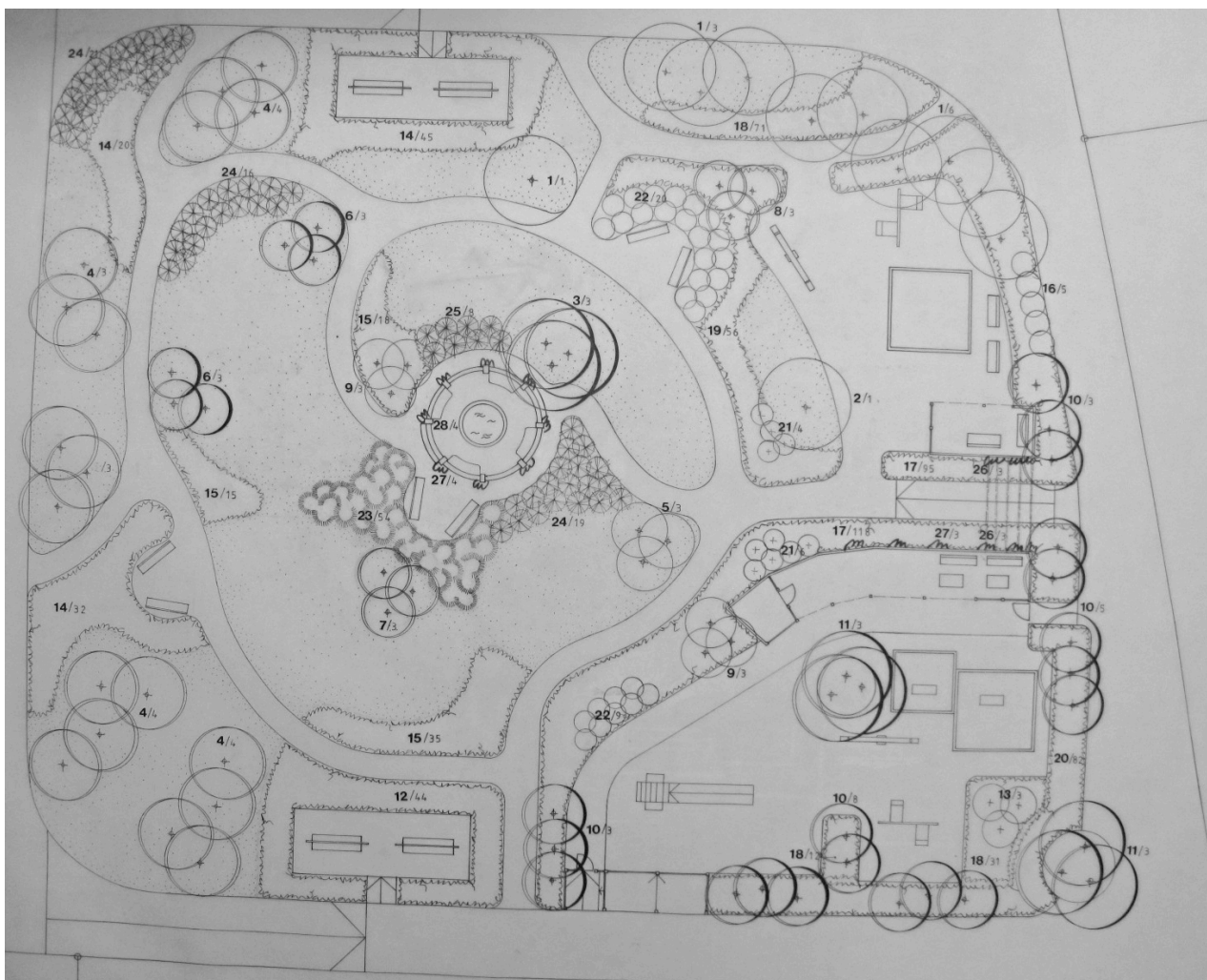

Asunto-osakeyhtiö Hämeen keskusta, pihasuunnitelma, 11.10.1971, tark. 15.6.-72, kuulto, tussi © tekijä, SRM.

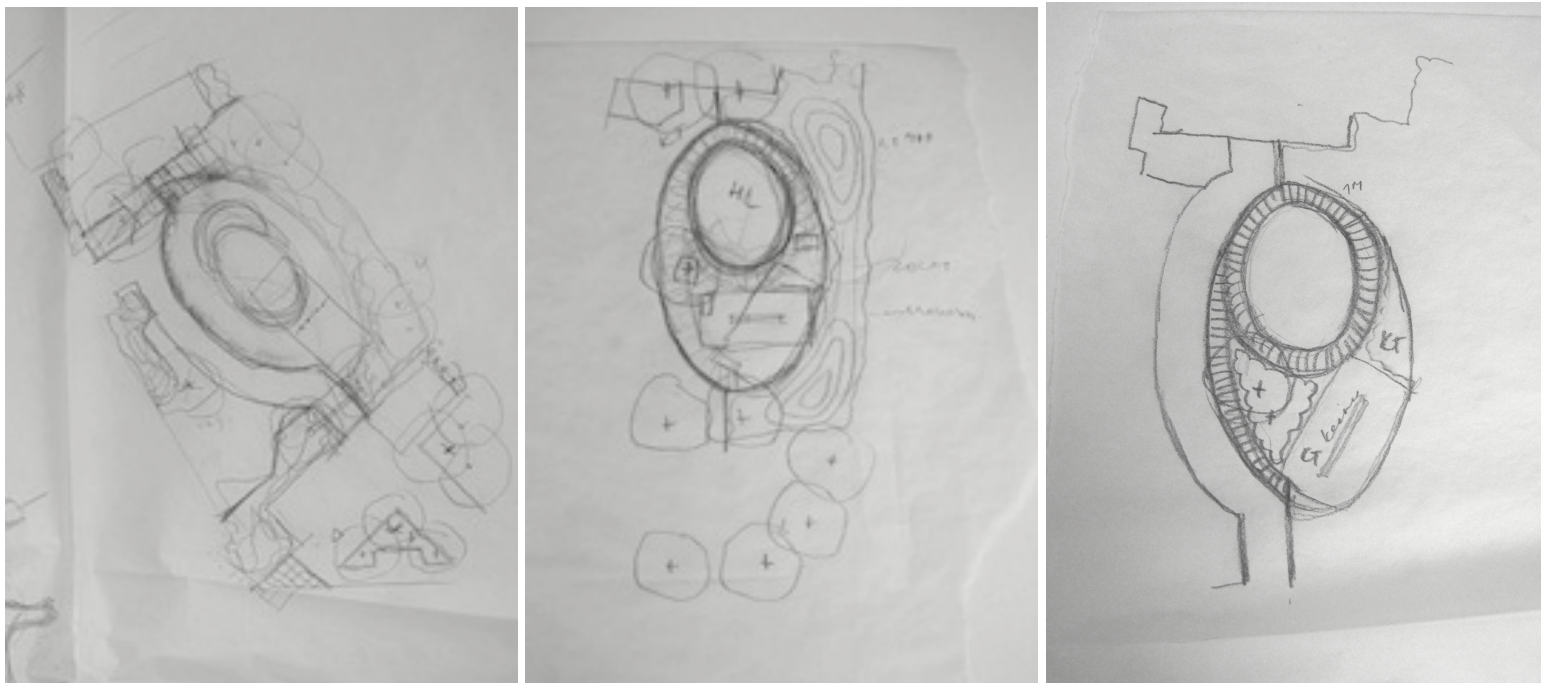

Asunto-osakeyhtiöt Pähkinälehto ja Pähkinäkaari, Pähkinärinteentie 52, Pähkinärinne, Vantaa, vihersuunnitelma 1:200, kasvitiedot, 25.3.-75, 7.8.-75, piirtäjä MS, korj. JK, muovi, tussi © tekijä, SRM.

Näkin pihapuistikko, Helmiäispolku 3, Helsinki, työpiirustus 1:100, 11.4.1985, kuulto, tussi © tekijä, SRM.

Asunto-osakeyhtiö Tilkankuja, luonnoksia, päiväämätön, skiss, lyijy © tekijä, SRM.

Asunto-osakeyhtiö Tilkankuja, pihasuunnitelmaluonnos 1:200, 27.10.1993, skiss, lyijy ja pihasuunnitelma 1:200, 29.10.1993, väritetty paperikopio
© tekijä, SRM.